

המוסד לביטוח לאומי
מינהל המחקר והתכנון

2017

ממדי העוני והפערים החברתיים

דוח שנתי

המוסד לביטוח לאומי
מינהל המחקר והתכנון

2017

**ממדי העוני
והפערים החברתיים**

דוח שנתי

פתח דבר

זו השנה השמינית שבה דוחות העוני והפערים החברתיים של הביטוח הלאומי מראים על מגמה של ירידה בשיעורי העוני. אלה פחתו בתקופה זו בקרב ילדים, נפשות ומשפחות – ב-0.8, 0.5, ו-0.3 נקודות אחוז בממוצע לשנה בהתאמה. חדשות טובות אלה מצביעות על הצלחה מתמשכת בצמצום תחולת העוני בקרב משפחות עובדות. יחד עם זאת התפתחות מבורכת זו עדיין לא הספיקה כדי לשפר את מצבה בהשוואה בין-לאומית של שיעורי העוני, שכן ישראל נשארה בראש הטבלה של שיעורי העוני בקרב נפשות ובמקום לא מחמיא בקרב מדדי העוני של ילדים.

ירידה זו בשיעורי העוני והאי-שוויון מרשימה בין היתר כי היא התרחשה על רקע של עלייה מבורכת ברמת החיים, כפי שהיא מתבטאת בגידול של 4.6% בהכנסה הכספית הפנויה לנפש תקנית (דהיינו מתוקנת בגודל המשפחה). השיפור ניכר לא רק בשיעור האנשים שחיים בעוני אלא גם בצמצום האי-שוויון בהכנסות של כלל האוכלוסיה על פי מדד גייני. זה ירד בעקביות מאז 2009 בכ-1.2% לשנה.

אך לצד שיפורים אלה גם חלה ב-2017 הרעה במצב החברתי-כלכלי: העובדה שקצבאות הביטוח הלאומי אינן גדלות יחד עם העליה ברמת החיים, אלא מוגדלות על פי התיקרות מדד המחירים לצרכן, יוצרת פער בין הגידול ברמת החיים הכללית לבין רמת החיים של האנשים שזקוקים לתמיכה ולקצבאות. פער זה מתבטא בסופו של דבר בעלייה בחומרת העוני ובעומקו. מדד חומרת העוני (FGT) עלה בשנת 2017 עלייה חדה של 10%. עם זאת על פני התקופה מאז 2009 אף הוא ירד ב-0.6% לשנה.

העובדה שהשיפור במצב החברתי התמקד בעיקר בעליית שיעור התעסוקה והשכר מדגישה את החולשה הטמונה בתהליך כזה עבור אנשים שלא מצליחים להשתלב בשוק העבודה או עבור אנשים שלא מצופים להיות משולבים בו: אנשים עם קשיי השתלבות בתעסוקה עקב מוגבלויות שונות, בעלי משפחות גדולות, שהשכר שהם מקבלים לא מסוגל לכסות את הוצאותיהם הבסיסיות, ואזרחים ותיקים מעוטי הכנסה. הם הנפגעים העיקריים כתוצאה מהיעדר עדכון הולם של קצבאות הקיום והקצבאות האוניברסליות לזקן ולילד.

דוח זה גם מביא הפעם חידוש של ניתוח המצב החברתי – לראשונה נכלל בו סעיף על התפתחות היקף שכבת הביניים וההתפתחות הכלכלית שלה. על פי מדד מקובל בדוחות ה-OECD עלה משקל שכבת הביניים בשנים 2009 עד 2017 מ-47.9% של האוכלוסיה ל-53.4%.

כן היה ב-2017 אירוע משמעותי נוסף בתחום הקצבאות – לאחר שקצבת הילדים קוצצה ב-2013 בכ-14% במונחים ריאליים, הוחזרו משאבים אלה לציבור בעקבות הסכם קואליציוני, הפעם בצורת חסכון אוניברסלי לכל ילד, אשר פירות השקעותיו ישולמו לילד בהגיעו לגיל 18 או 21. מסיבות טכניות ההגדרות הבין-לאומיות לפיהן נוהגים להגדיר את ההכנסה המשפחתית הפנויה ואת מדד העוני, חסכון שנצבר על פני שנים ולא נכנס להכנסה השוטפת של המשפחה במהלך תקופת החיסכון אינו נכלל במשאבי המשפחה על אף חשיבותו הרבה כנכס הנצבר לעיתו. נכס זה יאפשר למשפחות שאינן רגילות לחסוך, בבוא העת לממן הוצאות חשובות, בין אם לצורך לימודים של הילדים, פתיחת עסק או כל שימוש מועיל אחר.

פרופ' דניאל גוטליב
סמנכ"ל מחקר ותכנון

תוכן עניינים

7	א. ממדי העוני.....
7	1. קו העוני ורמת החיים.....
10	2. ממדי העוני ב-2017 והתפתחותם בשנים האחרונות.....
14	3. השפעת אמצעי המדיניות על ממדי העוני.....
18	4. ממדי העוני לפי קבוצות אוכלוסייה ואזורים גיאוגרפיים.....
28	ב. אי-שוויון, מעמדות ופערים בהכנסות, והגורמים להם.....
28	1. האי-שוויון בשנת 2016 ובשנים האחרונות.....
32	2. מעמד הביניים בישראל.....
35	3. גורמים המשפיעים על העוני ועל האי-שוויון.....
38	ג. סוגיות נבחרות במדידת העוני והאי-שוויון.....
38	1. עוני מתמשך.....
41	2. העוני בישראל בהשוואה בינלאומית.....
44	3. יעד לצמצום העוני.....
46	4. התפתחויות עיקריות שישפיעו על מצב העוני בשנים הבאות.....
47	נספחים.....

לוחות

7	לוח 1 : ההכנסה החודשית למשק בית לפי סוג הכנסה (ש"ח), 2015-2017.....
8	לוח 2 : קו העוני לפי גודל המשפחה, 2017.....
9	לוח 3 : הכנסות משפחתיות מעבודה וקצבאות אוניברסליות כשיעור מקווי העוני, 2016 (%).....
11	לוח 4 : תחולת העוני (אחוזים) ומספר העניים, 2016-2017.....
17	לוח 5 : תחולת העוני לפי הגדרות הכנסה שונות, ותרומת המיסוי הישיר ותשלומי ההעברה לסוגיהם להפחתת העוני, 2016 ו-2017.....
20	לוח 6 : תחולת העוני של נפשות בוגרות* בחלוקה לפי מין (אחוזים), 1999-2017.....
22	לוח 7 : תחולת העוני של משפחות לפי קבוצות אוכלוסייה (אחוזים), 2015 עד 2017.....
23	לוח 8 : תחולת העוני של משפחות, נפשות, ילדים וקשישים*** לפי קבוצות אוכלוסייה, 2016 ו-2017.....
23	לוח 9 : חלקם של סוגי משפחות בכלל האוכלוסייה ובאוכלוסייה הענייה לפי מאפיינים דמוגרפיים ותעסוקתיים, 2016-2017.....
24	לוח 10 : הערכת עומק העוני וחומרתו לפי קבוצות אוכלוסייה ולפי מדדים נבחרים, אחוזים, 2016 ו-2017.....
25	לוח 11 : תחולת העוני לפי מחוז ולאום, 2016-2017.....
27	לוח 12 : מדד ג'יני לאי-שוויון בהכנסות באוכלוסייה לפי הכנסה כלכלית ופנויה, 1998-2017.....
28	לוח 13 : התפלגות למעמדות כלכליים לפי קבוצות אוכלוסיות בשנת 2017.....
34	לוח 14 : התפלגות השכר** של השכירים והשכירים העניים לפי רמת השכר, 2017.....
36	לוח 15 : אומדן לעוני מתמשך – משקל המשפחות והנפשות בסך העניים, שהוצאותיהן הכספיות לנפש תקנית נמוכה מקו העוני (אחוזים) 2016 ו-2017.....
39	לוח 16 : תחולת העוני לפי גודל המשפחה, 2017.....

תרשימים

- 12..... 2017-1998 תרשים 1 : תחולת העוני של משפחות, נפשות, ילדים וקשישים, 2017-1998
- 13.....(100.0 = 1998) 2017-1998 תרשים 2 : מדדי עומק וחומרת עוני* של האוכלוסייה הכללית, 2017-1998
- 15..... 2017 תרשים 3 : השפעת כלי המדיניות על ממדי עוני נבחרים ב-2017
- 16.....2017-2002 תרשים 4 : השפעה של קצבאות על צמצום תחולת העוני – לפי המוסד המשלם, 2017-2002
- 29.... 2017 תרשים 5 : האי-שוויון על פני זמן בישראל - מדד ג'יני לפי הכנסה כלכלית ופנויה : 1998 עד 2017
- 30..... 2017-1999 תרשים 6 : מדדי פערים ואי-שוויון נבחרים, 2017-1999
- 30.....(ישראל 2017), הגדרת ה-OECD תרשים 7 : מדד ג'יני לאי-שוויון בהכנסה הפנויה לנפש תקנית, מדינות OECD וישראל, שנים שונות 2016-2012 ;
- 31.....(אחוזים) תרשים 8 : השינוי הריאלי בהכנסה הפנויה לנפש תקנית ב-2017 לעומת 2016, בחלוקה לפי חמישונים
- 32..... 2017 תרשים 9 : התפלגות המעמדות בישראל על פי הגדרת ה-OECD בשנת 2017
- 33.....2017-1997 תרשים 10 : מעמד הביניים הישראלי כשיעור מההכנסה וכשיעור מהאוכלוסייה 2017-1997
- 35..... 2017-1999 תרשים 11 : שיעורי התעסוקה בסקרי ההכנסות/הוצאות לעומת סקר כח אדם, 2017-1999
- 43.....(ישראל 2017), הגדרת ה-OECD תרשים 12 : שיעורי עוני בקרב נפשות (50% מחציון ההכנסה), מדינות OECD וישראל, שנים שונות 2016-2012 ;
- 45..... התגשמות השאיפה תרשים 13 : שאיפת הוועדה למלחמה בעוני, תחולת העוני בישראל ותוואי השינוי הנדרש בו לצורך

נספחים

- 48..... 2017-1998 נספח 1 : תחולת העוני עם וללא מזרח ירושלים
- 49..... 2017-2016 נספח 2 : מספר המשפחות, הנפשות והילדים העניים לפי הכנסה משפחתית פנויה, 2016 ו-2017
- 50..... 2017-2016 נספח 3 : תחולת העוני של נפשות לפי קבוצות אוכלוסייה, אחוזים, 2016 ו-2017
- 51.....(אחוזים) 2017-2016 נספח 4 : יחס פער ההכנסות בקרב משפחות לפי סוגי משפחה, 2016 ו-2017
- 52..... 2017-2016 נספח 5 : השפעת תשלומי ההעברה והמיסים הישירים על האי-שוויון בהכנסות, 2016 ו-2017
- 53..... 2017-2016 נספח 6 : חלקו של כל חמישון בסך ההכנסות ותשלומי חובה, 2016-2017
- 54..... 2016 נספח 7 : מקור וסוג הכנסה ותשלומי חובה לפי חמישונים*, 2017 והשינוי הריאלי לעומת 2016
- 55..... 2017-2016 נספח 8 : הוצאות לפי חמישונים, שיעורי שינוי ריאליים והתפלגות ההוצאות, 2016-2017
- 56..... 2017-2016 נספח 9 : הוצאות לפי חמישונים, התפלגות ההוצאות ושיעורי שינוי ריאליים, 2016-2017
- 56..... OECD נספח 10 : נתונים כספיים לפי חמישונים לפי סולם השקילות של ה-OECD
- 58... 2017-2016 נספח 11 : תחולת עוני לפי קו עוני של 50% מחציון ההכנסה לפי הגדרת ה-OECD, 2016 ו-2017
- 59... 2017-2016 נספח 12 : תחולת עוני לפי קו עוני של 40% מחציון ההכנסה לפי הגדרת ה-OECD, 2016 ו-2017
- 60... 2017-2016 נספח 13 : תחולת עוני לפי קו עוני של 60% מחציון ההכנסה לפי הגדרת ה-OECD, 2016 ו-2017
- נספח 14 : תחולת העוני נפשות לפי הכנסה כלכלית והכנסה נטו והשפעת תשלומי העברה ומיסים
- 61..... 2017-2016 (חצי חציון), OECD ישרים, לפי גישת ה-OECD
- נספח 15 : התפלגות העובדים ושיעורי גידול בסך התעסוקה לפי ענפי תעסוקה (אחוזים), 2016 ו-2017
- 62.....
- 63..... 2017-2016 נספח 16 : השכר כאחוז מהשכר הממוצע והשינויים בו לפי ענפי תעסוקה (אחוזים), 2016-2017
- 64..... 2017-2016 נספח 17 : התפלגות העובדים ושיעורי גידול בסך התעסוקה לפי משלחי יד (אחוזים), 2016-2017
- 64..... 2017-2016 נספח 18 : שיעורי השכר והשינויים בו לפי משלחי יד (אחוזים), 2016-2017

64.....	נספח 19 : טווח הכנסות לפי עשירונים וגודל משפחה – 2017, לפי סולם שקילות ישראלי
65.....	נספח 20 : ממדי העוני לפי מדדים נבחרים, 2017-1998
66.....	נספח 21 : השפעה על תחולת העוני של הוספת כל 100 מיליון ש"ח לקצבה המסוימת
67.....	נספח 22 : תעסוקה ומדדי עוני, 2017-1999
69.....	נספח 23 : תחולת העוני לפי מחוזות, 2017-1997
69.....	נספח 24 : תחולת העוני לפי קבוצות אוכלוסייה, 2017-1997
	נספח 25 : שיעורם והיקפם של משקי בית המקבלים מענק עבודה ("מס הכנסה שלילי"), לפי קבוצות
70.....	אוכלוסייה, 2017
	נספח 26 : הכנסות משפחתיות כשיעור מקווי העוני בקרב משפחות הממצות את זכותן למענק עבודה,
71.....	2017
72.....	נספח 27 : שיעורי תעסוקה בקרב משקי בית לפי סוג המשפחה, 2017-2016 (אחוזים)
73.....	נספח 28 : חישובי תחולת העוני של ערבים עם וללא האוכלוסייה הבדואית, 2017-2002
	נספח 29 : מובהקות סטטיסטית של שינויים במדדי עוני נבחרים בקבוצות אוכלוסייה, 2017 מול
74.....	2016
	נספח 30 : תחולת העוני לאורך השנים ורווחי סמך שלהם ברמת מובהקות של 5% תחולת עוני
75.....	משפחות :

תמצית הממצאים

- **רמת החיים** במונחים של הכנסה כספית פנויה לנפש תקנית **עלתה** ב-2017 ב-4.6% במונחים ריאליים ובהתאם לכך עלה גם קו העוני הנגזר ממנה.
- ב-2017 **ירדה** במעט תחולת העוני בקרב **משפחות** בהשוואה ל-2016 – מ-18.5% ל-18.4%.
- תחולת העוני של **נפשות** וילדים **ירדו** אף הן בין שתי השנים, מ-21.9% ל-21.2% ומ-31.0% ל-29.6% בהתאמה. שיעור הילדים החיים בעוני ירד לראשונה לרמה דומה לזו ששררה ב-2002, טרום מדיניות הקיצוץ במערכת הקצבאות של 2003/4.
- ב-2017 חיו בעוני **466,400** משפחות, שבהן **1,780,500** נפשות, ומתוכן **814,800** ילדים. לראשונה זה שנים רבות ירד מספרם האבסולוטי של ילדים שחיים בעוני (-23.7 אלף), וזאת על רקע של גידול באוכלוסיית הילדים (47.9 אלף).
- תחולת העוני של משפחות הנמדדת לפי ההכנסה הכלכלית (שמקורה בשווקים, בניכוי התערבות הממשלה) **ירדה** מ-28.8% ב-2016 ל-28.4% ב-2017. הירידה מבטאת תהליך איטי ומתמשך של ירידה בשיעורי העוני הכלכלי.
- מדד ג'יני לאי-שוויון בהכנסה הפנויה **ירד** ב-1.6%, והמדד לאי-שוויון בהכנסה הכלכלית **ירד** ב-1.3%. מאז תחילת המילניום הנוכחי ירד מדד ג'יני הנמדד לפי ההכנסה הכלכלית בשיעור מצטבר של כ-11%. קצב הירידה במדד האי-שוויון לפי הכנסה כספית פנויה היה דומה אך החל רק ב-2007.
- ב-2017 נרשמו ירידות בתחולת העוני, וזאת בעיקר כתוצאה מהעלייה בשיעורי התעסוקה וכתוצאה מעליית השכר. בעיקר אלו שלא הצליחו להשתלב בשוק העבודה נשארו מאחור והדבר מתבטא בעליה **במדדים לעומק העוני ולחומרת העוני, אשר עלו** ב-2017 ב-4.4% ו-10% בהתאמה. בהסתכלות על שבע השנים האחרונות יש במדדי עומק וחומרת העוני תנועתיות מסויימת ללא מגמה ספציפית.
- תחולת העוני של משפחות עם ראש משק בית קשיש עלתה מ-20.8% ב-2016 ל-21.8% ב-2017 ותחולת העוני של **נפשות קשישות** עלתה במעט השנה לאחר ירידה רצופה של שלוש שנים, והיא עומדת על 17.2%. עומק העוני וחומרת העוני נותרו יציבים יחסית. המדיניות הנדיבה יחסית כלפי אוכלוסייה זו, ובייחוד העלאת תוספת השלמה לקצבת האזרח הותיק החל מסוף 2015 ועד 2018, היא שתרמה לירידה ולאחר מכן היציבות היחסית ברמת העוני של האוכלוסייה הקשישה, שכן אלמלא העלאת הקצבאות, העלייה הגדולה ברמת החיים של האוכלוסייה הכללית בשנים אלו היתה מותירה את האוכלוסייה הקשישה מאחור.
- לראשונה מאז 2013 ירדה תחולת העוני של **האוכלוסייה העובדת** (עצמאית ושכירה), וכן ירד חלקן של המשפחות העובדות בכלל האוכלוסייה העניה ב-2017. ירידה משמעותית נרשמה בקרב משקי בית עם מפרנס אחד. הסבר אפשרי אחד לכך הוא העלייה הניכרת בשכר המינימום בשיעור של 6.1% בין 2016 ל-2017 שככל הנראה השפיע לטובה גם על בעלי שכר מעט גבוה ממנו.

- עם זאת המדדים לעומק העוני ולחומרתו בקרב אוכלוסייה זו מצביעים על הרעה במצבן של משפחות עניות עובדות – בפרט בקרב המשפחות שבהן שני מפרנסים ויותר.
- **תחולת העוני של עולים** (משפחות שעלו לארץ מאז 1990) עלתה מ-17.0% ב-2016 ל-18.4% ב-2017 ובכך מפסיקה את מגמת הירידה הרצופה שנרשמה לאורך השנים האחרונות. לעומת זאת המדדים לעומק העוני ולחומרתו נמוכים יחסית לאלה של קבוצות אחרות (לוח 10).
- **תחולת העוני של משפחות ערביות ירדה מ-49.2% ב-2106 ל-47.1% ב-2017.** ירידה זו נזקפת לירידה החדה (כ-9%) בתחולת העוני של משפחות ערביות שאינן חלק ממזרח ירושלים או מהאוכלוסייה הבדואית בדרום (שכן בשתי אלה היתה עלייה בתחולת העוני ב-2017). לצד הירידה בתחולת העוני באוכלוסייה הערבית, עלו באופן ניכר המדדים לעומק העוני ולחומרת העוני בין שתי השנים, בשיעורים של 10% ל-22% בהתאמה.
- **בקרב החרדים, תחולת העוני של משפחות ירדה - מ-45.1% ל-43.1%.** גם תחולת העוני של ילדים ירדה בכ-3 נקודות האחוז ב-2017. חלקן של המשפחות העניות החרדיות בסך המשפחות העניות מגיע ל-15% - שיעור גדול בהרבה מחלקם באוכלוסיית המשפחות.
- **ב-2017 עלתה תחולת העוני של האוכלוסייה שאינה עובדת** בגיל העבודה ל-76% (מ-69% ב-2016). הפער בין ממדי העוני של קבוצת אוכלוסייה זו לבין ממדי העוני של האוכלוסייה הכללית שכאמור ירדו, גדל, מאחר שציבור זה לא הצליח להשתלב בשוק העבודה ומאחר שהקצבאות המיועדות למצבי חיים כאלה הופכת נמוכה יותר ויותר ביחס לרמת החיים הכללית ושיעורי המיצוי שלה בדרך כלל נמוכים.
- **בחינת תחולת העוני לפי מגדר מעלה כי הפער בתחולת העוני בין נשים וגברים הצטמצם.** תחולת העוני של נשים ירדה ביותר ממצבית האחוז בין 2016 ל-2017, בעוד שתחולת העוני של גברים עלתה במעט. תוצאה זו נבעה בין היתר משיפור יחסי של השפעת המדיניות על תחולת העוני לפי מגדר, מאחר שב-2017 אמצעי המדיניות חילצו 30.3% מהגברים ו-34.2% מהנשים (לעומת 31.9% ו-33.4% ב-2016 בהתאמה).
- **הנתונים מורים כי אילמלא תשלום קצבאות ע"י הביטוח הלאומי** היו תחולת העוני גבוהות יותר. תרומת הקצבאות להפחתת העוני גדלה ב-2017, בעוד שתרומתן לצמצום עומק העוני וחומרתו קטנה שיעור הילדים שנחלצו מעוני עלה בכ-5% בין 2016 ל-2017 (לוח 5).
- **על אף השיפורים בממדי העוני והאי-שוויון ב-2017 גם בחישוב בשיטת ה-OECD, מוסיפה ישראל לעמוד בראש סולם העוני של המדינות החברות בארגון ה-OECD.** זאת לנוכח השיפורים המקבילים בתחום זה במדינות המצויות בקירבתה (מקסיקו, ארה"ב ועוד). עם זאת בתחום האי-שוויון מצבה בהשוואה בין-לאומית טוב יותר ואף השתפר במידה ניכרת בשנים האחרונות, והיא קרובה יותר השנה למדד ג'יני של ההכנסה הפנויה הממוצע של מדינות ה-OECD.

1. קו העוני ורמת החיים

בשנת 2017 המשיך התוצר לעלות ושיעור הצמיחה הגיע ל-3.5%. במקביל נמשך הגידול בשיעור התעסוקה ובמספר המועסקים שעלה בכ-3% נוספים לעומת 2016. האבטלה הוסיפה לרדת והגיעה לרמה הנמוכה בהשוואה היסטורית - 4.2% מכח העבודה ב-2017. התרחבות התעסוקה לוותה בעלייה של כ-3.2% בשכר הריאלי ב-2017 (ושל 3.9% לפי נתוני הסקר) - וזאת לאחר רצף של עליות שכר מאז 2010, וקיפאון השכר בעשור הראשון של המילניום. עליית השכר הריאלית המצטברת בין השנים 2009 ל-2017 הגיעה לכ-22.6% במונחים ריאליים (לפי נתוני שכר מינהליים בביטוח הלאומי).

לוח 1: ההכנסה החודשית למשק בית לפי סוג הכנסה (ש"ח), 2015-2017

השינוי הריאלי בין 2016 ל-2017 (אחוזים)	2017	2016	2015	סוג ההכנסה
הכנסה ממוצעת				
4.8	17,773	16,912	16,558	כלכלית למשפחה
3.3	6,680	6,454	6,303	כלכלית לנפש תקנית
4.4	20,028	19,137	18,674	ברוטו למשפחה
3.0	7,692	7,448	7,253	ברוטו לנפש תקנית
4.5	16,520	15,770	15,431	נטו למשפחה
3.4	6,385	6,160	6,023	נטו לנפש תקנית
הכנסה חציונית				
4.6	5,477	5,223	5,053	חציון הכנסה נטו לנפש תקנית
4.6	2,739	2,612	2,527	קו העוני לנפש תקנית

לאור התפתחויות אלה, גם ב-2017 הוסיפו לעלות הכנסות משקי הבית לסוגיהן בשיעורים נאים. על פי נתוני סקר הוצאות משקי הבית שעורכת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שעליו מבוססים העיבודים והניתוחים בדוח זה, העלייה בהכנסות התרחשה כתוצאה מגידול בשכר ובתעסוקה כאמור לעיל, ובעיקר בעקבות העלאת שכר המינימום בשיעור של 6.1% ב-2017. בין 2015 ל-2017 עלה שכר המינימום בשיעור מצטבר של כ-10% (והוא צפוי לעלות עוד ב-2018) והשפעות עלייה זו ניכרות על האוכלוסייה העובדת בדוח הנוכחי (ראו להלן).

ב-2017 עלתה רמת החיים: ההכנסה הפנויה הממוצעת לנפש תקנית עלתה בשיעור של 3.4% וההכנסה הכלכלית לנפש תקנית עלתה גם היא בשיעור דומה. ההכנסה החציונית לנפש תקנית¹ עלתה ב-2017 בשיעור גבוה יותר, של 4.6% וכך גם קו העוני הנגזר ממנה. הגידול המהיר יותר של ההכנסה החציונית לנפש תקנית בהשוואה להכנסה הממוצעת מלמד על כך שהצמיחה השנה הייתה מכלילה, שכן היא הקטינה את תחולת העוני ואת האי-שוויון בהכנסות.

¹ ההכנסה לנפש תקנית מתחשבת בהשפעת גודל המשפחה על הוצאותיה, שכן הוצאות המשפחה גדלות לאט יותר מגודל המשפחה.

לוח 2: קו העוני לפי גודל המשפחה, 2017

מספר הנפשות במשפחה	מספר נפשות תקניות	ש"ח לחודש	תוספת שולית בש"ח
1	1.25	3,423	-
2	2.00	5,477	2,054
3	2.65	7,257	1,780
4	3.20	8,764	1,506
5	3.75	10,270	1,506
6	4.25	11,639	1,369
7	4.75	13,008	1,369
8	5.20	14,241	1,232
9	5.60	15,336	1,095

קווי העוני למשפחות בגדלים שונים מוצגים בלוח 2 והם מראים כי יחיד עם הכנסה כספית פנויה לחודש הנמוכה מ-3,423 ש"ח מוגדר כעני על פי ההגדרה הרשמית, וכך גם זוג, שהכנסתו נמוכה מ-5,477 ש"ח לחודש. מעט יותר מ-10 אלפי ש"ח לחודש נדרשים למשפחה בת חמש נפשות כדי לא לחיות בעוני.² קו העוני של משפחות עם 6 ויותר נפשות במשפחה מצביעים על כך שבמשפחות עם ארבעה ילדים ויותר פרנסה בגובה שכר המינימום של שני בני הזוג כבר לא הספיקה כדי לחיות מעל לקו העוני הרשמי.

לוח 3 מראה באיזו מידה עבודה מלאה של לפחות מפרנס אחד שמשתכר שכר מינימום יחד עם הקצבאות שכל משפחה עם ילדים זכאית להן (קצבת ילדים אוניברסלית) מספיקות לקיום מינימלי (דהיינו מכסות את קו העוני). יחס מעל ל-100% בלוח זה הוא אינדיקציה לכך שההכנסה מעבודה ומקצבאות אוניברסליות בגיל העבודה מספיקות כדי למנוע מצב של עוני במשפחה בגודל המתאים. הלוח מראה כי לפי נתוני 2017 אם חד-הורית עם ילד אחד חיה בעוני גם אם היא עובדת במשרה מלאה בשכר מינימום³ (ומקבלת קצבת ילדים) – על אף השיפור המסוים שלה לעומת השנים הקודמות, שיפור הנובע בעיקרו מהגידול של כ-10% בשכר המינימום בין 2015 ל-2017.⁴ עם זאת אם עצמאית עם שני ילדים העובדת במשרה מלאה בשכר מינימום, לא תיחלץ מעוני בלי שתמצא משאבים נוספים בסדר גודל של כ-40% מהכנסתה, כאשר עם יותר משני ילדים ההשלמה הנדרשת גבוהה יותר. אצל זוגות שבהם שני בני הזוג עובדים משרה מלאה בשכר מינימום המצב מעט יותר טוב אך עדיין מצביע על בעיה קשה להיחלץ מעוני באמצעות עבודה וקצבאות אוניברסליות, שכן רק משפחות עם עד שני ילדים לא יחיו בעוני. בני זוג שעובדים כל אחד בשכר

² נספח 19 מראה הכנסות של משפחות בגדלים שונים לפי עשירוני ההכנסה הפנויה.
³ שכר המינימום עודכן בינואר 2017 ל-5,000 ₪ ובדצמבר 2017 עלה ל-5,300 ₪. העלייה של 6% מתייחסת לממוצע המשוקלל על פי השינויים בשכר המינימום בין 2017 לעומת 2016. גם ב-2018 צפויה להיות עלייה נוספת של קרוב ל-6% לעומת 2017 (ראו גם פרק אחרון, תחזיות ל-2018).
⁴ לא כללנו בחישוב זה קצבאות הבטחת הכנסה, מאחר שהמיקוד כאן הוא בשאלה האם עבודה במשרה מלאה מצליחה למנוע מצב של עוני. קצבאות אוניברסליות נכללו עקב שיעור המיצוי הגבוה שלהן.

מינימום בהיקף של משרה וחצי, יימצאו כ-30% מעל קו העוני, עם ילד אחד הם יימצאו בסביבת קו העוני, אך כבר ילד שני יכניס אותם לעוני ומצבם יחריף ככל שמספר הילדים בבית גדול יותר. גם אם שני בני זוג עובדים במשרה מלאה בשכר מינימום – הם יחיו בעוני אם יש להם 3 ילדים וכל ילד נוסף בבית משמעותו עוני עמוק יותר. נספח 26 מוצג לוח דומה כאשר מובא בחשבון בנוסף לשכר ולקצבת הילדים גם מענק העבודה. יש לסייג חישוב זה מאחר שכידוע מענק העבודה לא מתקבל באופן אוטומטי ויש לתבוע אותו באופן אקטיבי (על פי מחקרים בנושא נמצא כי שיעור המיצוי שלו הוא בסביבות 60% מהפוטנציאל) ובנוסף אוכלוסיות מסוימות מוחרגות ממנו.⁵

לוח 3: הכנסות משפחתיות מעבודה וקצבאות אוניברסליות כשיעור מקווי העוני, 2016 (%)

הרכב משק הבית	ההכנסה הפנויה משכר מינימום לחודש* למשרה אחת כאחוז מקו העוני	ההכנסה הפנויה משכר מינימום לחודש* לשתי משרות כאחוז מקו העוני	ההכנסה הפנויה משכר מינימום לחודש* למשרה אחת וחצי כאחוז מקו העוני	ההכנסה הפנויה משכר מינימום לחודש* למשרה אחת כאחוז מקו העוני	פעמיים ההכנסה פנויה משכר ממוצע לחודש* כאחוז מקו העוני
יחיד	141	-	-	265	-
יחיד עם ילד	91	-	-	172	-
יחיד עם 2 ילדים	71	-	-	136	-
יחיד עם 3 ילדים	61	-	-	117	-
זוג	88	132	177	166	333
זוג עם ילד	69	102	135	127	257
זוג עם 2 ילדים	59	87	114	107	217
זוג עם 3 ילדים	52	76	99	93	189
זוג עם 4 ילדים	48	68	89	84	169
זוג עם 5 ילדים	44	62	81	76	152

* מחושבת כסכום של שכר מינימום או שכר ממוצע ל-2016 בתוספת גודל קצבת ילדים, בניכוי תשלומי חובה. שכר המינימום הממוצע ברטרו ל-2017 הגיע ל-5,025 ש"ח והשכר הממוצע ל-10,045 ש"ח לחודש. הערה: ראה נספח 26 לוח דומה הכולל הכנסות זקופות ממענק עבודה ("מס הכנסה שלילי") לפי כללי הזכאות. לאור המיצוי החלקי של הטבה זו אין היא כלולה ברכיבי ההכנסה בלוח זה.

2017 היא השנה הראשונה שבה החלה לפעול התכנית "חיסכון לכל ילד", אשר לפיה כל ילד בישראל בגילאים 0 עד 17 זכאי להפקדה של 50 ₪ לחודש מתקציב קצבאות הילדים. ההורים זכאים להחליט על נתיב ההשקעה – באמצעות בנק, חברת השקעות או מסלול השקעה שהוכשר על ידי מוסדות הדת היהודית או המוסלמית. הכסף ניתן למימוש לראשונה בגיל 18, עם אפשרות דחיה לגיל 21 תוך

⁵ הזכאות וגודלו של מענק העבודה מושפעים מהרכב משק הבית ומנתונים דמוגרפיים כגון גיל, וכן מגובה ההכנסה מעבודה. כך, משפחות חד הוריות עובדות המקבלות קצבת הבטחת הכנסה יזכו לקצבה גבוהה יותר תמורת ויתור על מענק העבודה, על פי שינוי חקיקה שהופעל החל מינואר 2016.

קבלת הטבה נוספת. על פי כללי רישום מקובלים של דוחות עוני בישראל ובמקומות אחרים בעולם תקבולי הריבית לא נרשמו לעת עתה בהכנסות המשפחה. עקב כך סכומים אלה לא נכללים בדוח זה ואפשר לטעון שעובדה זו מטה את ממדי העוני והאי-שוויון של משפחות עם ילדים. עם ההתקדמות בוותק התכנית ההטיה עשויה לגדול.

בנוסף, בינואר 2017 החלה הוראת שעה למשך שנתיים לפיה נקבעה הקלה במבחן ההכנסות מעבודה להורים עצמאים המקבלים גמלה לפי חוק הבטחת הכנסה מהמוסד לביטוח לאומי.⁶ הוראת השעה חלה על הורים עצמאיים (מרביתן נשים) המקבלות קצבת הבטחת הכנסה, מזונות ושאיירים עם תוספת השלמת הכנסה אשר להן הכנסה מעבודה. הוראת השעה מתייחסת לאופן ההתחשבות בהכנסה מעבודה שעולה על הסכום שאינו נלקח בחשבון. טרם הוראת השעה הובאו בחשבון 60% מההכנסה מהעבודה (שמעל לדיסריגרד) אשר קוזזו מהגמלה. הוראת השעה קבעה שני שיעורי קיזוז: עד לסכום של 33.81% מהשכר הממוצע (3,270 ₪ נכון ל-2017) מקוזזים מהגמלה 25% מהשכר (שמעל לדיסריגרד) ומעבר לסכום זה נותר שיעור הקיזוז כשהיה - 60%. מהלך זה מגדיל את הכנסות המשפחה של משפחות שזכאיות לקצבת הבטחת הכנסה ומצליחות למצות אותה. עם זאת, מדובר בקבוצה הולכת וקטנה של משפחות חד-הוריות.

2. ממדי העוני ב-2017 והתפתחותם בשנים האחרונות

תחולת העוני של משפחות ירדה בעשירית נקודת האחוה, מ-18.5% ב-2016 ל-18.4% ב-2017. גם תחולת העוני בקרב נפשות וילדים ירדו בין שתי השנים בכ-0.7 נקודות האחוה וכ-0.4 נקודות האחוה בהתאמה. ב-2017 חיו בישראל 466,400 משפחות בעוני (עליה של 0.9%) או 1,780,500 נפשות (ירידה של 1.2%), בהן 814,800 ילדים (ירידה של 2.8%).

תרשים 1 מראה את התפתחות תחולת העוני של משפחות, נפשות, ילדים וקשישים - בשנים 1998 עד 2017. תחולת העוני של נפשות התייצבה ברמה של 21%, לאחר ירידה הדרגתית כמעט רצופה שהחלה ב-2012.⁷

תחולת העוני של נפשות קשישות (להבדיל ממשפחות שבראשן קשיש), עלתה במעט השנה לאחר ירידה רצופה של שלוש שנים, והיא עומדת על 17.2%. המדיניות הנדיבה יחסית כלפי אוכלוסייה זו, ובייחוד העלאת קצבאות ההשלמה לזיקנה החל מסוף 2015, היא שתרמה לירידה ולאחר מכן היציבות היחסית ברמת העוני של האוכלוסייה הקשישה, שכן אלמלא העלאת הקצבאות, העלייה ברמת החיים של האוכלוסייה העובדת בשנים אלו היתה מותירה את האוכלוסייה הקשישה הרחק מאחור. קצבת האזרח הותיק (כולל השלמת הכנסה) לא הצליחה ב-2017 להדביק את עליית רמת

⁶ ר' על כך דוח מעקב אחר השכר של הורים עצמאיים באתר האינטרנט של הביטוח הלאומי.
⁷ חלק מהשינויים לטובה מקורם בשינויים בשכר ובתעסוקה, אך חלק עשויים להיות מוסברים בשינוי המבני של בסיס הנתונים והמעבר מסקר הכנסות לסקר הוצאות. השבר בין נתוני 2011 ל-2012 נעוץ בשינוי מבני של הסקר שעליו מתבססים הנתונים: עד 2011 התבססו נתוני העוני על סקרי הכנסות (שהיה עד אז מורכב משילוב בין סקר הוצאות המשפחה ותצפיות מסקר כח אדם), והחל מ-2012 הם מתבססים על נתוני סקר הוצאות משק הבית בלבד. על השינויים בהגדרות הסקר ראו בהרחבה בדוח העוני והפערים החברתיים של 2012.

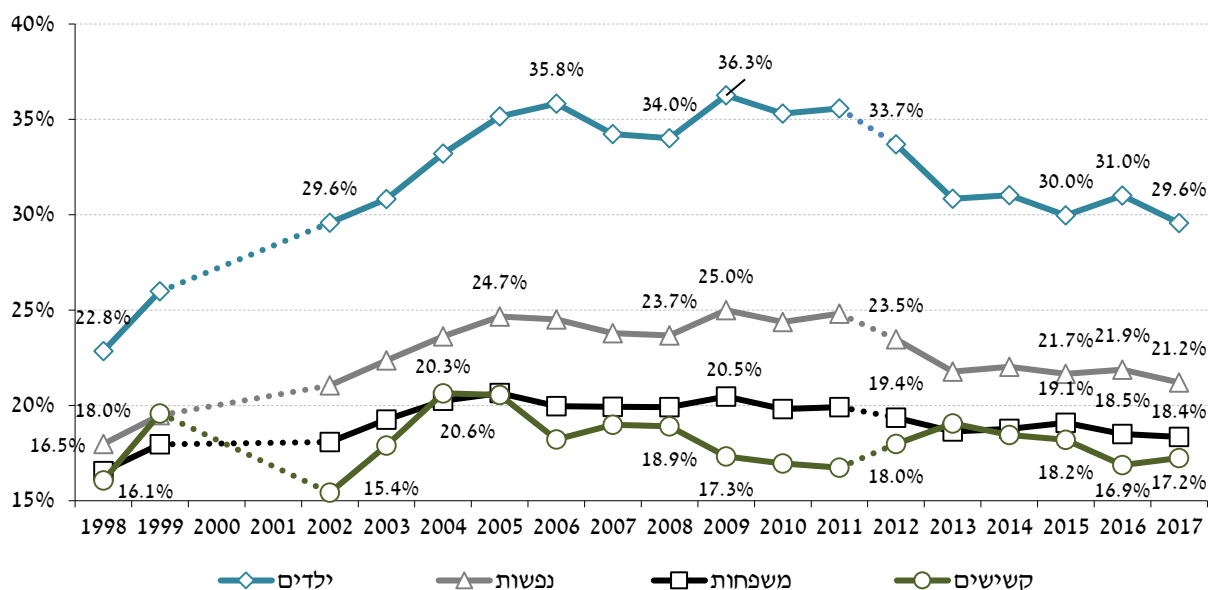
החיים הכללית כך שהמדדים לעומק העוני הנמדד על פי המרחק של הכנסת המשפחות מקו העוני, ומדד FGT לחומרת העוני⁸ המעניק משקל גבוה יותר לעניים יותר, עלו ב-2017.

לוח 4: תחולת העוני (אחוזים) ומספר העניים, 2016-2017

שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים	לאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים	לפני תשלומי העברה ומיסים ישירים	
			2017
35.4	18.4	28.4	משפחות
24.3	21.2	28.0	נפשות
11.8	29.6	33.5	ילדים
			2016
35.8	18.5	28.8	משפחות
24.2	21.9	28.9	נפשות
11.2	31.0	34.9	ילדים
מספר שחולץ מהעוני לאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים	לאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים	לפני תשלומי העברה ומיסים ישירים	
			2017
255,700	466,400	722,100	משפחות
572,400	1,780,500	2,352,900	נפשות
109,000	814,800	923,800	ילדים
			2016
257,600	462,100	719,700	משפחות
574,800	1,802,800	2,377,600	נפשות
105,600	838,500	944,100	ילדים

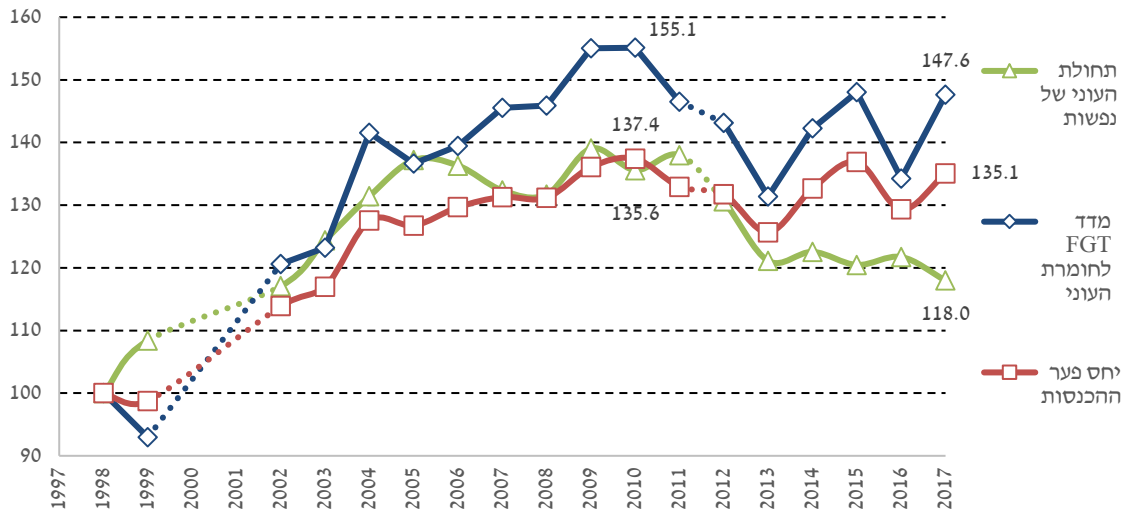
⁸ החל מדוח העוני של שנת 2016 מדד ה-FGT לחומרת העוני מחושב כך שהוא תואם את החישוב של מדד יחס פער ההכנסות (מדד עומק העוני) - והוא מתייחס לאוכלוסייה הענייה בלבד. לפי צורת ההצגה הנוכחית במקרה שכל העניים הם חסרי הכנסות בכלל, מדד פער ההכנסות יהיה מקסימלי (100%), וכך גם מדד FGT, בניגוד לצורת ההצגה הקודמת לפיו במצב זה המדד שווה לתחולת העוני. טכנית, מאז 2016 המדד מחולק בתחולת העוני (של נפשות).

תרשים 1: תחולת העוני של משפחות, נפשות, ילדים וקשישים, 1998-2017

תרשים 2 מציג את עומק העוני (יחס פער ההכנסות) והמדד לחומרת עוני בשנים 1998-2017 ולצורך השוואה גם את תחולת העוני של נפשות. מנתוני התרשים עולה כי עומק העוני עלה בכ-4% ועמד על 35.2% ב-2017 והמדד לחומרת העוני FGT עלה בכ-10% ועמד על 17.8% ב-2017. העלויות של שני המדדים הללו השנה נובעות בעיקר מכך שהעלייה ברמת החיים הכללית הובלה על ידי המשך התרחבות התעסוקה והשכר שהיו מכלילים, כך שמי שלא עובד (אנשים בגיל העבודה שלא עובדים ורוב אוכלוסיית האזרחים הוותיקים) נותר מאחור. העלויות דומות בגודלן לירידות שנרשמו בהם בשנה שעברה, דהיינו ממדי העוני חוזרים לרמה של 2015. העלויות ביחס פער ההכנסות ובמדד לחומרת העוני נובעות מעליית המדדים הללו בקרב משפחות עם ילדים (ר' לוח 10) אשר עשויה לנבוע בין היתר משחיקת ערכן של קצבאות הביטוח הלאומי בהשוואה לעלייה ברמת החיים שעלתה כאמור ב-4.6% (קצבאות הביטוח הלאומי, ובפרט קצבת הילדים, עלו רק במעט לנוכח עליית המחירים המתונה שנרשמה השנה). תופעה הפוכה התרחשה ב-2016 עם החזרת הסכומים שקוצצו מקצבאות הילדים ב-2013, בין היתר בצורת חיסכון לכל ילד (אם כי הגדרת קו העוני שנהוגה בדוח זה לא מביאה בחשבון את החיסכון בחישוב ההכנסה של משק הבית כך שחיסכון זה אינו משפיע על ממדי העוני), מה שהביא לעליית הקצבאות בשיעור גבוה משיעור הגידול ברמת החיים ובקו העוני. היעדרה של מדיניות עקבית באופן עדכון הקצבאות גורמת לתנודתיות בהכנסה הפנויה של האוכלוסייה הענייה הנסמכת במידה רבה על הקצבאות.

תרשים 2: מדדי עומק וחומרת עוני* של האוכלוסייה הכללית, 1998-2017 (100.0 = 1998)

* ראו הערה לעיל בנושא מדד חומרת העוני, FGT.

3. השפעת אמצעי המדיניות על ממדי העוני

ההכנסה הכלכלית שמקורה בעיקר בהכנסות מעבודה ומפנסיה ובהכנסות משוק ההון, מבטאת את העצמאות הכלכלית של המשפחה. לוח 5 מראה כי תחולת העוני לפי ההכנסה הכלכלית (הכנסה שלפני התערבות ממשלתית ישירה באמצעות מיסוי וקצבאות),⁹ ירדה השנה בהשוואה לשנה שעברה: בקרב משפחות תחולת העוני במדידה לפי ההכנסה הכלכלית ירדה ב-0.4 נקודות אחוז והגיעה ל-28.4%, בקרב נפשות היא ירדה ב-0.9 נקודות אחוז והגיעה ל-28.0% ובקרב ילדים ירדה ב-1.4 נקודות אחוז והגיעה ל-33.5%. הירידה בתחולת העוני הכלכלי נובעת מעליה בשיעורי התעסוקה, בעיקר של נשים, בקרב האוכלוסיות הערבית והחרדית המתאפיינות במשפחות גדולות.¹⁰

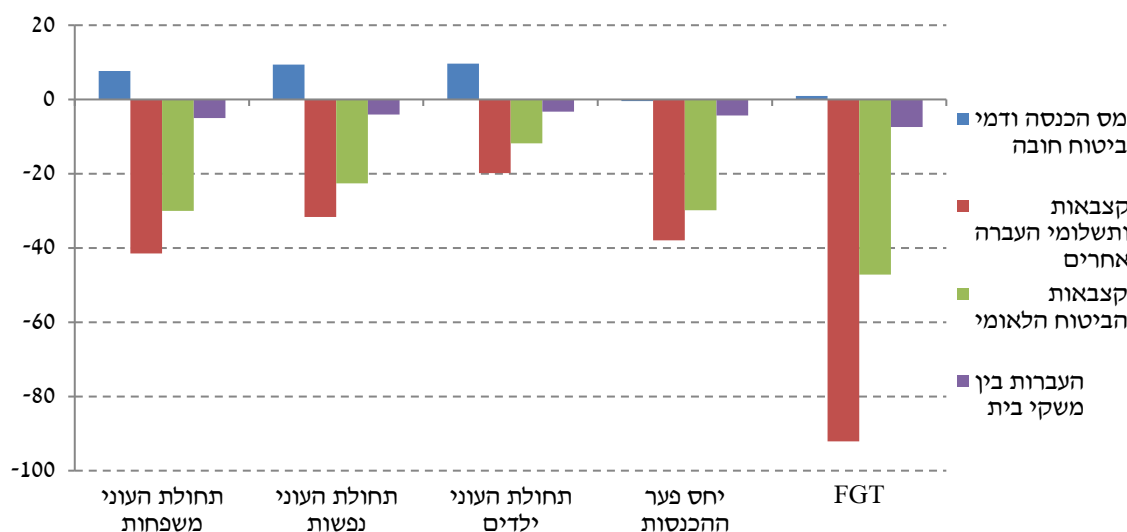
הפער בין תחולת העוני הכלכלי, הגבוהה יותר, לבין התחולה נטו מבטא את האפקטיביות של התערבות הממשלה. תרומת אמצעי המדיניות להפחתת העוני נותרה ב-2017 כמעט ללא שינוי. ב-2017 ההשפעה המשולבת של הקצבאות והמיסים הישירים פעלה לחילוף מעוני בשיעור של 35.4% מהמשפחות העניות (לעומת 35.8% ב-2016; ר' לוח 5). שיעור הנפשות שנחלצו מעוני נותר אף הוא ברמה דומה ועומד על 24.3%, ושיעור הילדים שנחלצו מעוני עלה בכ-5% ועמד ב-2017 על 11.8% מהילדים העניים.

על אף הפרוגרסיביות של מערכת מס הכנסה, תרומת תשלומי החובה הישירים להפחתת העוני היא שלילית בקרב משפחות עובדות, מאחר שדמי ביטוח לאומי ודמי ביטוח בריאות משולמים על ידי כלל הציבור, לרבות רבים ממעוטי ההכנסה. השפעת תשלומי החובה הישירים מעלים את תחולת העוני של משפחות, נפשות וילדים ואף את חומרת העוני בשיעורים דומים (תרשים 3). ההשפעה המצמצמת את ממדי העוני העיקרית היא של קצבאות הביטוח הלאומי. כן קיימת השפעה מצמצמת אם כי מועטה גם בתשלומי העברה מהממשלה. קצבאות הביטוח הלאומי מהווים כ-73% מסך תרומת תשלומי ההעברה. הקטנה ביותר היא ההשפעה של תמיכת משקי בית באחרים. ההשפעה הגדולה ביותר היא של קצבאות הביטוח הלאומי: הן מקטינות את תחולת העוני של משפחות ואת חומרת העוני באופן חד: כ-30% וכ-47% בהתאמה.

⁹ הצגת הפער בתחולת העוני הכלכלי עם התחולת לאחר התערבות מחייבת זהירות בניתוח שכן השפעת המדיניות מוטה לפי הסתכלות זו כלפי מעלה: סביר להניח שאלמלא קיומה של מערכת תמיכות כספיות, הפרט היה נאלץ להתאמץ יותר כדי להשיג הכנסות כלכליות ולכן תחולת העוני הכלכלי היתה כנראה נמוכה מזו הנמדדת. יצוין שבמקרה דמיוני וא-סוציאלי כזה של היעדר מערכת רווחה רמה זו הייתה גם דומה לתחולה "לאחר התערבות", שכן במדינות בהן מערכות הרווחה מצומצמות, ממדי העוני בדרך כלל גבוהים יותר (ר' תרשים 12). במקביל, במדינות אלה תחולת העוני לפני התערבות נוטה להיות נמוכה יחסית.

¹⁰ לנוכח הפעלת תכנית החסכון לכל ילד, ייתכן שבעתיד תקבולי הריבית על תכנית חסכון זו אשר שולמו לראשונה ב-2017 יובאו בחשבון בחישובי ההכנסה המשפחתית, ובלבד שיכללו בסקר הוצאות. אמנם תקבולי הריבית לא נגישים למשפחה לצורך הוצאותיהן השוטפות אך משפחות חוסכות יכולות לבצע תחלופה וכך להגדיל את ההוצאה השוטפת. מכאן שיש סיבות כלכליות טובות להתחשב בהכנסה זו. עם זאת, אחת התופעות הבולטות הייתה שמשפחות רבות כלל לא ניצלו את זכות הבחירה של מסלול החסכון ולכן קיבלו על פי ברירת המחדל של התכנית, כך שסביר להניח שהן גם אינן מודעות להכנסות מריבית עקב התכנית.

תרשים 3: השפעת כלי המדיניות על ממדי עוני נבחרים ב-2017

החל מסקר הוצאות 2014 נאספים נתונים לגבי מענק העבודה ("מס הכנסה שלילי") שמקבלות משפחות שבהן עובדים בעלי שכר נמוך. נספח 25 מראה את הנתונים בחלוקה לפי קבוצות אוכלוסייה. **נתוני הסקר בנושא זה הם עדיין חלקיים וחסרים מאוד.** כך למשל, על פי נתוני הסקר רק כ-54 אלף משפחות קיבלו מענק עבודה ב-2017 בעוד שלפי נתוני רשות המסים לשנה זו מספר המקבלים היה כ-315 אלף עובדים ועובדות (המהווים כ-70% מכלל הזכאים). ייתכן שתופעה זו מעידה על הקושי של מקבלי מענק העבודה לראות את הקשר בינו לבין מאמץ העבודה בשנה הקודמת, קושי שטמון בשיטת התשלום של המענק.¹¹ הבדלים גדולים קיימים גם בגובה המענק הממוצע. כלומר קיים דיווח חסר לגבי מספר המקבלים ולעומת זאת דיווח יתר לגבי סכום המענק הממוצע. יצוין שבסקרי הוצאות של השנים האחרונות חל גידול הדרגתי במספר המקבלים, כך שייתכן שקיים שיפור מסוים בדיווח. כבשנתיים שקדמו לשנת הסקר הנוכחי - הביטוי של מענק העבודה והשפעתו על ממדי העוני בסקר הוא אפוא עדיין חסר ומוטה כלפי מטה ולכן הערכת המצב החברתי של מקבלי מענק העבודה ב-2017 לקוי. המענק קיים זה שש שנים ויש לקוות שעם הזמן ימשיכו נתונים אלה להשתפר בסקר עד שניתן יהיה ללמוד מהם יותר על תרומתו (הגבוהה יותר במציאות) של מענק העבודה להפחתת העוני והאי-שוויון.

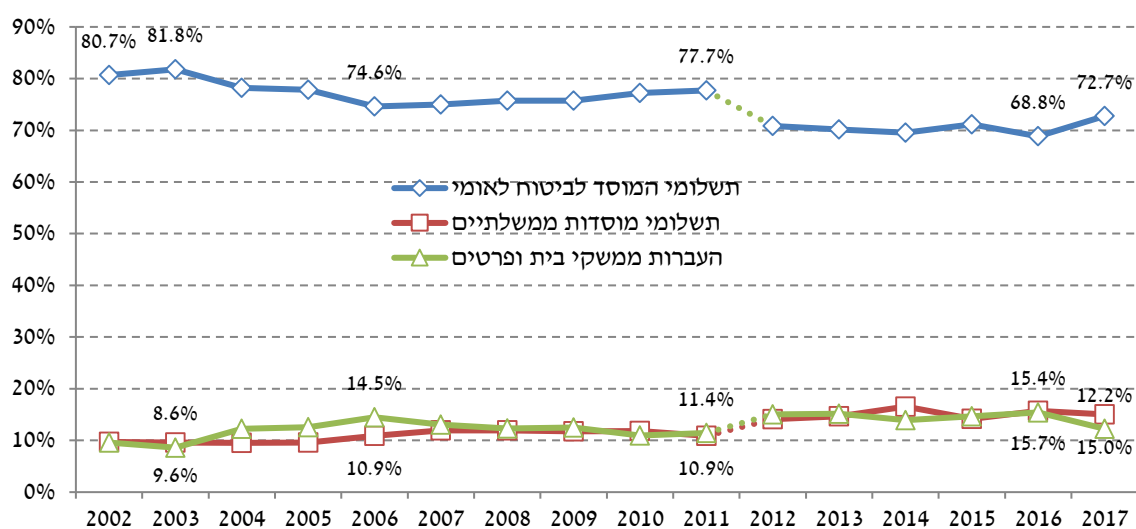
משקלן של קצבאות הביטוח הלאומי, שהן עיקר תשלומי ההעברה, הוא כ-73% מסך התרומה לצמצום העוני, ורכיבי התמיכה ממוסדות ממשלתיים אחרים ותמיכה ממשקי בית אחרים (הכוללים גם חלק מתשלומי המזונות) מהווים כ-15% וכ-12% בהתאמה מסך התרומה של תשלומי ההעברה. חלקה הכולל של הממשלה להפחתת העוני (כולל הביטוח הלאומי) מגיע אפוא לכ-85% מסך התרומה של תשלומי ההעברה לצמצום העוני של משפחות.¹²

¹¹ המענק של השנה השוטפת מתקבל בשנה שאחריה לכן הנתונים מתייחסים לעבודה ב-2016.
¹² ישנן העברות נוספות מהממשלה למשפחות, כגון קצבאות בעיון, שאינן מובאות כאן בחשבון. אחת החשובות בהן קצבת הסינון. תמיכות הניתנות לעסקים שונים במסגרת החוק לעידוד השקעות הון וחוקים אחרים, אשר פועלות להעלאת הרווחים וכתוצאה מכך גם להעלאת ההכנסות של משקי בית אחדים לא מובאות כאן בחשבון. על פי הערכות (שכן לא מפורסמים נתונים על כך), הנהנים העיקריים מהטבות המס הם העשירונים הגבוהים ואילו הנהנים מקצבת הסינון (שתהפוך בחלקה לקצבה בכסף החל מ-2018) הם העשירונים הנמוכים יותר, זאת עקב קיום מבחן הכנסה בקצבה ביטוחית זו.

תרשים 4 מציג את התפתחות התרומה לצמצום העוני כתוצאה משלושת סוגי התמיכות הכספיות הנ"ל על פני זמן. בעוד שמשקל ההשפעה של קצבאות הביטוח הלאומי ירד בהדרגה מכ-80% ב-2002 לכ-73% ב-2017, וזאת במקביל למשקלם של תשלומי מוסדות ממשלתיים אחרים ותמיכות ממשקי בית פרטיים שעלה פי 1.5 לערך לעומת 2002. יצוין שהסיוע בשכר דירה של משרד השיכון הכלול ב"תמיכות ממוסדות אחרים" עלה במידה ניכרת מאז 2002, בייחוד זה הניתן למשפחות הזכאיות שלא קיבלו עדיין דירה בדיוור הציבורי.

עם זאת העלייה הריאלית בקצבאות הביטוח הלאומי ב-2017 הביאה לגידול של כ-4 נקודות אחוז בחלקן של קצבאות הביטוח הלאומי בתרומה לצמצום עוני, במקביל לירידה של כ-3 נקודות אחוז בחלקן של העברות ממשקי בית אחרים (הירידה היא בעיקר במשפחות חרדיות וערביות).

תרשים 4: השפעה של קצבאות על צמצום תחולת העוני – לפי המוסד המשלם, 2017-2002

לוח 5 : תחולות העוני לפי הגדרות הכנסה שונות, ותרומת המיסוי הישיר ותשלומי ההעברה לסיווגיהם להפחתת העוני, 2016 ו-2017

העברות בין משקי בית	השפעת כלי המזגיות				תחולות העוני								
	תשלומי העברה של הממשלה ונכסיה לאומי	קצבאות הביטוח הלאומי	קצבאות ותשלומי העברה אחרים	תשלומי העברה ומיסים ישיבים	מיס הכנסה ודמי ביטוח חובה	לאחר תשלומי העברה ומיסים ישיבים	לאחר העברות ממשק בית ופרטנים בלבד	לאחר תשלומים ממוסדות ותשלומי ביטוח לאומי בלבד	לאחר תשלומי ביטוח לאומי בלבד	לאחר תשלומי העברה בלבד	לאחר תשלומי חובה בלבד	לפני תשלומי העברה ותשלומי חובה	
													2017
-5	-37.4	-30	-41.5	-35.4	7.7	18.4%	27.0%	17.8%	19.9%	16.6%	30.8%	28.4%	תחולת העוני משפחות
-4	-28	-22.6	-31.7	-24.3	9.4	21.2%	26.9%	20.2%	21.7%	19.1%	30.9%	28.0%	תחולת העוני נפשות
-3.3	-16.1	-11.8	-19.8	-11.8	9.7	29.6%	32.4%	28.1%	29.5%	26.9%	37.1%	33.5%	תחולת העוני ילדים
-4.3	-34.4	-29.8	-38	-36.6	-0.5	35.2%	53.2%	36.5%	39.0%	34.5%	55.3%	55.6%	יחס פער ההכנסות
-7.4	-53.8	-47.2	-92.1	-57.5	0.9	17.8%	38.8%	19.3%	22.1%	3.3%	42.2%	41.9%	יחס פער חומרת העוני
													2016
-6.3	-37	-29.5	-41.8	-35.8	8.2	18.5%	27.0%	18.2%	20.3%	16.8%	31.4%	28.8%	תחולת העוני משפחות
-4.7	-27.6	-22	-31.9	-24.2	9.8	21.9%	27.5%	20.9%	22.5%	19.6%	32.0%	28.9%	תחולת העוני נפשות
-4.2	-15.7	-11	-20.5	-11.2	10.7	31.0%	33.5%	29.4%	31.1%	27.8%	39.1%	34.9%	תחולת העוני ילדים
-3.6	-36.7	-32.5	-39.4	-37.5	-0.3	33.7%	52.1%	34.2%	36.5%	32.7%	53.8%	54.0%	יחס פער ההכנסות
-6.6	-57.2	-50.7	-92.4	-59.6	1.1	16.2%	37.4%	17.2%	19.8%	3.0%	40.5%	40.1%	יחס פער חומרת העוני

4. ממדי העוני לפי קבוצות אוכלוסייה ואזורים גיאוגרפיים

תחולת העוני של משפחות הקשישים עלתה מ-20.8% ב-2016 ל-21.8% ב-2017 ותחולת העוני של **נפשות קשישות עלתה** בשיעור מתון יותר, מ-16.9% ל-17.2% בין שתי השנים. לצד זאת, המדדים לעומק העוני ולחומרתו **ירדו** ב-1.2% ו-1.6% בהתאמה (בקרב משפחות שבראשן קשיש על פי חוק; בקרב משפחות שבראשן קשיש לפי ההגדרה הישנה, המדדים לעומק העוני ולחומרתו עלו).

בתחילת 2017 הוגדלה תוספת השלמת ההכנסה של קצבאות זקנה ושאיירים, בהמשך להגדלות שחלו בקצבאות אלה בסוף שנת 2015, במטרה לקרב את קצבת הזקנה הכוללת לקו העוני (התואם לגודל המשפחה) וכן להשוות את מצבם של היחידים והזוגות כל אחד ביחס לקו העוני הרלוונטי, ברוח המלצות הוועדה למלחמה בעוני. כך לדוגמה, מינואר 2017 הקצבה ליחיד ללא תלויים בתוספת השלמת הכנסה הועלתה בהתאם לקבוצות הגיל בסכומים שבין 60-131 ש"ח, והקצבה לזוג הועלתה גם כן בהתאם לקבוצות גיל בסכומים שבין 95-212 ש"ח. תוספות אלה להכנסתם הפנוייה של קשישים הנמצאים בעוני שיפרו את מצבם גם אם לא הספיקו כדי להעלות את ההכנסות של כלל המשפחות של אזרחים ותיקים אל מעל לקו העוני.

העליות המתונות בתחולת העוני של קשישים על אף צעדי המדיניות הללו המיטיבים עם קשישים, נובעות מהשינויים החיוביים בשוק העבודה שקצבת הזיקנה למרות השינויים בה (אם כי לא בקצבה הבסיסית, רק בקצבה הכוללת השלמת הכנסה) לא השיגה. העלייה הגדולה ברמת החיים של האוכלוסייה העובדת, הנובעת מהעלייה הריאלית בשכר ומהעלייה בתעסוקה – הרחיקה את האוכלוסייה הלא עובדת (לרבות האוכלוסייה הקשישה) מצמיחה זו ואילולא התוספות בקצבאות הקשישים העניים - סביר להניח שהמצב היה חמור בהרבה.

תחולת העוני של משפחות ערביות ירדה מ-49.2% ב-2016 ל-47.1% ב-2017. גם תחולת העוני של נפשות וילדים ירדה ב-3% וב-2% בהתאמה. ירידה זו נזקפת לירידה החדה (כ-9%) בתחולת העוני של משפחות ערביות שאינן חלק ממזרח ירושלים או מהאוכלוסייה הבדואית בדרום (שכן בשתי אלה היתה עלייה בתחולת העוני ב-2017). הירידה אצל הערבים שאינם חיים בדרום או במזרח ירושלים אינה מוסברת רק בשינויים בשוק העבודה (שכן תחולת העוני הכלכלית ירדה בכאחוז אחד), אלא גם בתשלומי ההעברה שעל פי הסקר חילצו ב-2017 9.7% מהמשפחות הערביות מעוני (לעומת 6.1% ב-2016). נראה שבנוגע להשפעה על הקצבאות עיקר ההשפעה מקורו בעליית קצבאות הזיקנה שהיתה גבוהה יותר לגבי אוכלוסייה זו בשל הגידול בקצבאות ההשלמה לזיקנה (קצבאות הזיקנה עלו ב-5.3% הערבים לעומת 3.2% באוכלוסייה הכללית בין שתי השנים). במקביל, חלקן של המשפחות הערביות בסך המשפחות העניות פחת במקצת והגיע ב-2017 ל-37.4% לעומת חלקן בסך אוכלוסיית המשפחות העומד על כ-15%.

לצד הירידה בתחולת העוני **באוכלוסייה הערבית**, עלו באופן ניכר **המדדים לעומק העוני ולחומרת העוני** בין שתי השנים, בשיעורים של 10% ל-22% בהתאמה.

החל ב-2014 נשאלים המרואיינים באשר להגדרתם הסובייקטיבית את מידת דתיותם, מידע המשמש לזיהוי של האוכלוסייה החרדית בדוח זה ("חרדים לפי הגדרה סובייקטיבית").¹³ תחולת העוני של המשפחות החרדיות ירדה מ-45.1% ל-43.1%, על רקע גידול של כ-1.6% בשיעורי התעסוקה של משקי בית חרדים ב-2017 (לפי נתוני הסקר) אשר גרם גם לירידה בתחולת העוני הכלכלי מ-58.8% ב-2016 ל-57.1% ב-2017. תחולת העוני של ילדים במשפחות החרדיות ירדה בכנקודת אחוז אחת. יחס פער ההכנסות ("עומק העוני") והמדד לחומרת העוני נותרו השנה כמעט ללא שינוי בהשוואה לשנה שעברה. על פי נתוני סקר 2017 חלקן של המשפחות העניות החרדיות בסך המשפחות העניות מגיע לכ-15% - יותר מפי 2 מחלקם היחסי באוכלוסיית המשפחות על פי סקר הוצאות משקי הבית.

תחולת העוני של משפחות עם ילדים המהוות למעלה ממחצית מסך המשפחות העניות, ירדה בין שתי השנים מ-23.0% ל-21.6%. עומק העוני וחומרתו עלו בקרב משפחות עם ילדים ב-5.6% ו-12.3% בהתאמה.¹⁴ שיעור המשפחות החד-הוריות העניות ירד אף הוא, מ-26.0% ב-2016 ל-24.1% ב-2017 בעיקר כתוצאה מהשינויים בשוק העבודה, שכן גם תחולת העוני הכלכלי ירדה בקרב משפחות חד הוריות מ-40.9% ל-38.2% בין שתי השנים. ב-2017 שיעור החד הוריות המועסקות עלה לכ-90% כתוצאה מגידול של 3.2 נקודות האחוז בשיעור התעסוקה. יש לציין שנראה כי הממצאים לגבי קבוצה זו שהיא קטנה יחסית נוטים לתנודתיות בסקר, שכן בשנת 2016 נרשמה תופעה הפוכה של עלייה בתחולת העוני לצד ירידה בשיעורי התעסוקה בהשוואה לשנת 2015 שגם בה תחולת העוני הייתה נמוכה משמעותית מהשנה שקדמה לה. עם זאת נראה כי הרפורמה שנעשתה ב-2016 והחלה ב-2017, אשר הפחיתה מ-60% ל-25% את שיעור הקיזוז של הכנסה מעבודה לגבי נשים חד הוריות המקבלות גמלת קיום (הבטחת הכנסה או מזונות) השפיעה בכיוון העלאת הכדאיות לעבודה באוכלוסייה זו והדבר בא לידי ביטוי גם בממדי העוני. למרות השיפור, עדיין שיעור העוני של משפחות עם 1-3 ילדים מגיע ל-15.9% לעומת 24.4% במשפחות החד הוריות (שברובן המכריע אין יותר מ-3 ילדים). זהו פער ניכר שמתקיים למרות שיעורי התעסוקה הגבוהים יותר של המשפחות החד הוריות ומקורו בעבודה במשרה חלקית, ברובה כתוצאה מאילוץ, קצבת קיום נמוכה ומענק עבודה נמוך גם אם גבוה יחסית למקבלי מענק אחרים.

לראשונה מאז 2013 ירדה תחולת העוני של משפחות עובדות - מ-13.5% ל-12.6% וכן ירדו תחולת העוני של נפשות וילדים במשפחות אלו בין 2016 ל-2017. שינוי זה משקף מגמות סותרות בין שתי תת-קבוצות באוכלוסייה העובדת: תחולת העוני של משפחות עם מפרנס אחד ירדה בשיעור ניכר, מ-27.0% ב-2016 ל-

¹³ לפי הגדרה זו, ההשתייכות לזרם ביהדות נקבעת באופן ישיר על פי הזדהות עצמית של הנשאלים, כך שמתיתר הצורך לנחש זהות זו על פי משתנים אחרים אשר אינם תמיד זהים לגבי כל המשתייכים לזרם החרדי (או זרם אחר) ביהדות. החל מהשנה הושמטו מהדוח הממצאים על חרדים על פי ההגדרות האומדניות שהיו קודם. עם זאת הן הושארו בתרשימים לגבי השנים שבהן לא הייתה הגדרה עצמית.

¹⁴ ב-2017 החלה להיות מיושמת התוכנית של חיסכון לכל ילד. על פי שיטת המדידה הנוכחית המתייחסת להכנסות השוטפות בלבד, לא מביאים לביטוי הטבה זו על אף שהיא יוצרת הכנסה שוטפת מריבית, אשר על פי כללי התכנית ניתנת למימוש רק בסוף תקופת החסכון. סביר להניח שהכנסות ריבית אלה ועצם צבירת הנכס משפיעות על התנהגות המשפחות כבר בשלב מוקדם, מעצם העובדה שהם חשים שהחסכון יסייע לילדים בעתיד ושהעוני ארוך הטווח עשוי לקטון (ראו התייחסות לכך גם בפרק על עוני ארוך טווח וגם בפרק על הגורמים לעוני).

24.9% ב-2017, ותחולת העוני של המשפחות עם שני מפרנסים עלתה מ-5.2% ב-2016 ל-5.4% ב-2017.¹⁵ לעומת זאת עומק העוני של משפחות עובדות עלה בשתי הקבוצות - בשיעור של כ-5% אצל משפחות עם מפרנס אחד ובכ-8% אצל משפחות עם שני מפרנסים (וחומרת העוני בשיעורים כפולים מכך). ב-2017 ירד חלקן של המשפחות העובדות באוכלוסייה הענייה במידה ניכרת – 55.1% מכלל המשפחות העניות, הן משפחות עובדות – בהשוואה ל-58.6% ב-2016.

לעומת זאת ב-2017 תחולת העוני של המשפחות שאינן עובדות בגיל העבודה הוסיפה לעלות על אף ממדיה העצומים - מ-69% לכ-76%. כלומר, 3 מכל 4 משפחות שאינן עובדות בגיל העבודה חיות בעוני. בשל מקומה המרכזי של קצבת הילדים בהכנסה הפנויה של קבוצת אוכלוסייה זו, ולאור שחיקתה של הקצבה בהשוואה לעלייה ברמת החיים, לעומת העליות בקצבאות לאזרחים וותיקים שמהן הן לא נהנות - ירדה תרומת אמצעי המדיניות לצמצום העוני בקבוצה זו בכ-21.2%.¹⁶ חלקן בסך האוכלוסייה הענייה עלה מ-18% ב-2016 ל-19% ב-2017 (במדידה לפי ההכנסה הפנויה) ובמדידה לפי ההכנסה הכלכלית הוא לא השתנה. בנוסף לעלייה בתחולת העוני עלתה גם חומרת העוני של משפחות אלה בכ-4% בין שתי השנים. ממצאים אלה מצביעים על החשיבות של קבלת תכנית לשיפור קצבת הבטחת הכנסה, כפי שהביטוח הלאומי המליץ בזמנו בוועדת המלחמה בעוני, נדרשת מדיניות נמרצת להקלת ממדי העוני בקרב משפחות אלה שמצבן הגרוע ממילא מוסיף להתדרדר עם השנים במקביל לעלייה ברמת החיים של המשפחות העובדות.

לוח 6: תחולת העוני של נפשות בוגרות* בחלוקה לפי מין (אחוזים), 1999-2017

שנה	גברים			נשים		
	לפני תשלומי העברה ומיסים	לאחר תשלומי העברה ומיסים	שיעור הירידה בתחולת העוני כתוצאה מתשלומי העברה ומיסים	לפני תשלומי העברה ומיסים	לאחר תשלומי העברה ומיסים	שיעור הירידה בתחולת העוני כתוצאה מתשלומי העברה ומיסים
1999	25.6	15.2	40.5	30.9	17.1	44.8
2002	27.0	16.2	40.0	31.5	16.9	46.3
2003	27.7	17.4	37.1	32.8	18.8	42.6
2004	27.6	18.0	34.7	32.2	19.7	38.8
2005	28.2	18.7	33.6	32.0	20.2	36.9
2006	26.8	18.2	32.2	32.1	19.6	38.9
2007	26.8	18.1	32.6	30.8	19.2	37.6
2008	26.3	17.6	33.1	31.4	19.5	38.0
2009	27.9	18.8	32.7	31.8	20.0	36.9
2010	26.7	18.2	31.8	31.3	19.9	36.4
2011	27.3	18.8	31.3	32.0	20.3	36.4
2012	25.2	17.3	31.4	30.2	19.7	34.7
2013	23.1	16.5	28.6	27.6	18.4	33.3
2014	24.3	17.1	29.6	28.1	18.3	34.7
2015	23.6	17.0	28.2	27.9	18.4	34.1
2016	23.8	16.2	31.9	27.9	18.6	33.4
2017	23.4	16.3	30.3	27.1	17.9	34.2

* נשים וגברים בגילאי 18 ומעלה.

¹⁵ יצויין שלגבי קבוצה זו תחולת העוני של נפשות ושל ילדים כן ירדה, לפחות במקצת, ובכל מקרה המשפחות עם שני מפרנסים העניות מהוות קבוצה יחסית קטנה, כך שגם מספר התצפיות שלהן קטן, דבר שמקשה במיוחד על הסקת מסקנות לגבי המובהקות הסטטיסטית של התופעה.

¹⁶ כאמור לעיל חישוב זה מתעלם מהתכנית "חיסכון לכל ילד".

בחינת תחולת העוני לפי קבוצות מגדר מעלה כי תחולת העוני של נשים ירדה ביותר ממחצית האחוז בין 2016 ל-2017, בעוד שתחולת העוני של גברים עלתה במעט. במקביל, התרחבו הפערים של השפעת המדיניות על תחולת העוני לפי מגדר, וב-2017 אמצעי המדיניות חילצו 30.3% מהגברים ו-34.2% מהנשים (לעומת 31.9% ו-33.4% ב-2016 בהתאמה). בפער בין תחולת העוני הכלכלי של גברים ונשים לא חלו שינויים של ממש והפער נשאר ברמה קבועה למדי של כ-16% לרעת נשים.

תחולת העוני של עולים עלתה במידה ניכרת ב-2017 והגיעה ל-18.4% לאחר מגמת ירידה רצופה לאורך השנים האחרונות. עם זאת המדדים לעומק העוני ולחומרת העוני ירדו בשיעורים ניכרים – 8% ו-13% בהתאמה.¹⁷ נראה שחלק ניכר מההסבר לשינויים אלה מקורו בירידת חלקה של האוכלוסייה בגיל העבודה בהשוואה לאוכלוסייה הקשישה מתוך כלל העולים, ולא בשינויים מהותיים נוספים. פילוח האוכלוסייה לפי גיל ראש משק הבית מצביע על עלייה במדדי העוני בקרב משקי בית צעירים – בהם ראש משק הבית הוא עד גיל 29 – מ-22.7% ב-2016 ל-24.7% ב-2017 לצד ירידה בגילאים מבוגרים יותר – 30 עד 44 – מ-19.3% ב-2016 ל-17.1% ב-2017. קבוצת הגיל שבה העוני בישראל הוא הנמוך ביותר נותר 45 עד גיל הפנסיה, עם תחולת עוני הרחוקה בכ-5 נקודות האחוז מתחולת העוני הכללית - 13.3% ב-2017.

¹⁷ יצויין גם כי אוכלוסיית העולים אינה מהווה קבוצה אחידה, הן מבחינת מוצא ארץ העלייה והן מבחינת הוותק בישראל.

לוח 7: תחולת העוני של משפחות לפי קבוצות אוכלוסייה (אחוזים), 2015 עד 2017

שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי העברה ומיסים (אחוזים)	2017	2016	2015	הכנסה לאחר תשלומי העברה ומיסים			הכנסה לפני תשלומי העברה ומיסים			הכנסה לפני תשלומי העברה ומיסים	2017	2016	2015	הכנסה לאחר תשלומי העברה ומיסים	2017	2016	2015	הכנסה לפני תשלומי העברה ומיסים	2017	2016	2015	
				2017	2016	2015	2017	2016	2015													
35.4	35.8	34.6	18.4	18.5	19.1	28.4	28.8	29.2	כלל האוכלוסייה													
44.8	46.6	44.5	13.4	13.2	13.8	24.4	24.8	24.8	קבוצות אוכלוסייה של ראש משק הבית:													
24.5	23.2	23.8	43.1	45.1	44.6	57.1	58.8	58.5	יהודים													
50.7	53.0	51.2	18.4	17.0	17.7	37.3	36.1	36.3	חרדים (לפי הגדרה סובייקטיבית)*													
9.7	6.1	7.3	47.1	49.2	53.3	52.1	52.4	57.5	עולים													
16.7	15.5	18.2	21.6	23.0	22.3	25.9	27.2	27.2	ערבים													
22.1	19.2	23.2	15.9	17.4	17.0	20.4	21.5	22.2	משפחות עם ילדים - סד הנול													
6.6	8.4	7.4	49.3	49.8	49.7	52.8	54.4	53.7	1-3 ילדים													
5.7	4.1	9.8	61.2	63.8	61.8	64.9	66.5	68.5	4 ילדים ויותר													
36.0	36.4	43.4	24.4	26.0	21.7	38.2	40.9	38.3	5 ילדים ויותר													
									משפחות חד הוריות													
									מצב תעסוקתו של ראש משק הבית:													
31.8	29.4	29.8	12.6	13.5	13.3	18.5	19.2	18.9	עובד													
33.5	31.7	30.9	12.6	13.4	13.1	18.9	19.6	19.0	שכיר													
19.1	11.4	22.5	12.8	14.6	14.4	15.8	16.5	18.6	עצמאי													
18.9	24.0	20.8	75.7	69.4	73.0	93.3	91.3	92.2	לא עובד בגיל עבודה													
33.7	29.4	29.6	24.9	27.0	25.9	37.6	38.2	36.9	מפרנס אחד													
26.0	29.3	30.4	5.4	5.2	5.6	7.3	7.4	8.0	שני מפרנסים ויותר													
									קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל עבודה:													
26.4	23.6	22.5	24.7	22.7	24.3	33.5	29.8	31.3	עד 29													
22.1	20.6	23.9	17.1	19.3	18.1	21.9	24.3	23.7	בגילאי 30 - 44													
25.6	30.3	28.3	13.3	13.1	14.3	17.8	18.8	20.0	בגילאי 45 עד גיל הפנסיה													
									קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל פרישה:													
54.4	56.4	53.6	21.8	20.8	22.5	47.9	47.7	48.5	קשישים**													
54.8	57.3	53.8	22.8	21.6	23.5	50.5	50.6	51.0	בגיל הפנסיה לפי חוק***													
									קבוצות השכלה של ראש משק הבית:													
30.0	35.0	34.0	49.4	44.4	44.9	70.6	68.3	68.0	עד 8 שנות לימוד													
32.4	34.0	30.2	21.1	21.7	22.3	31.3	32.8	32.0	בין 9 ל-12 שנות לימוד													
40.7	38.0	39.4	12.5	12.9	13.2	21.0	20.9	21.7	13 ומעלה שנות לימוד													

* לפי הגדרה סובייקטיבית: רמת דתיות לפי דיווח המרואייני: חילוני, מסורתית, דתי, חרדי, מעורב
 ** בתאם להגדרה שהותה נהוגה עד כה: משפחות קשישים מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר
 *** משפחות קשישים מגיל 62 לנשים ו-67 לגברים.

לוח 8: תחולת העוני של משפחות, נפשות, ילדים וקשישים*** לפי קבוצות אוכלוסייה, 2016 ו-2017

	2017			2016		
	קשישים	ילדים	נפשות	קשישים	ילדים	נפשות
כלל האוכלוסייה	17.2	29.6	21.2	18.4	16.9	31.0
קבוצות אוכלוסייה של ראש משק הבית:						
קהלים	13.7	19.6	13.9	13.4	13.1	21.1
חודשים (לפי הגדרה סובייקטיבית)*	19.9	55.4	48.7	43.1	16.7	58.7
עולים	20.6	23.9	17.2	18.4	20.2	24.0
עורבים	52.5	60.7	50.3	47.1	58.1	61.7
משפחות עם ילדים - סך הכול	21.6	29.6	25.6	21.6	27.0	31.0
1-3 ילדים	16.7	17.6	16.5	15.9	20.7	18.8
4 ילדים ויותר	70.7	52.3	51.9	49.3	79.1	53.3
5 ילדים ויותר	81.6	62.8	62.2	61.2	93.2	65.4
משפחות חד הוריות	15.6	33.1	28.4	24.4	18.9	33.8
מצב תעסוקתו של ראש משק הבית:						
עובד	4.2	25.8	17.4	12.6	6.1	27.6
שכיר	4.2	25.9	17.5	12.6	6.2	26.9
עצמאי	4.4	25.5	17.2	12.8	5.4	31.2
לא עובד בגיל עבודה	46.7	90.2	82.8	75.7	45.9	87.0
מפרנס אחד	5.3	60.0	41.2	24.9	7.8	61.9
שני מפרנסים ויותר	2.8	10.7	7.8	5.4	3.5	11.5
קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל עבודה:						
עד 29	11.9	40.3	25.9	24.7	15.7	40.6
בגילאי 30 - 44	7.3	30.5	23.7	17.1	10.5	31.6
בגילאי 45 ועד גיל הפנסיה	6.6	21.0	14.9	13.3	6.2	23.9
קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל פרישה:						
משק בית שבראשו קשיש***	19.9	44.9	20.4	21.8	19.0	40.2
משק בית שראשו בגיל הפנסיה לפי חוק***	20.4	54.7	21.6	22.8	19.4	54.6
קבוצות השכלה של ראש משק הבית:						
עד 8 שנות לימוד	43.6	69.4	53.2	49.4	40.2	73.9
בין 9 ל-12 שנות לימוד	15.5	41.4	26.1	21.1	14.7	41.3
13 ומעלה שנות לימוד	10.4	19.7	14.3	12.5	11.0	21.6

הערות: *עבור התאים הריקים המסומנים ב-'-', אין בסקר הוצאות מספיק תצפיות על מנת לחשב נתון מהימן
 * לפי המדרה סובייקטיבית: רמת דתיות לפי דיווח המרואיין: חילוני, מסורתי, דתי, חרדי, מעורב
 ** בהתאם להגדרה שהייתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר
 *** גיל 62 לנשים ו-67 לגברים.

לוח 9: חלקם של סוגי משפחות בכלל האוכלוסייה ובאוכלוסייה הענייה לפי מאפיינים דמוגרפיים ותעסוקתיים, 2016-2017

האוכלוסייה הענייה				כלל האוכלוסייה		
לאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים		לפני תשלומי העברה ומיסים ישירים				
2017	2016	2017	2016	2017	2016	
						קבוצות אוכלוסייה של ראש משק הבית:
62.6	61.0	73.2	73.4	85.4	85.4	יהודים
15.5	14.9	13.2	12.5	6.6	6.1	חרדים (לפי הגדרה סובייקטיבית)*
19.7	18.0	25.8	24.6	19.6	19.7	עולים
37.4	39.0	26.8	26.6	14.6	14.6	ערבים
53.2	55.8	41.2	42.4	45.2	44.9	משפחות עם ילדים - סך הכול
32.5	34.8	26.9	27.7	37.5	37.1	1-3 ילדים
20.7	21.0	14.3	14.8	7.7	7.8	4 ילדים ויותר
11.5	12.5	7.9	8.4	3.5	3.6	5 ילדים ויותר
7.6	8.0	7.7	8.1	5.7	5.7	משפחות חד הוריות
						מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:
55.1	58.7	52.2	53.3	80.3	80.3	עובד
47.3	50.4	46.0	47.3	69.2	69.7	שכיר
7.8	8.3	6.2	6.0	11.1	10.6	עצמאי
19.1	18.1	15.2	15.3	4.6	4.8	לא עובד בגיל עבודה
40.3	44.7	39.3	40.6	29.7	30.6	מפרנס אחד
14.8	14.0	12.9	12.7	50.6	49.6	שני מפרנסים ויותר
						קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל עבודה:
21.5	19.7	18.9	16.5	16.0	16.0	עד 29
32.0	36.5	26.5	29.5	34.4	34.9	בגילאי 30 - 44
21.1	20.6	18.3	19.0	29.2	29.2	בגילאי 45 עד גיל הפנסיה
						קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל פרישה:
26.9	25.0	38.2	36.8	22.6	22.2	קשישים**
25.4	23.2	36.3	35.0	20.4	19.9	בגיל הפנסיה לפי חוק***
						קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
19.6	17.7	18.1	17.5	7.3	7.4	עד 8 שנות לימוד
42.4	43.6	40.5	42.4	36.8	37.3	בין 9 ל-12 שנות לימוד
38.0	38.7	41.4	40.1	55.9	55.4	13 ומעלה שנות לימוד

* לפי הגדרה סובייקטיבית: רמת דתיות לפי דיווח המרואייין: חילוני, מסורתי, דתי, חרדי, מעורב
 ** בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר
 *** גיל 62 לנשים ו-67 לגברים.

לוח 10 : הערכת עומק העוני וחומרתו לפי קבוצות אוכלוסייה ולפי מזדים נבחרים, אחוזים, 2016
2017-1

מדד SEN		מדד FGT		יחס פער ההכנסות		
2017	2016	2017	2016	2017	2016	
0.103	0.101	17.8%	16.2%	35.2	33.7	כלל האוכלוסייה
						קבוצות אוכלוסייה של ראש משק הבית:
0.060	0.063	14.7%	15.1%	31.1	31.6	יהודים
0.220	0.239	15.4%	15.7%	33.7	33.5	חרדים (לפי הגדרה סובייקטיבית)*
0.071	0.074	13.6%	15.7%	28.7	31.3	עולים
0.266	0.249	21.2%	17.4%	39.7	36.0	ערבים
0.125	0.124	18.1%	16.1%	35.9	34.0	משפחות עם ילדים - סך הכול
0.073	0.075	15.3%	14.0%	31.5	30.8	3-1 ילדים
0.272	0.259	20.7%	18.2%	39.8	36.9	4 ילדים ויותר
0.339	0.330	22.5%	19.0%	42.3	37.9	5 ילדים ויותר
0.138	0.141	17.7%	17.3%	35.7	35.1	משפחות חד הוריות
						מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:
0.075	0.076	14.1%	12.7%	31.4	29.9	עובד
0.075	0.074	13.9%	12.4%	31.2	29.6	שכיר
0.078	0.089	15.8%	14.4%	32.8	31.0	עצמאי
0.580	0.536	37.4%	36.1%	56.0	55.8	לא עובד בגיל עבודה
0.191	0.191	16.3%	14.6%	34.7	32.9	מפרנס אחד
0.027	0.025	9.5%	8.0%	24.4	22.6	שני מפרנסים ויותר
						קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל עבודה:
0.126	0.111	18.2%	15.1%	34.8	32.1	עד 29
0.117	0.117	18.6%	16.2%	36.6	33.9	בגילאי 30 – 44
0.074	0.078	18.9%	19.2%	36.4	37.4	בגילאי 45 עד גיל הפנסיה
						קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל פרישה:
0.082	0.076	12.4%	11.8%	29.1	28.6	קשישים**
0.083	0.078	11.3%	11.5%	27.7	28.0	בגיל הפנסיה לפי חוק***
						קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
0.292	0.252	22.6%	18.1%	41.6	37.0	עד 8 שנות לימוד
0.126	0.126	17.7%	17.1%	35.2	35.4	בין 9 ל-12 שנות לימוד
0.065	0.066	16.0%	14.4%	32.7	30.5	13 ומעלה שנות לימוד

* לפי הגדרה סובייקטיבית: רמת דתיות לפי דיווח המרואייין: חילוני, מסורתי, דתי, חרדי, מעורב
** בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.
*** גיל 62 לנשים ו-67 לגברים.

לוח 11 מציג את ממדי העוני לפי מחוזות ולאום כולל נתונים ספציפיים לערים גדולות. בחלק מהקטגוריות התוצאות תנודתיות בשל מיעוט תצפיות ורמת מובהקות נמוכה. תחולת העוני במחוז ירושלים היא הגבוהה ביותר והיא ירדה במעט ב-2017. תחולת העוני של ילדים בעיר ירושלים היא 54.7% לאחר שהיא ירדה מכ-55.4% ב-2016. גם עומק העוני וחומרת העוני במחוז ירושלים ובעיר ירושלים בפרט, גבוהים מאשר בכלל האוכלוסייה. לאחר מחוז ירושלים נמצא מחוז הצפון במדרג, עם שיעורי עוני שגם הם גבוהים יחסית לשאר המחוזות. עם זאת שיעורי העוני נמצאים במגמת ירידה מתמשכת מאז 2012 במחוז זה.

במחוז חיפה תחולת העוני של משפחות, נפשות וילדים ירדו ב-12%, 22% ו-24% בהתאמה, אך המדדים לעומק העוני ולחומרתו עלו ב-15% ו-35% בהתאמה. מקורן של המגמות הללו במשקל האוכלוסייה הערבית בעיר.

במרכז הארץ ממדי העוני עלו: תחולת העוני של משפחות ושל נפשות במרכז עלתה ב-12% ו-6% בהתאמה בין 2016 ו-2017 ותחולת העוני של ילדים עלתה אף היא מעט בין שתי השנים. בראשון לציון ירדה תחולת העוני של משפחות ונפשות מכ-6% לכ-4% ותחולת העוני של ילדים עלתה.

מחוזות תל-אביב והמרכז ובפרט העיר תל-אביב ממשיכים להוביל בממדי עוני נמוכים ביחס ליתר המחוזות בשתי השנים. ב-2017 תחולת העוני של משפחות במחוז תל-אביב עלתה מ-10% ל-11% ובעיר תל-אביב ירדה מ-10% ל-9%. תחולת העוני של ילדים בעיר תל-אביב ירדה ב-4 נקודות אחוז והגיעה ל-5.7%. עומק העוני עלה בין 2016 ל-2017 ב-3% במחוז תל-אביב וב-33% בעיר תל-אביב בין שתי השנים. **במחוז הדרום** ירדה תחולת העוני של נפשות בין 2016 ל-2017 בכ-2 נקודות אחוז (מ-25.2% ל-23.4%), ותחולת העוני של ילדים ירדה מ-35.7% ל-29.8%. **באשדוד** עלו תחולת העוני של נפשות וילדים והגיעו לכ-23% וכ-33% בהתאמה.

בנספח 29 ובנספח 30 מוצגת המובהקות הסטטיסטית של הנתונים בדוח זה לפי קבוצות אוכלוסייה. נספח 29 מראה כי על אף השינויים הרבים בממדי העוני, רק לגבי חלק קטן מקבוצות האוכלוסייה השינויים בין 2016 ל-2017 נמצאו מובהקים מבחינה סטטיסטית (למשל: העלייה בפער ההכנסות של ערבים ושל משפחות עובדות ועוד). נספח 30 מדגים כי גם בהסתכלות לאורך זמן, למעט השנים 2004-2003 שבהן היתה קפיצה בממדי העוני, בד"כ השינויים בממדי העוני (לפחות מאז ועד 2011) לא היו מובהקים. גם בסדרה החדשה, שמתחילה מ-2012 לאחר השבר שהיה בשנה זו בעקבות ביטול התצפיות מסקר כח אדם והסתמכות על תצפיות סקר ההוצאות בלבד – קשה למצוא מקרים שבהם שינויים משנה לשנה הם מובהקים.

לוח 11 : תחולת העונות לפי מחזור ולאוים, 2016-2017

FGT	2017				2016					
	יחס פער ההכנסות	תחולת העונות			יחס פער ההכנסות	תחולת העונות				
		ילדים	נפשות	משפחות		ילדים	נפשות	משפחות		
17.8	35.2	29.6	21.2	18.4	16.2	33.7	31.0	21.9	18.5	סה"כ*
17.9	36.4	52.2	42.2	34.0	17.4	35.9	53.4	44.0	36.7	ירושלים
18.8	37.8	54.7	44.8	36.5	18.0	36.7	55.4	46.0	38.4	העיר ירושלים
16.2	33.3	38.4	29.1	27.0	14.0	31.7	36.5	28.2	27.4	הצפון
18.4	36.1	26.6	19.1	18.8	13.6	31.5	35.3	24.7	21.4	חיפה
19.1	32.9	13.8	14.1	17.6	11.8	27.4	23.1	15.0	15.5	העיר חיפה
14.9	31.2	14.2	10.3	9.9	15.5	31.7	14.0	9.7	8.8	המרכז
8.3	22.4	7.8	4.4	4.3	8.9	22.6	6.4	5.3	5.6	העיר ראשון לציון
9.8	25.7	8.7	8.8	10.4	8.7	24.4	12.9	9.3	7.8	העיר פתח תקווה
18.3	34.4	17.9	11.4	11.0	16.6	33.4	19.2	11.6	10.3	תל אביב
33.0	49.5	5.7	6.6	9.1	20.5	37.1	9.8	8.5	10.1	העיר תל אביב
22.3	39.6	29.8	23.4	22.7	18.6	35.8	35.7	25.2	22.1	הדרום
12.1	29.0	33.2	22.8	25.0	13.8	29.9	28.4	17.9	16.1	העיר אשדוד
14.7	31.1	19.6	13.9	13.4	15.1	31.6	21.1	14.3	13.2	יהודים*
14.0	31.7	36.1	26.5	22.0	16.5	34.0	39.6	29.8	26.0	ירושלים
14.8	30.8	22.1	16.9	17.1	14.3	30.8	16.9	13.6	15.2	הצפון
14.3	27.9	12.2	10.7	13.2	10.9	26.5	17.8	12.8	12.6	חיפה
12.5	28.1	10.0	7.7	8.0	13.3	28.6	10.7	7.5	7.5	המרכז
18.0	34.1	17.5	11.1	10.8	16.8	33.6	19.2	11.5	10.2	תל אביב
13.7	30.0	17.9	15.4	18.7	14.0	30.5	23.9	17.4	18.6	הדרום
21.2	39.7	60.7	50.3	47.1	17.4	36.0	61.7	52.0	49.2	עורבים
20.7	39.8	82.0	74.2	70.3	18.2	37.6	78.2	72.9	69.6	ירושלים
16.7	34.2	49.1	38.9	37.7	13.9	32.0	49.1	39.6	40.2	הצפון
21.4	42.1	57.7	45.3	45.2	15.3	34.8	74.0	62.2	61.6	חיפה
20.1	38.0	48.2	39.7	42.1	21.3	39.7	50.0	38.4	33.7	המרכז
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	תל אביב**
33.0	51.5	73.1	67.8	63.7	24.8	42.9	68.2	63.4	58.5	הדרום***

* כולל ישובים ביהודה ושומרון.
 ** לא קיימים עקב מיעוט תפוצתם.
 *** עבור שנת 2015 לא קיימים נתונים מניווני שערך קש"י חשבה לסקרנים בקרב האוכלוסייה הבדואית מאז 2012 חלמו"ס פקדה קבוצה זו בסקר חוצאות משקי הבית. בשנת 2016 קבוצה זו שבה להיוות מיוצגת בסקר.

ב. אי-שוויון, מעמדות ופערים בהכנסות, והגורמים להם

1. האי-שוויון בשנת 2016 ובשנים האחרונות

לוח 12 מראה את מדד גייני לאי-שוויון בהכנסה הכלכלית ובהכנסה הפנויה לאורך זמן.¹⁸ ב-2017 מדד גייני לאי-שוויון בהכנסה הפנויה היה 0.3520 ולפי ההכנסה הכלכלית הוא היה 0.4585. בהשוואה ל-2016 האי-שוויון ירד לפי שני המדדים - בשיעורים של 1.3% ו-1.6% בהתאמה. המגמות במדד גייני של ההכנסה הכלכלית והפנויה לא נעו תמיד ביחד. בעוד שבהכנסה הכלכלית המגמה הייתה אחידה מאז 2002, בהכנסה הפנויה הייתה הרעה בשנים 2002 עד 2006 בשל השינויים בקצבאות ובמיסוי, מאז 2006 הירידות במדד גייני פחות או יותר עקביות בהכנסה הכלכלית והפנויה.

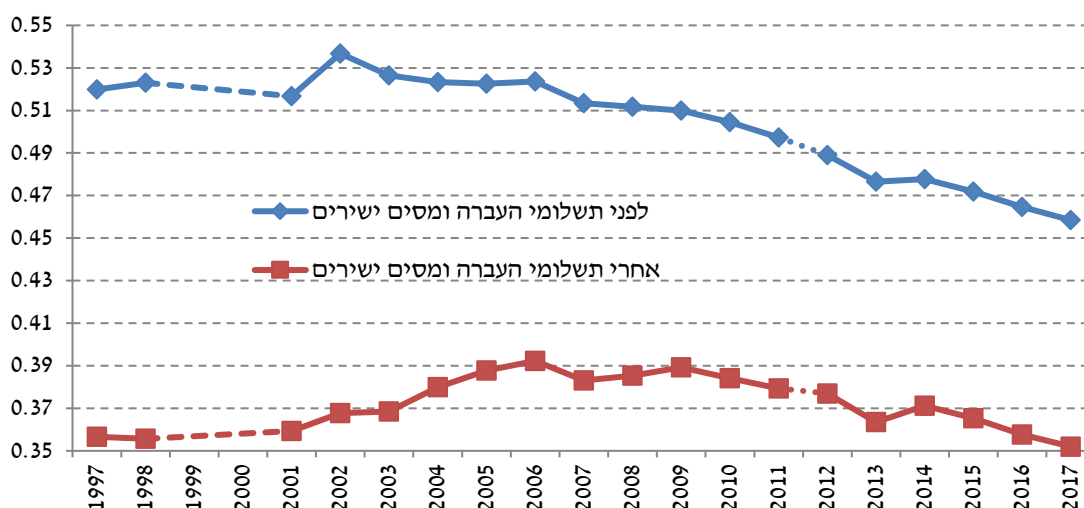
לוח 12: מדד גייני לאי-שוויון בהכנסות באוכלוסייה לפי הכנסה כלכלית ופנויה, 1998-2017

שנה	לפני תשלומי העברה ומיסים ישירים	לאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים	אחוז הירידה הנובע מתשלומי העברה ומיסים
2017	0.4585	0.3520	23.2
2016	0.4646	0.3577	23.0
2015	0.4719	0.3653	22.6
2014	0.4778	0.3712	22.3
2013	0.4766	0.3634	23.7
2012	0.4891	0.3770	22.9
2011	0.4973	0.3794	23.7
2010	0.5045	0.3841	23.9
2009	0.5099	0.3892	23.7
2008	0.5118	0.3853	24.7
2007	0.5134	0.3831	25.4
2006	0.5237	0.3923	25.1
2005	0.5225	0.3878	25.8
2004	0.5234	0.3799	27.4
2003	0.5265	0.3685	30.0
2002	0.5372	0.3679	31.5
השינוי במדד (אחוזים)			
2017 לעומת 2016	-1.3	-1.6	
2017 לעומת 2015	-2.8	-3.7	
2017 לעומת 2002	-14.7	-4.3	
2017 לעומת 1999	-11.3	-2	

¹⁸ מדד גייני מודד פערים בהכנסות בין כל שתי נפשות וזאת עבור כל הנפשות במשק. כך יוצא שהוא מעניק משקל גדול יותר להכנסה ככל שהיא נמוכה יותר. המדד נע בין 0 ל-1, כאשר הערך 0 משקף שוויון מוחלט ("לכל הפרטים הכנסה שווה") והערך 1 משקף אי-שוויון מוחלט ("כל ההכנסה בידי פרט אחד ולכל יתר הפרטים אין הכנסה").

בחינת השינויים בראייה ארוכת טווח (תרשים 5) – מראה כי מ-1999 עד 2006 עלה המדד, ולאחר מכן התייצב במשך 3 השנים הבאות, ומאז ירד בהדרגה, עם ירידה גדולה במיוחד ב-2013 ותיקון שלה ב-2014. מ-2002 (השנה שבה החלו הקיצוצים, אשר הוחרפו במהלך 2003 ו-2004) ועד 2017 ירד האי-שוויון לפי ההכנסה הכלכלית בשיעור של כ-14.6% - לעומת ירידה קטנה יחסית (4.3%) שנרשמה באותה תקופה באי-השוויון לפי ההכנסה הפנויה. בעוד שהעלייה בין 2002 ל-2006 נבעה בעיקר ממדיניות הממשלה בתחום הקצבאות, הירידה במדד גייני של ההכנסה הפנויה לאחר מכן הושפעה בעיקר מהשינויים החיוביים בתחום האי-שוויון לפי ההכנסה הכלכלית,¹⁹ כלומר, הגידול בתעסוקה (תרשים 11), ובשנים המאוחרות גם הגידול בשכר הריאלי, בין היתר כתוצאה מהגידול הניכר בשכר המינימום. את הירידה הגדולה יותר במדד גייני של ההכנסה הפנויה בהשוואה למדד לפי ההכנסה הכלכלית ב-2017 (1.6% ו-1.3% בהתאמה), ניתן לייחס, בין היתר, לשינויים במדיניות הקצבאות ובייחוד לעלייה ברמת החיים היחסית של קשישים בעלי הכנסה נמוכה. זאת בעקבות העלייה המתמשכת בקצבאות להשלמת הכנסה בזיקנה מאז 2015.

תרשים 5: האי-שוויון על פני זמן בישראל - מדד גייני לפי הכנסה כלכלית ופנויה: 1998 עד 2017

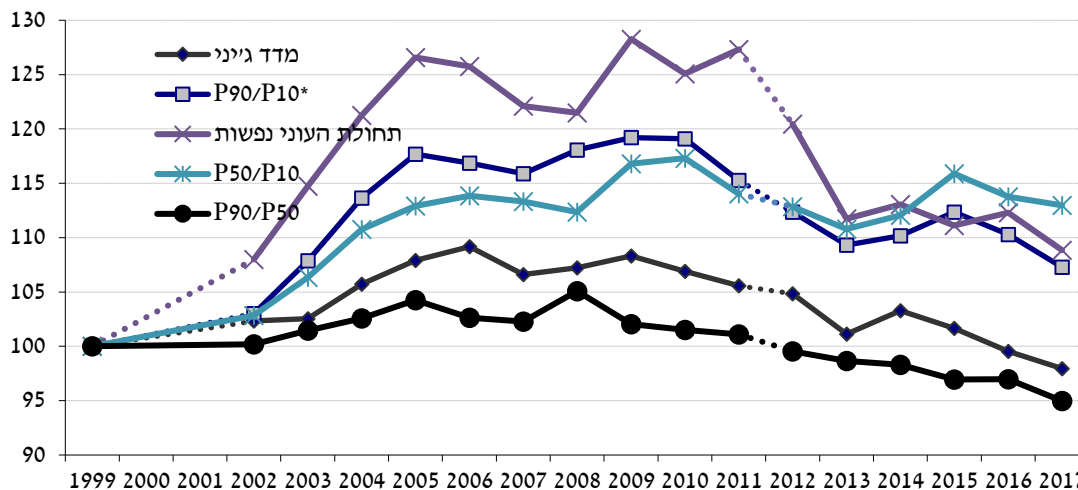

תרשים 6 מציג מספר מדדים של אי-שוויון, מדד גייני ומדדי יחס בין עשירוני הכנסה שונים, אל מול תחולת העוני בקרב נפשות. בכל עשירון מוצג הסף העליון של ההכנסה.²⁰ מבין מדדי פערי ההכנסות בעשירוני השונים, המדד p90/p50, אשר משקף את פערי ההכנסות בקרב מחצית האוכלוסייה בעלת ההכנסות הגבוהות, ירד השנה לאחר שרשם עלייה קלה בשנת 2016, והגיע לרמה נמוכה אף מרמתו בשנת 1999. המדדים p90/p10 ו-p50/p10 אשר משקפים בהתאמה את פערי

¹⁹ ייתכן שחלק מהירידה במדד האי-שוויון היא טכנית וקשורה במעבר מסקר הכנסות לסקר הוצאות, בשל הקושי לעמוד על מקורות ה"שבר" בין שתי סדרות הסקרים
²⁰ כך למשל מבטא p90/p50 את היחס בין השכר הגבוה ביותר בעשירון התשיעי חלקי השכר הגבוה ביותר בעשירון החמישי.

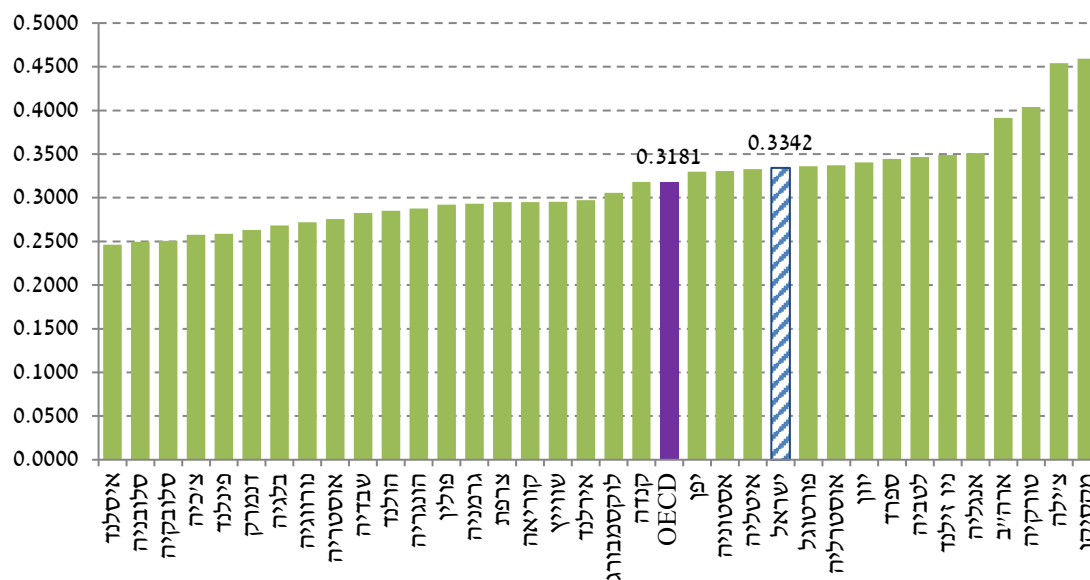
ההכנסות בין הכנסות גבוהות לבין ההכנסות שבתחתית סולם ההכנסות ובין ההכנסה החציונית לבין תחתית ההכנסות, מצביעים על המשך מגמת הירידה שנרשמה בשנה שעברה, לאחר שעלו בשנים האחרונות. השינויים הללו הם פן נוסף של הירידה באי-שוויון בהכנסות בהשוואה לשנת 2016. הירידות היו בשיעור של 1.6% לפי ההכנסה הפנויה וב-1.3% במדידה לפי ההכנסה הכלכלית.

תרשים 6: מדדי פערים ואי-שוויון נבחרים, 1999-2017

לצורך חישובים העשירונים מונו לפי ההכנסה הפנויה לנפש תקנית; כל עשירון מונה 10% מהמשפחות.

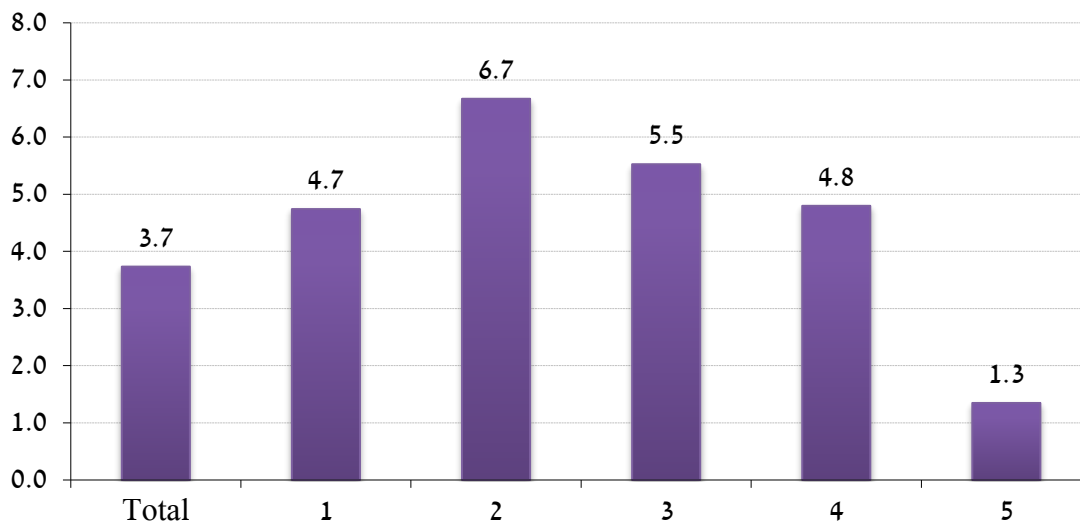
תרשים 7: מדד ג'יני לאי-שוויון בהכנסה הפנויה לנפש תקנית, מדינות OECD וישראל, שנים שונות (2012-2016; ישראל 2017), הגדרת ה-OECD

השוואה של נתוני האי-שוויון בהכנסה הפנויה בקרב המדינות המפותחות, המוצגת ב תרשים 7, מעלה כי חל שיפור במצבה של ישראל בתחום זה, וכעת היא ניצבת עם מדד ג'יני הגבוה בכ-5% בלבד מהמדד הממוצע במדינות המפותחות, לעומת מרחק של 11% ב-2016. התרשים מראה

שרק שלוש מדינות (יפן, אסטוניה ואיטליה) מפרידות בין ערך המדד של ישראל לבין ערכו בממוצע המדינות המפותחות.

תרשים 8: השינוי הריאלי בהכנסה הפנויה לנפש תקנית ב-2017 לעומת 2016, בחלוקה לפי חמישונים (אחוזים)

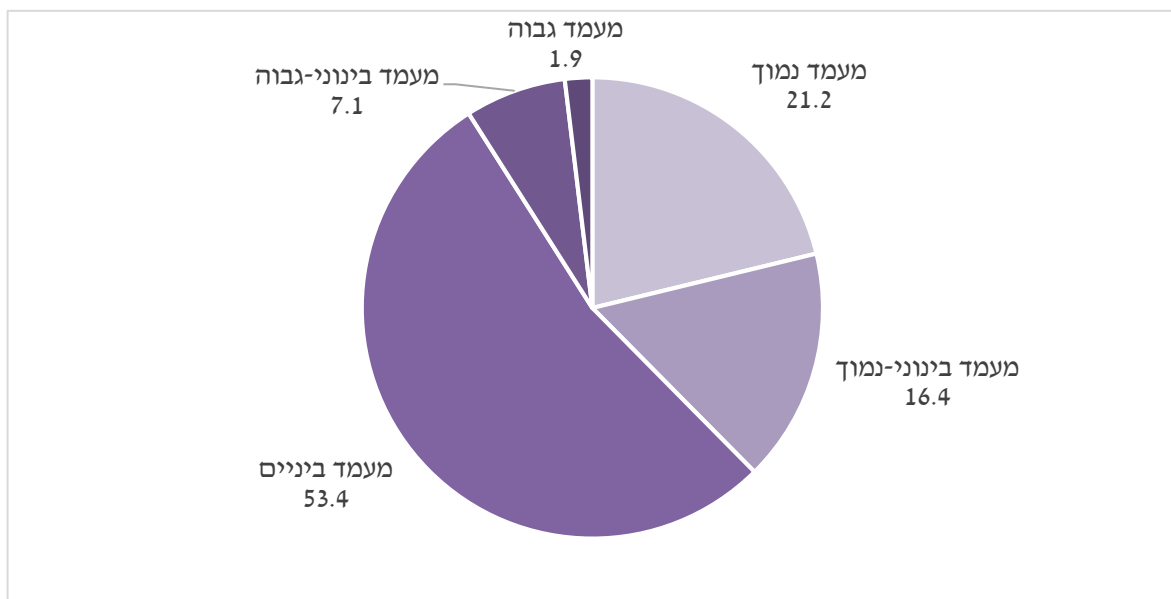

נספח 6 מציג את חלקו של כל חמישון בסך ההכנסה לפי המקורות השונים – עבודה, פנסיה, קופות גמל והון, קצבאות ותמיכות וכו'. מהנתונים ניתן ללמוד כי חלקו של החמישון העליון בהכנסה מעבודה מגיע לכ-42% מסך השכר במשק, שיעור הגבוה פי 9 מחלקו של החמישון התחתון בסך ההכנסות מעבודה, שירד מעט לכ-4%. לעומת זאת, פערים גדולים יותר קיימים במיסוי הישיר, זאת בשל המבנה הפרוגרסיבי של מס הכנסה ובמידה פחותה גם דמי ביטוח לאומי ודמי ביטוח בריאות. לפיכך, סך ההכנסות ממיסים ישירים מהחמישון התחתון עומד בדומה ל-2016 על 0.5% - לעומת 66.3% בחמישון העליון, המשלם למעלה מפי 3 יותר מיסים מהחמישון שלפניו. בשל מבנה המיסים הישירים והקצבאות הפועלים לשינוי בחלוקת ההכנסות, ההכנסה הפנויה במשק מתחלקת באופן שיוויוני יותר מאשר ההכנסה מעבודה: החמישון התחתון מקבל 6.7% ממנה – לעומת 37.9% שמקבל החמישון העליון ב-2017.

2. מעמד הביניים בישראל

בדוח זה נתייחס לראשונה למעמדות כלכליים בישראל בדגש על מעמד הביניים.²¹ מעמד ביניים גדול וחזק נחשב לגורם חשוב לצמיחה כלכלית, יציבות פוליטית והגברת האמון בחברה ובמוסדות המדינה. כוח הקנייה שלו, יחד עם היכולת לרכוש השכלה, מביאים לצמיחה כלכלית. הבנק העולמי וה-OECD מגדירים את מעמד הביניים על פי ההכנסה הפנויה של משק הבית, כאשר הכנסה של בין 75% ל-200% מההכנסה הכספית נטו לנפש תקנית החציונית נחשבת לבינונית.²² מי שהכנסתם מתחת לקו העוני משתייכים למעמד הנמוך; כמעמד ביניים נמוך נחשבים מי שהכנסתם היא בין קו העוני (50% מהחציון) לבין 75% ממנו, וכמעמד ביניים גבוה – מי שהכנסתם בין 200% ל-300%, ואילו המעמד הגבוה הם בעלי הכנסה הגבוהה מ-300% מההכנסה החציונית הפנויה לנפש תקנית. ברוב המדינות החברות בארגון כמחצית עד שני שלישים מהאוכלוסייה שייכים למעמד הביניים. תרשים 9 המציג את התפלגות המעמדות לגבי ישראל (שיעור הנפשות בכל מעמד כלכלי) על פי ההגדרות הנ"ל ב-2017 מראה כי שיעור הנפשות החיים במשקי בית בעלי הכנסה בינונית בישראל עמד על כ-53% מהאוכלוסייה. כ-38% שרויים בעוני או בסיכון לעוני (מעמד נמוך או מעמד ביניים נמוך) וכ-9% נמצאים במעמד בינוני-גבוה או גבוה (מ-200% מחציון ההכנסה הפנויה לנפש תקנית ומעלה).

תרשים 9: התפלגות המעמדות בישראל על פי הגדרת ה-OECD בשנת 2017

בראיית מעמד הביניים בהיבט הרחב, כאשר כוללים גם את מעמד הביניים הנמוך (הנמצא ב"סיכון לעוני") ומעמד הביניים הגבוה, מקבלים כי מעמד הביניים כולל את חלק הארי של האוכלוסייה - כ-77% ממנה ב-2017. כ-21% הם כאמור במעמד הנמוך (חופף לשיעור הנפשות העניות) וכ-2% במעמד הגבוה.

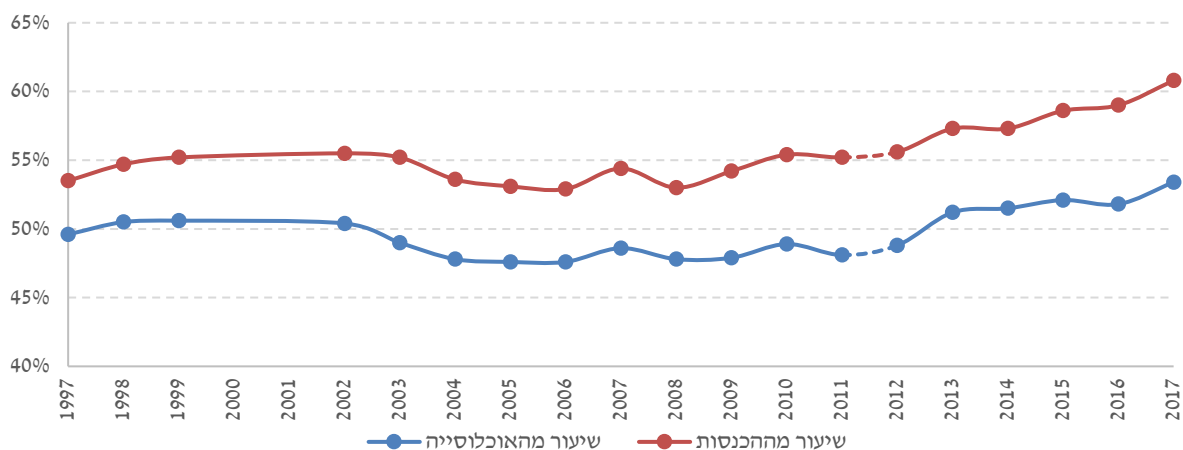
²¹ הרחבה של הנושא תוצג ותידון בדוח השנתי של הביטוח הלאומי ל-2018 בפרק 2.

²² ר' דוח ה-OECD בנושא:

OECD (2016). The Squeezed Middle Class in OECD and Emerging Countries: Myth and Reality. Paris: OECD.

בחינת השינויים בהיקף מעמד הביניים בישראל (במובן הצר) מאז תחילת המילניום (תרשים 10) מראה כי במקביל להפעלת מדיניות הקיצוצים במערכת הרווחה (2002 עד 2006) ירד חלקו של מעמד הביניים. הוא נשאר נמוך עד ל-2011 ומאז חל שינוי ומעמד הביניים החל להתחזק ועלה באופן הדרגתי עד לשיעור של כ-53% ב-2017.²³ התרשים מראה גם כי חלקו של מעמד הביניים כשיעור מהאוכלוסייה עלה מ-50% ל-53%. חלקו בסך ההכנסה עלה בשיעור גבוה יותר בשני העשורים שבין 1997 ל-2017 מ-54% ל-61%.

תרשים 10: מעמד הביניים הישראלי כשיעור מההכנסה וכשיעור מהאוכלוסייה 1997-2017

לוח 13 מציג את שיעור המשתייכים לכל אחד מהמעמדות על פי קבוצות אוכלוסייה בשנת 2017 (שיעור הנפשות בכל מעמד). כפי שמראה הלוח, חלקם של היהודים הלא חרדים והעולים במעמד הביניים גבוה כמעט פי 2 מחלקם של הערבים ובאוכלוסיות מסוימות – חרדים, משפחות גדולות, לא עובדים בגיל העבודה ובעלי השכלה נמוכה (שקיימת חפיפה ביניהן) – חלקן של המשפחות הנמצאות במעמד הביניים אף נמוך משליש.

²³ מעניין לציין שהחזוק של שכבת הביניים לפי שיטה זו החל עם המחאה החברתית ב-2011 בישראל ובמקומות אחרים בעולם.

לוח 13: התפלגות למעמדות כלכליים לפי קבוצות אוכלוסיות בשנת 2017

מעמד גבוה	מעמד בינוני-גבוה	מעמד ביניים	מעמד בינוני-נמוך	מעמד נמוך (עניים)	
1.9	7.1	53.4	16.4	21.2	כלל האוכלוסייה
					קבוצות אוכלוסייה של ראש משק הבית:
2.4	8.7	60.2	14.9	13.9	יהודים
2.7	9.9	65.5	13.3	8.6	יהודים לא חרדים לפי הגדרה עצמית*
0.4	1.0	24.8	25.1	48.7	חרדי לפי הגדרה עצמית*
1.0	5.3	56.1	20.3	17.2	עולים
0.1	0.7	26.5	22.4	50.3	ערבים
0.8	4.6	50.7	18.3	25.6	משפחות עם ילדים – סך הכל
1.0	6.0	59.1	17.4	16.5	3-1 ילדים
0.2	0.5	26.7	20.7	51.9	4 ילדים ויותר
0.4	0.0	17.2	20.2	62.2	5 ילדים ויותר
2.0	3.4	43.1	23.0	28.4	משפחות חד הוריות
					מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:
2.0	7.4	56.6	16.6	17.4	עובד
1.7	7.5	56.7	16.6	17.5	שכיר
4.0	6.6	55.7	16.5	17.2	עצמאי
0.2	0.5	8.7	7.8	82.8	לא עובד בגיל עבודה
1.5	4.3	33.6	19.3	41.2	מפרנס אחד
2.2	8.7	65.9	15.5	7.8	שני מפרנסים ויותר
					קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל עבודה:
0.8	4.7	49.4	19.2	25.9	עד 29
0.9	5.8	52.2	17.4	23.7	בגילאי 30 – 44
2.4	8.4	53.8	15.5	19.8	בגילאי 45 עד גיל הפנסיה
					קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל פרישה:
4.7	10.8	48.1	15.9	20.4	קשישים**
4.3	9.8	47.5	16.8	21.6	בגיל הפנסיה לפי חוק***
					קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
0.0	1.5	25.7	19.6	53.2	עד 8 שנות לימוד
0.7	3.6	50.3	19.3	26.1	בין 9 ל-12 שנות לימוד
3.0	10.2	58.6	14.0	14.3	13 ומעלה שנות לימוד

* לפי הגדרה סובייקטיבית: רמת דתיות לפי דיווח המרואייין: חילוני, מסורתי, דתי, חרדי, מעורב
 ** בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: משפחות קשישים מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר
 *** משפחות קשישים מגיל 62 לנשים ו-67 לגברים.

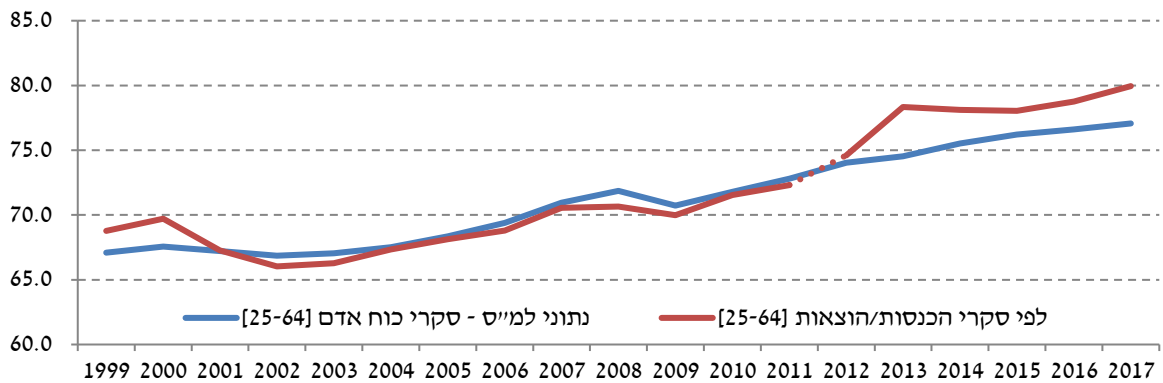
3. גורמים המשפיעים על העוני ועל האי-שוויון

שנת 2017 התאפיינה בהמשך צמיחה כלכלית – התוצר עלה ב-3.5% (והתמ"ג לנפש בכ-1.5%), ושיעור השכירים הוסיף להתרחב בכ-3%. בנוסף לכך, נתוני הסקר מצביעים על שיעורי תעסוקה גבוהים של 80.3% בממוצע בקרב משקי הבית ב-2017, בדומה ל-2016 (ר' נספח 22). כאשר בוחנים את השינויים בקרב קבוצות שונות באוכלוסייה, ניתן לראות כי אצל חרדים ומשפחות חד-הוריות נרשמה עליה בשיעורי התעסוקה, בעוד שבקרב כלל משקי הבית הערבים, משקי בית שראשיהם צעירים ומשפחות גדולות (קיימת חפיפה בין הקבוצות) חלה ירידה. בנוגע לערבים, הנתונים מתייחסים לכלל משקי הבית הערביים, בכל הגילאים (יצוין שכאשר מתייחסים למשקי בית ערביים שראשיהם בגילאי העבודה הנתונים מראים כי נמשכת המגמה של עלייה בשיעור התעסוקה של משקי בית אלה, בדומה לנתוני סקר כוח אדם של הלמ"ס).

ירידה חדה במיוחד בשיעורי התעסוקה נרשמה בקרב בעלי השכלה נמוכה. לעומת זאת, חלה עלייה חדה יחסית בתעסוקת משקי בית בהם ראש משק הבית בגיל פרישה. במקביל ב-2017 רמת האבטלה הגיעה לרמה נמוכה בהיבט היסטורי של 3.7% בקרב גילאי 25-64 (ול-4.2% מכלל כוח העבודה). יצוין כי למרות החששות, הירידה ברמת האבטלה בשנתיים האחרונות התרחשה בד בבד עם הגידול הניכר בשכר המינימום.

השכר הריאלי עלה בכ-3% (ובכ-4% לפי סקר ההוצאות, נספח 16). בחינת עליית השכר לפי משלחי יד בסקר מראה שבקרב כל הקבוצות נרשמה עלייה בשכר, אם כי בשיעורים דיפרנציאליים. עבור בעלי משלח יד אקדמי, מנהלים, בעלי מקצועות חופשיים וטכניים ועובדים מקצועיים חלה עלייה מתונה בשכר הריאלי. לעומת זאת, משלחי היד בהם עלה השכר בשיעור ניכר היו עובדי פקידות, עובדי מכירות ושירותים ועובדים בלתי מקצועיים. סביר להניח שזו תוצאה ישירה של העלייה בשכר המינימום

תרשים 11: שיעורי התעסוקה בסקרי ההכנסות/הוצאות לעומת סקר כח אדם, 1999-2017

תרשים 11 מראה כי שיעור התעסוקה גדל לפי שני המקורות ובפרט לפי סקר הו"מ. הפער בין שיעורי התעסוקה בשני הסקרים עלה במעט השנה לאחר ש"נפתח" ב-2013 ולאחר מספר שנים של קצב גידול דומה. התפתחות זו תומכת בהסבר של צמצום העוני כתוצאה מהגידול בתעסוקה והשכר.

הממד השני שהשפעתו על העוני גדולה הוא התמיכות הכספיות. על פי הנתונים המינהליים, קצבאות הביטוח הלאומי עלו בין שתי השנים בכ-9.6% במונחים ריאליים לעומת גידול נמוך יותר של כ-4.6% לפי נתוני הסקר. חלק מההסבר לפער מקורו בתשלומי המוסד עבור התוכנית של חיסכון לכל ילד שלמעשה אינה מקבלת ביטוי בסקר ובנתוני העוני.

העלייה בקצבאות לפי שני מקורות הנתונים מסתירה את ההבדלים ביניהם בכל הנוגע לפירוט הקצבאות. כך, סך התשלומים עבור דמי אבטלה ירד בשיעור של 3.6% לפי הסקר, לעומת עלייה של 1.9% לפי הנתונים

המנהליים. בשל התוכנית לחיסכון לכל ילד כאמור לעיל, העלייה החדה בסך התשלומים לקצבאות הילדים בשיעור של כ-60% נרשמה בנתונים המנהליים, לעומת עלייה מתונה של כ-2% בסקר. פערים בין הסקר לנתונים המנהליים ניתן למצוא גם בקצבאות שתחולתן באוכלוסייה נמוכה, ולכן הן אינן מיוצגות היטב בסקר: התשלומים לקצבת הבטחת ההכנסה ירדו בשיעור של כ-30% על פי נתוני הסקר לעומת ירידה של כ-7% על פי הנתונים המינהליים ועוד.

לוח 14: התפלגות השכר של השכירים והשכירים העניים לפי רמת השכר, 2017**

מפלגות שכר ממוצע	שכר מינימום עד לשכר ממוצע	מחצית עד שכר מינימום	עד מחצית שכר מינימום	באחוזים	סך הכול (אלפים)	
34.5	36.7	15.2	13.6	100.0	3,424	סה"כ שכירים
41.3	40.2	9.6	9.0	100.0	2,659	*שכירים המועסקים במשרה מלאה
						בקרב האוכלוסייה הענייה כלכלית
1.7	30.8	32.8	34.8	100.0	440	סה"כ שכירים
2.8	45.5	29.5	22.1	100.0	242	שכירים המועסקים במשרה מלאה
						בקרב האוכלוסייה הענייה נטו
2.9	33.3	29.9	33.9	100.0	301	סה"כ שכירים
4.5	47.5	25.8	22.2	100.0	180	שכירים המועסקים במשרה מלאה
						בקרב גברים
42.1	35.8	10.1	12.0	100.0	1,748	סה"כ שכירים
47.0	37.6	6.6	8.8	100.0	1,522	*שכירים המועסקים במשרה מלאה
						בקרב האוכלוסייה הענייה כלכלית
2.1	41.4	26.3	30.2	100.0	224	סה"כ שכירים
3.0	53.1	24.0	19.9	100.0	158	שכירים המועסקים במשרה מלאה
						בקרב האוכלוסייה הענייה נטו
4.6	45.8	22.5	27.2	100.0	167	סה"כ שכירים
6.0	55.4	21.1	17.5	100.0	128	שכירים המועסקים במשרה מלאה
						בקרב נשים
26.6	37.5	20.6	15.3	100.0	1,676	סה"כ שכירים
33.7	43.7	13.5	9.2	100.0	1,137	*שכירים המועסקים במשרה מלאה
						בקרב האוכלוסייה הענייה כלכלית
1.3	19.8	39.4	39.4	100.0	216	סה"כ שכירים
2.6	31.1	39.8	26.5	100.0	83	שכירים המועסקים במשרה מלאה
						בקרב האוכלוסייה הענייה נטו
0.8	17.8	39.1	42.3	100.0	134	סה"כ שכירים
0.9	27.8	37.6	33.8	100.0	51	שכירים המועסקים במשרה מלאה

* 35 שעות עבודה שבועיות ומעלה.
** שכר המינימום והשכר הממוצע במשק הותאמו לתקופת סקר הוצאות 2016

לוח 14 מוצגת התפלגות העובדים במשפחות העניות ובכלל האוכלוסייה לפי רמת השכר. הלוח מראה כי מרבית השכירים, כ-78%, עובדים במשרה מלאה. ממוצע זה מייצג פער מגדרי גבוה, כ-87% מהגברים השכירים וכ-68% מהנשים השכירות עובדים במשרה מלאה. בקרב המועסקים החיים במשפחות העניות, כ-60% מועסקים במשרה מלאה. כמעט שליש מהשכירים, חלקם אינם עניים, מועסקים בשכר הנמוך משכר המינימום, זאת כאשר השיעור בקרב גברים הינו כ-22%, לעומת שיעור של כ-36% בקרב נשים. מתוך האוכלוסייה הענייה, אפילו בקרב המועסקים במשרה מלאה ישנם כ-48% שהכנסתם נמוכה או אינה עולה על שכר המינימום, מתוכם פחות ממחצית שהכנסתם אינה עולה אפילו על מחצית שכר המינימום על אף עבודה במשרה מלאה. יצוין כי למרות העלייה בשכר המינימום, שיעור השכירים שמשתכרים פחות

ממנו במשרה מלאה עלה לעומת שנת 2016 (כ-39%), ולכן עובדים אלה ככל הנראה חשופים לאי ציות לחוק מצד מעסיקיהם.²⁴

בקרב האוכלוסייה הענייה כ-47.5% נוספים מועסקים בשכר הגבוה משכר המינימום אך נמוך מהשכר הממוצע, ושיעור נמוך של למטה מ-5% משתכר מעבר לשכר ממוצע. לעומתם, בכלל האוכלוסייה מרבית המועסקים במשרה מלאה, כ-41%, משתכרים שכר העולה על השכר הממוצע. הירידה שנצפתה ב-2017 בתחולות העוני ובמדדי האי-שוויון (אך לא במדדי עומק העוני וחומרת העוני), נבעו משינויים שהשפיעו להגדלת ההכנסה הפנויה של המשפחות: העלייה בשכר והעלאת שכר המינימום, הגדלת הקצבה לאזרח הוותיק וכן העלייה בשיעורי התעסוקה, שבחלקה הושפעה מהפחתה של שיעור הקיזוז מקצבת הבטחת הכנסה של אמהות עצמאיות מ-60 אגורות לשקל ל-25 אגורות לשקל.

²⁴ תופעה זאת שכיחה בתקופות של העלאה משמעותית של שכר המינימום, בין היתר כי ההעלאה לרמה החדשה של שכר המינימום עשויה להיות תהליך מתמשך.

ג. סוגיות נבחרות במדידת העוני והאי-שוויון

בחלק זה נציג היבטים חשובים נוספים בתחום מדידת העוני והאי-שוויון בישראל. יוצגו בו השוואות בינלאומיות, עוני מתמשך, יעד לצמצום העוני ולבסוסף הערכות לגבי השפעת שינויים שהתרחשו ב-2017 על העוני והאי-שוויון.

1. עוני מתמשך

האוכלוסייה החיה בעוני אינה קבועה. מתקופה לתקופה חלק מהאוכלוסייה נחלץ מעוני, וחלק אחר נשאר לתוך חיים בעוני. המצב המדאיג ביותר מבחינה אנושית והמאתגר ביותר מבחינת עיצוב המדיניות הוא של הטיפול במשפחות שממשיכות לחיות בעוני לאורך זמן ואולי לאורך דורות. בהעדר נתוני אורך לגבי אוכלוסייה קבועה נהוג לאמוד את גודלה של הקבוצה החיה בעוני מתמשך באופן הבא: מתייחסים למי שגם הכנסתו וגם הוצאתו לצריכה מתחת לקו העוני, כאל אוכלוסייה שחיה בעוני מתמשך, שכן הצריכה מושפעת בעיקר מההכנסה היציבה, ולא מהשינויים הזמניים בה.²⁵ ההנחה היא כי בעת אובדן פתאומי וחד-פעמי של הכנסה שוטפת (כמו למשל בשל כניסה לאבטלה), המשפחות ינסו לשמור על רמת חיים יציבה לפחות בטווח הקצר, בין היתר באמצעות גישור על אובדן ההכנסה דרך פתיחת חסכונות, לקיחת הלוואות, מכירת נכסים וכד'. אלה דוגמאות למשפחות שחיות בעוני זמני.²⁶ לעומת זאת, משפחה המעריכה כי מצבה הכלכלי הורע באופן יסודי, תיאלץ לצמצם את הוצאת הצריכה, שכן יכולתה לחרוג מהכנסותיה מוגבלת בזמן. לפיכך אנו מגדירים משפחות שהכנסתן וגם צריכתן נמצאות מתחת לקו העוני כמשפחות החיות בעוני מתמשך.²⁷

²⁵ על פי תורת ההכנסה הפרמננטית של מילטון פרידמן משפחה נוטה לשנות את תצרוכתה השוטפת בעקבות שינויים יציבים בהכנסה ואילו שינויים זמניים בהכנסה נוטים להגדיל בעיקר את החיסכון ואת רכישת המוצרים בני קיימא.

²⁶ זו גם הסיבה ששקרב עניים רבים הוצאת התצרוכת גבוהה מהכנסתם.

²⁷ לנוכח העדרו בסקר ההוצאות של נתונים מהסוג של סקרי מעקב, המאפשרים מעקב אחר אותן משפחות שחיות בעוני מתמשך ("פרמננטי"), המלצה 2(א) ב"דוח הצוות לפיתוח מדדי עוני נוספים" הציעה להתייחס אל המדד הבא כאל מדד של עוני מתמשך (פרמננטי): משפחה מסוימת תוגדר כענייה באופן מתמשך אם הן הכנסתה והן הוצאתה לתצרוכת הן מתחת לקו העוני.

לוח 15: אומדן לעוני מתמשך – משקל המשפחות והנפשות בסך העניים, שהוצאותיהן הכספיות לנפש תקנית נמוכה מקו העוני (אחוזים) 2016 ו-2017

נפשות		משפחות		קבוצות אוכלוסייה
2017	2016	2107	2016	
65	65	61	60	כלל האוכלוסייה
				קבוצות אוכלוסייה של ראש משק הבית:
68	67	63	61	יהודים
78	76	76	75	חרדים (לפי הגדרה סובייקטיבית)*
68	68	66	69	עולים
62	63	58	58	ערבים
67	67	64	64	משפחות עם ילדים - סך הכול
59	58	58	57	1-3 ילדים
74	76	72	75	4 ילדים ויותר
77	77	76	76	5 ילדים ויותר
62	63	58	58	משפחות חד הוריות
				מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:
63	63	58	57	עובד
65	65	61	60	שכיר
45	54	39	44	עצמאי
77	75	67	63	לא עובד בגיל עבודה
65	64	60	57	מפרנס אחד
57	61	53	58	שני מפרנסים ויותר
				קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל עבודה:
71	67	64	57	עד 29
65	64	61	59	בגילאי 30 – 44
59	66	56	62	בגילאי 45 עד גיל הפנסיה
				קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל פרישה:
64	64	64	62	קשישים**
65	63	64	62	בגיל הפנסיה לפי חוק***
				קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
69	72	64	67	עד 8 שנות לימוד
63	65	60	60	בין 9 ל-12 שנות לימוד
66	62	61	56	13 ומעלה שנות לימוד

*לפי הגדרה סובייקטיבית: רמת דתיות לפי דיווח המרואיין: חילוני, מסורתי, דתי, חרדי, מעורב
 ** בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.
 *** גיל 62 לנשים ו-67 לגברים

לוח 15 מציג את חלקן של המשפחות והנפשות העניות, לפי ההגדרה של עוני מתמשך, מסך המשפחות העניות. כללית ניתן לקבוע על פי הממצאים כי כשני שלישים של המשפחות העניות חיות בעוני מתמשך וכי שיעור זה יציב למדי.

התבוננות בלוח מראה כי שיעור המשפחות בעוני מתמשך מסך המשפחות העניות הצטמצם השנה רק בקבוצות קטנות יחסית כגון עצמאים עניים ומשפחות עניות עם שני מפרנסים. שיעור העוני המתמשך נותר גבוה במשפחות עם ממדי עוני גבוהים (חרדים, משפחות גדולות, משפחות ללא מפרנס בגיל העבודה, משפחות שלראש משק הבית שלהן השכלה של עד 8 שנות לימוד). שיעור הנפשות החיות בעוני מתמשך הוא הגבוה ביותר במשפחות עם 5 ילדים ויותר, משפחות לא-עובדות בגיל העבודה ומשפחות חרדיות (קיימת חפיפה בין הקבוצות) והוא מגיע לשיעורים המתקרבים ל-80%. משמעות הדבר שמרבית הנפשות החיות בעוני בקבוצות אלה חיות בעוני מתמשך.

יצוין שבחינת הנתונים על פני זמן מראה כי קיימת מגמת עליה תוך תנודתיות רבה מסביב למגמה. סביר להניח שהתנודתיות היא בבעיה סטטיסטית במרבית השנים נמצא כי תחולת העוני הפרמננטי בקרב משפחות נעה סביב 60%.

המדיניות של "חיסכון לכל ילד" שהופעלה על ידי הביטוח הלאומי יחד עם הממשלה החל ב-2017, נועדה להקטין עוני של נכסים. היעדר נכסים משפיע על העוני המתמשך, בין היתר בגלל הקושי להשקיע בהון אנושי כגון לימודים והכשרות מקצועיות של צעירים משכבות כלכליות מוחלשות. התכנית לחסכון לכל ילד כפי שבוצעה בישראל לא כוללת הכוונה ישירה להשקעה בהון אנושי אלא משאירה את ההחלטה לגבי השימוש בכסף בידי ההורים והילד. עם הזמן ניתן יהיה לבחון באיזו מידה הדבר משפיע על השימוש בכסף.

2. העוני בישראל בהשוואה בינלאומית

שיטת חישוב ממדי העוני של ה-OECD דומה לשיטה שפותחה בביטוח הלאומי והנהוגה בישראל – שתייהן מגדירות את ההכנסה הכספית הפנויה החציונית כאינדיקטור לרמת החיים ומגדירים אותה כקו העוני. עם זאת קיימים הבדלים מסוימים, הנוגעים בעיקר לחישוב סולם השקילות בין שתי צורות החישוב.²⁸ מקור הנתונים לחישובי העוני בכל מדינות ה-OECD, כולל בישראל, הוא סקרי משקי בית שבהם נתונים על הכנסות, הנערכים בד"כ בידי הלשכות המרכזיות לסטטיסטיקה. חישובי ה-OECD לגבי ישראל מבוססים אפוא על אותם נתונים כמו חישובי הביטוח הלאומי.²⁹

תרשים 12 על שלושת חלקיו מציג את תחולת העוני של נפשות לפי 50% מחציון ההכנסה לנפש תקנית, העדכנית ביותר הזמינה עבור כל מדינה החברה ב-OECD (מהשנים 2012 – 2016 ; בישראל מ-2017). התרשים הראשון מציג תחולת עוני של נפשות לפי הכנסה כספית פנויה, והתרשים השני לפי הכנסה כלכלית. בתרשים השלישי מוצג מצב העוני של ילדים (על פי ההכנסה הפנויה).

בהשוואה של ישראל לעצמה בשנה קודמת, תחולת העוני של נפשות המחושבת בצורת החישוב של ה-OECD עלתה ב-0.1 נקודות אחוז, מ-17.8% ב-2016 ל-17.9% ב-2017 (נספח 11). למרות השיפור המתמשך בשנים האחרונות, בהשוואת תחולת העוני כפי שמוצג בתרשים הראשון מיקומה של ישראל נותרה בקצה העליון של המדרג: הירידה שחלה בתחולת העוני בישראל בשנים האחרונות, שנבעה משלל גורמים וביניהם שיפור בשיעורי התעסוקה, עליה ריאלית בשכר הממוצע ובשכר המינימום ואף עלייה בקצבאות הזיקנה והילדים, לא הצליחו להביא לשיפור הדירוג של ישראל בהשוואה בין-לאומית.³⁰ זאת מאחר שגם במדינות האחרות מתרחשים שינויים שקצרה היריעה מלסקור אותם בדוח זה. נזכיר שבמקסיקו, שבשנים מסוימות ישראל הוצבה מתחתיה ברמת העוני, חלה בין 2012 לבין 2014 ירידה ניכרת בשיעור הנפשות העניות – של 2.2 נקודות. ב-2017 גם תחולת העוני בקרב ילדים, העומדת בישראל לפי הגדרת ה-OECD על 23.8%, ניצבת בראש המדרג בהשוואה זו, כשרק בטורקיה תחולת העוני בקרב ילדים גבוהה יותר.

לעומת החישוב המתקבל לפי הכנסה פנויה (תרשים ראשון), השוואת תחולת העוני בקרב מדינות ה-OECD לפי הכנסה כלכלית (תרשים שני), שמקורה בשוק העבודה ובשוק ההון, מצביעה על עוני נמוך בישראל בהשוואה למדינות ה-OECD – תחולת העוני היא 23.0%, כ-5% פחות מהממוצע בקרב המדינות המשוות. עובדה זו מלמדת שבעיית העוני בישראל היא בראש וראשונה בעייה של התערבות ממשלתית קטנה מדי בהשוואה למצב במדינות ה-OECD.

תרשים 12 על חלקיו מלמד אפוא כי בנוסף לשונות בין המדינות המפותחות בהיקפי העוני טרום ההתערבות הממשלתית, קיימת שונות רבה במידת התערבותן בחלוקת ההכנסות. תרשימי העוני לפי הכנסה כלכלית והכנסה פנויה מעלים פילוח מעניין של המדינות על שני הצירים: המדינות בקצה השמאלי של התרשים, עם שיעורי עוני כלכלי נמוכים, נחלקות לשני סוגים: מחד, מדינות עם מערכת רווחה נדיבה, הגינות

²⁸ לפירוט נוסף ראו בנספח "מדידת העוני ומקורות הנתונים" המופיע מידי שנה בנספח של הדוח השנתי של המוסד לביטוח לאומי. ²⁹ ב-2012 ה-OECD שינה במקצת את הגדרת החישוב כך שהכניס גם חלק מההכנסות בעין להכנסה הפנויה, ובעיקר הפחית מההכנסה רכיבי חיסכון כפויים כמו הפרשות לפנסיה ותשלום דמי מזונות למשפחות אחרות. השנה, בשונה מהשנים הקודמות, שונה האופן בו חושבו ממדי העוני והותאם לצורת החישוב של ה-OECD. על כן, כל הלוחות הכוללים את ממדי ה-OECD חושבו בהתאם לצורת החישוב החדשה. יש לציין כי עדיין קיים הבדל קטן בין הנתונים המופיעים כאן לבין אלו המופיעים בנתוני ה-OECD וחושבו על ידי הלמ"ס.

³⁰ השבר בסדרה בישראל גם הוא לא השפיע על מיקום ישראל בדירוג. ייתכן שהשינוי בהגדרת ההכנסה הפנויה ב-OECD – השפיע אף להגדלת הפער בין ישראל לבין מדינות ה-OECD בסביבת המיקום של ישראל.

ביחסי העבודה, שיעורי התאגדות גבוהים והבטחת שכר הולם כמו למשל איסלנד, הולנד, דנמרק, שוודיה ונורבגיה. מאידך מדינות עם מערכת רווחה מצומצמת או קצבאות ברמה נמוכה, יחסי עבודה פחות הוגנים ושיעורי התאגדות נמוכים יותר, כאשר ישראל שייכת לקטגוריה השניה. במדינות עם מדיניות רווחה נדיבה **ממדי העוני נשארים נמוכים גם לאחר ההתערבות**, ומאידך, במדינות מהסוג האחר שיעורי העוני על פי **ההכנסה הפנויה הם מהגבוהים ביותר**, כמו טורקיה, מקסיקו, ארה"ב וישראל. ניתן להסיק מכך ששיעורי העוני הכלכלי, הנמוכים יותר במדינות השייכות לקטגוריה השניה, מבטאים את חוסר הביטחון הכלכלי של משפחות עניות בגלל מערכת הרווחה המצומצמת. מכאן שחלק מהאחריות לדחיפה של משפחות החיות בעוני לעבודה בשכר נמוך נעוצה דווקא בהיעדר הביטחון הכלכלי, הנגזר ממדיניות רווחה מצומצמת מדי. סיבות נוספות למצב זה הן דפוסי העסקה בלתי הוגנים (גם אם חוקיים), כגון העסקה על פי שכר שעתי ולא שכר חודשי בהיקף נרחב, העסקת עובדים בשכר מינימום גם אם יש להם השכלה ומיומנות במקצועם וכן ציות נמוך לחוק שכר המינימום, רמת התאגדות נמוכה ועוד.

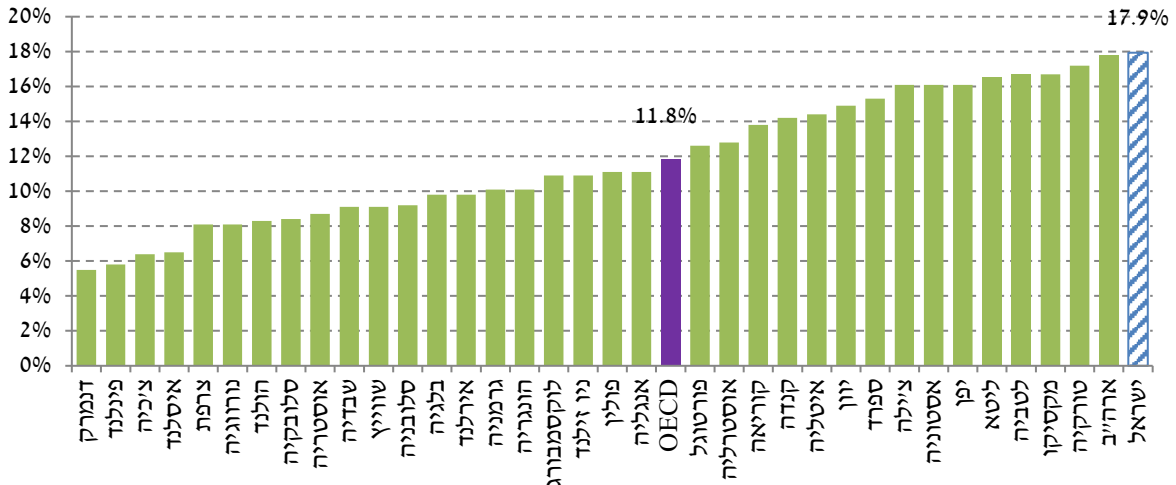
תחולות העוני עבור קבוצות שונות של משפחות, נפשות, ילדים וקשישים לפי המדידה המקובלת ב-OECD מוצגות בנספח 11, נספח 12 ונספח 13 כאשר קו העוני מוגדר לפי 50%, 40% ו-60% מההכנסה הפנויה, בהתאמה. לפי שיטת חישוב זו לא נרשם השנה שינוי משמעותי בשיעורי העוני בקרב רוב קבוצות האוכלוסייה, בדומה לתחולות העוני הרשמיות כפי שמוצג בלוח 8. היות שסולם השקילות שבו נעשה שימוש בגישת ה-OECD מגלם כאמור יתרון עבור משקי בית גדולים ביחס לסולם הישראלי, תחולות העוני בקרב משפחות גדולות הינן פחותות בהשוואה למדד הרשמי הישראלי. כתוצאה מכך ממדי העוני בקרב ילדים אמנם נמוכים בהרבה מאלה המתקבלים לפי סולם השקילות הישראלי, אך מאותה סיבה ממדי העוני בקרב קשישים גבוהים יותר. לפי אותו הגיון, תחולת העוני בקרב קבוצות אוכלוסייה שבהן שיעור גבוה של משפחות גדולות (ערבים, חרדים ואחרים) הינה נמוכה יותר בשיטה זו בהשוואה לתחולות העוני הרשמיות. כך לדוגמה תחולות העוני לפי הגדרת ה-OECD (50% מהחציון), ולפי ההגדרה הרשמית בקרב משפחות חרדיות הינן 36.2% ו-43.1% בהתאמה; בקרב משפחות עם ילדים תחולות העוני הן 17.3% ו-21.6% בהתאמה וכו'.

על אף ההבדלים בווריאציית החישוב, **המגמות הכלליות בניתוח לפי קבוצות אוכלוסייה נותרות בעינן** גם לפי חישוב זה: קבוצות האוכלוסייה העניות ביותר באופן יחסי הן המשפחות הערביות, החרדיות והמשפחות הגדולות (החופפות במידה מסוימת זו את זו), משפחות שראשן בעל השכלה נמוכה במיוחד (עד 8 שנות לימוד) ומשפחות שראשן בגיל העבודה אך אינו עובד.

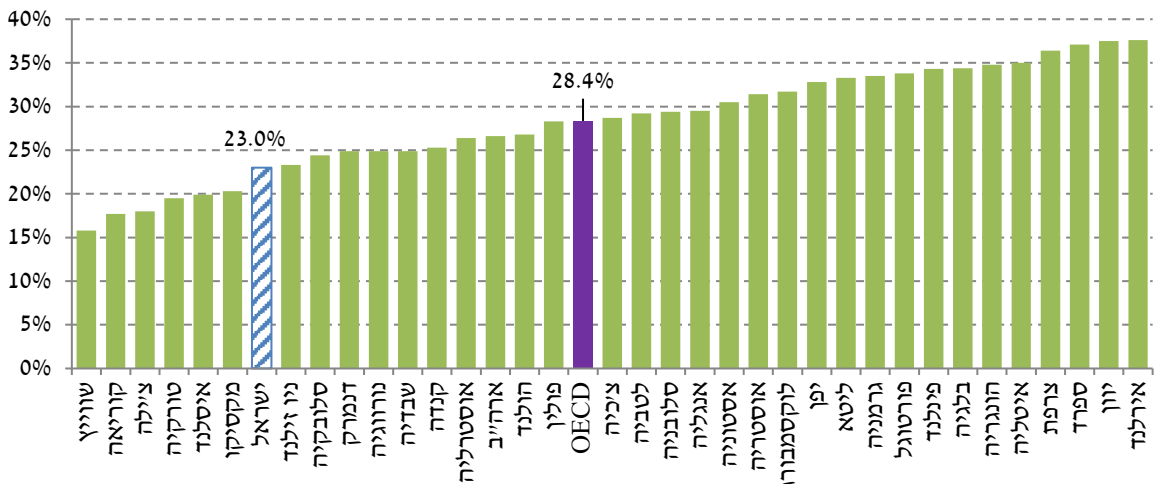
יצוין שההרעה בתחולת העוני על פי המדידה הישראלית לעומת השיפור בתחולה לפי שיטת המדידה של ה-OECD נובעת בין היתר מכך שהחל מ-2012 סולם השקילות של ה-OECD מעניק משקל נמוך יותר למשפחות גדולות לעומת הסולם הישראלי, ובכך הוא משקף חוסר התאמה לתנאי המשק והחברה בישראל. זאת כיוון ששיעור המשפחות הגדולות בישראל גבוה אופן משמעותי מזה של מדינות ה-OECD.³¹ לפיכך, ההרעה במצבן של משפחות עם ילדים מקבלת משקל נמוך מדי לפי שיטת המדידה של ה-OECD בהשוואה לזו המתקבלת על פי שיטת החישוב הישראלית.

³¹ בשיטת ה-OECD משתמשים בשורש גודל המשפחה כמספר הנפשות המתוקן – למשל משפחה בת 9 נפשות תיחשב כמשפחה בת 3 נפשות תקניות, בעוד שבסולם הישראלי מספר הנפשות התקניות הוא 5.6 (ר' לוח 2).

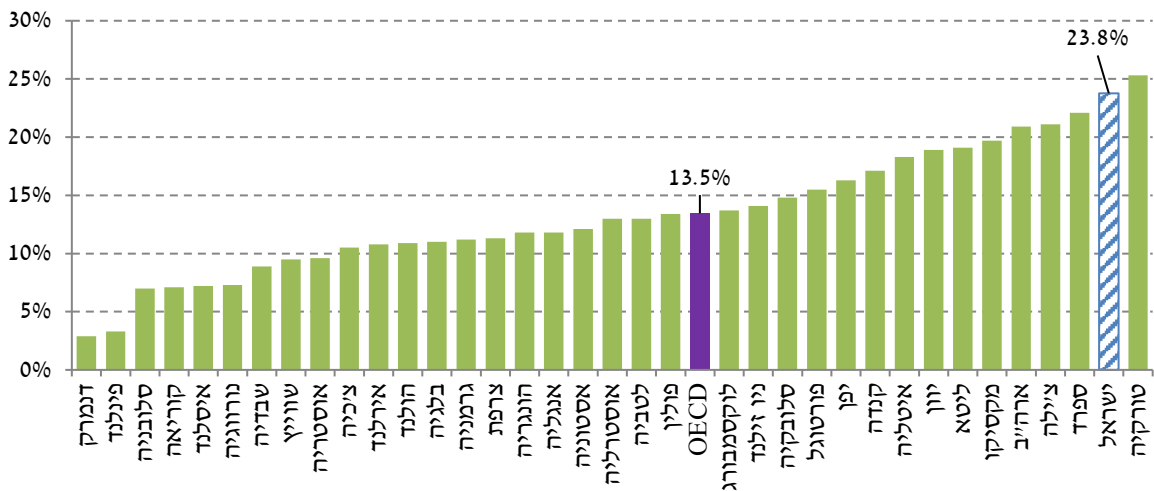
תרשים 12: שיעורי עוני בקרב נפשות (50% מחציון ההכנסה), מדינות OECD וישראל, שנים שונות (2012-2016; ישראל 2017), הגדרת ה-OECD לפי ההכנסה הפנויה

תחולת העוני של של נפשות לפי ההכנסה הכלכלית

תחולת עוני בקרב ילדים לפי הכנסה פנויה

3. יעד לצמצום העוני

ההמלצה לקבוע יעד לצמצום עוני הובאה למספר ממשלות בישראל בהזדמנויות שונות. כך למשל הדגיש בנק ישראל כבר ב-2003 את הצורך בקביעת יעד עוני.³² הממשלה דאז לא נענתה להצעה, אך כ-4 שנים מאוחר יותר חזרה המועצה לכלכלה תחילה על המלצה דומה, ובשלב מאוחר יותר החליפה אותה ביעד רב-שנתי לצמצום העוני לתקופה 2008 עד 2010, שאושר על ידי הממשלה ב-2008. לקראת 2010 כשנראה היה שהיעד לא יושג, החליטה הממשלה להרחיב את התקופה להשגת היעד עד ל-2013. בין השנים 2008 – 2013 עקבנו בדוח זה אחר מידת השלמת היעד. בסופו של דבר, הושג היעד שנקבע עבור השנים 2008 עד 2013, בעיקר בגלל הירידה הניכרת בשיעורי העוני בשנת 2013. כפי שתואר בדוח של אותה השנה, עוצמת הירידה בעוני ב-2013 נתונה בספק ובכל מקרה הממשלות השונות לא התייחסו ברצינות ליעד זה במהלך התקופה.

ביולי 2014 הוגש לממשלה "דוח הוועדה למלחמה בעוני".³³ בדוח נכתב כי "שאיפת הוועדה היא ש**ישראל תגיע לשיעור עוני הדומה למוצע של ה-OECD נכון לאותה עת (10.9%) תוך 10 שנים** ותצמצם היבטים רב-ממדיים של העוני. כמו כן, הומלץ בדוח שהשאיפה לצמצום העוני תתיחס לכלל האוכלוסיה ובפרט לקשישים וילדים. בנוגע לכלל האוכלוסיה וילדים, דוח הוועדה המליץ על קביעת שאיפה זו ביחס לרמות העוני הנמוכות יותר במדינות ה-OECD, ולגבי קשישים יש לקבוע יעד של "רמת חיים הולמת". בנוסף לכך, המליצה הוועדה לכלול ביעד גם צמצום של עומקו וחומרתו של העוני.

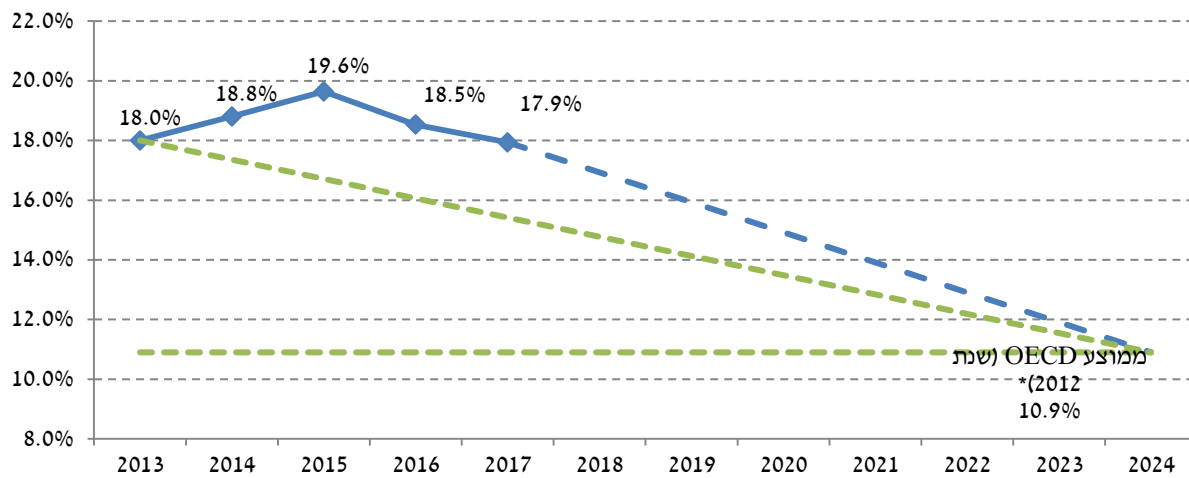
חלק זה של הדוח מוקדש לבחינה ולמעקב ארוכי טווח של מצב העוני בישראל בהשוואה לנאמר בדוח הוועדה, כתחליף ליעד העוני שנקבע ב-2007 בידי המועצה הלאומית לכלכלה ונבדק כאמור לעיל בדוחות הקודמים של הביטוח הלאומי.

תרשים 13 מציג את שאיפת הוועדה למלחמה בעוני: ממוצע תחולת העוני בקרב נפשות במדינות ה-OECD שהינו 10.9% (נכון לשנת 2012) וכדי שזו תהיה תחולת העוני בישראל בתום 10 שנים ממועד קביעת היעד (2014), נדרשה אז ירידה שנתית ממוצעת של פחות מנקודת אחוז אחת (כ-0.6 נקודות אחוז), כפי שמתאר הקו השבור בתרשים המתחיל ב-2013. ממוצע תחולת העוני בקרב ילדים במדינות ה-OECD הוא 13.0%, וכדי שזו תהיה תחולת העוני בישראל בתום 10 שנים החל מ-2014 נדרשה אז ירידה שנתית ממוצעת של כ-1 נקודות אחוז.

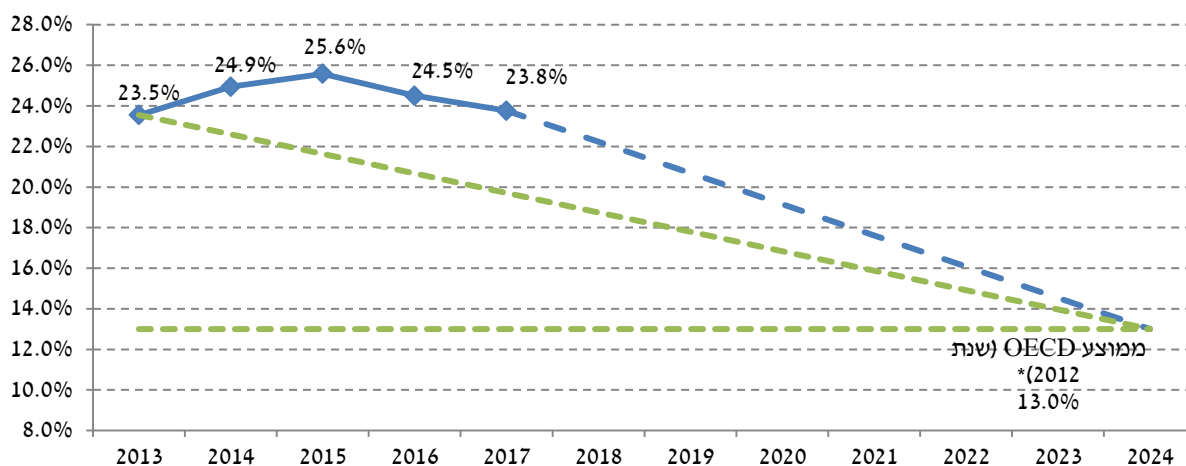
התרשימים מלמדים כי בשנתיים הראשונות מאז פרסום דוח הוועדה, תחולת העוני של ישראל לפי הגדרת ה-OECD התרחקה ממסלול היעד, אולם מ-2016 השינוי היה בכיוון הרצוי, גם אם לא בעוצמה הרצויה. על מנת לעמוד בשאיפה נדרשת אפוא ירידה מתמדת גם בשנים הבאות, בדומה ל-2016 ו-2017. בנוגע לעוני בקרב ילדים נדרשת התערבות מסיבית יותר כי יש צורך להגברת קצב הירידה בתחולת העוני כדי להשיג את היעד.

³² ר' גוטליב וקסיר (2003) עמ' 16, <http://www.boi.org.il/deptdata/papers/paper08h.pdf>.
³³ ר' דוח הוועדה למלחמה בעוני בישראל ("יועדת אלאוף"), חלק 1, עמ' 9, <http://www.milhamabaoni.org>.

תרשים 13: שאיפת הוועדה למלחמה בעוני, תחולת העוני בישראל ותוואי השינוי הנדרש בו לצורך התגשמות השאיפה
(תחולת עוני נפשות לפי הגדרת ה-OECD)

תחולת עוני ילדים לפי הגדרת ה-OECD

4. התפתחויות עיקריות שישפיעו על מצב העוני בשנים הבאות

בדוח זה לא באו לידי ביטוי שינויים באמצעי המדיניות שנעשו לאחר 2017. לפיכך, עדיין לא ניתן לראות בנתונים את ההשפעה של מספר צעדי מדיניות שנקטו בשנת 2018 הצפויים להביא בשנים הקרובות להפחתה של ממדי העוני והאי-שוויון באוכלוסייה.

- בדצמבר 2017 בוצעה פעימה נוספת של העלאת שכר המינימום, בשיעור של 6% לרמה של 5,300 ש"ח לחודש. עליה זו צפויה לבוא לידי ביטוי ב-2018. דהיינו, ב-2018 יועלה שכר המינימום בעוד כ-5.5% בנוסף לעליות של 6% בממוצע ב-2017 ו-3.6% ב-2016). צעד זה צפוי להביא להמשך המגמה של הפחתת ממדי העוני והאי-שוויון בקרב האוכלוסייה העובדת, שיותר משליש ממנה משתכרת עד שכר המינימום.
- שורת צעדי מדיניות להטבת מצבה של אוכלוסיית האזרחים הוותיקים (הקשישים) שנעשו בין 2015 ל-2018 צפויה להשפיע על ממדי העוני והאי-שוויון ב-2018: בחוק ההסדרים ל-2017-2018 נקבע שהקצבה תוגדל בהדרגה במשך שנתיים בסכומים שונים לפי הרכב המשפחה וקבוצת הגיל. ב-2018 תחול הפעימה השנייה של הגדלת קצבאות אזרח ותיק ושאיירים הזכאים לתוספת השלמת הכנסה. התוספת תהיה בסכומים שבין 31 ש"ח ל-113 ש"ח למשפחה. בנוסף, חוק הבטחת הכנסה שונה, כך שהסכום שאינו מובא בחשבון במבחן ההכנסות מעבודה (דיסריגרד) הועלה ב-1.5% מהשכר הממוצע ל-21.5% ליחיד ו-25.5% למי שאינו יחיד. כמו כן, הוספה תוספת וותק עבור כל שנת ביטוח למקבלי קצבאות לאזרחים וותיקים, מה שעשוי להשפיע על עקרות בית שעבדו רק מספר מועט של שנים (פחות מ-12 שנים), עולים חדשים ועוד. קבוצות שחוק פנסיה חובה חוקק בשלב מאוחר מדי של הקריירה המקצועית שלהם או נשים שלא עבדו מספיק שנים. לבסוף - המרת קצבת הסיעוד לקצבה בכסף החל באמצע 2018, צפויה אף היא להשפיע על ההכנסה השוטפת של המשפחות.

נספחים

נספח 1: תחולת העוני 1998-2017 עם וללא מזרח ירושלים

תחולת העוני (באחוזים)						
ללא מזרח ירושלים			כולל מזרח ירושלים			שנה
ילדים	נפשות	משפחות	ילדים	נפשות	משפחות	
			21.8	17.5	17.4	1998
24.9	18.8	17.8	26.0	19.5	18.0	1999
25.2	18.8	17.5				2000
26.9	19.6	17.7				2001
28.0	20.0	17.7	29.6	21.0	18.1	2002
29.4	21.5	19.2	30.8	22.4	19.3	2003
32.5	23.2	20.3	33.2	23.6	20.3	2004
33.8	23.7	20.3	35.2	24.7	20.6	2005
34.6	23.9	20.2	35.8	24.5	20.0	2006
33.2	22.8	19.5	34.2	23.8	19.9	2007
32.5	22.7	19.6	34.0	23.7	19.9	2008
34.4	23.8	20.0	36.3	25.0	20.5	2009
33.6	23.1	19.3	35.3	24.4	19.8	2010
33.4	23.2	19.3	35.6	24.8	19.9	2011
31.3	21.8	18.6	33.7	23.5	19.4	2012
28.4	20.2	17.9	30.8	21.8	18.6	2013
28.5	20.2	17.9	31.0	22.0	18.8	2014
27.6	19.9	18.1	30.0	21.7	19.1	2015
28.9	20.3	17.8	31.0	21.9	18.5	2016
27.1	19.4	17.4	29.6	21.2	18.4	2017

נספח 2 : מספר המשפחות, הפשות והילדים העניים לפי הכנסה משפחתית פניויה, 2016 ו-2017

קשישים	2017			2016				
	ילדים	נפשות	משפחות	קשישים	ילדים	נפשות		
176,100	814,800	1,780,500	466,400	166,900	838,500	1,802,800	462,100	סך כל האוכלוסייה
126,900	410,300	929,400	291,700	118,800	431,300	941,700	282,000	קבוצות אוכלוסייה של ראש משק הבית:
-	265,800	426,900	72,100	-	268,500	430,800	68,800	קהלים
55,300	81,200	231,900	91,900	51,100	82,600	222,600	83,300	קהלים (לפי הגדרה טובי-קטיגוריה)**
49,100	404,500	851,100	174,600	48,100	407,100	861,200	180,100	קהלים
13,500	814,800	1,425,900	248,000	15,600	838,500	1,460,700	258,100	משפחות עם ילדים - סך הכול
9,500	316,700	681,400	151,400	-	328,100	707,800	160,800	1-3 ילדים
-	498,100	744,500	96,700	-	510,400	753,000	97,200	4 ילדים ויותר
-	326,500	464,900	53,800	-	352,300	506,200	57,700	5 ילדים ויותר
-	80,600	150,600	35,500	-	84,500	156,300	36,900	משפחות חד חוריות
20,600	671,300	1,299,700	256,900	28,100	701,300	1,362,500	271,100	מצב תעסוקתו של ראש משק הבית:
16,800	572,100	1,117,100	220,600	24,100	589,100	1,165,300	232,700	עובד
-	99,000	182,400	36,200	-	112,200	197,200	38,400	שכיר
-	136,800	291,700	88,900	-	129,100	275,900	83,800	עצמאי
14,600	477,700	889,100	187,900	21,500	502,500	958,500	206,400	לא עובד בגיל עבודה
-	193,600	410,700	69,000	-	198,800	404,000	64,700	מפרנס אחד
-	-	-	-	-	-	-	-	שני מפרנסים ויותר
-	139,900	380,300	100,400	-	135,100	357,300	90,800	קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל עבודה:
-	527,300	836,300	149,100	11,900	543,700	894,100	168,500	רמ"ב עד גיל 29
6,800	140,800	378,700	98,400	6,400	151,400	382,600	95,400	רמ"ב בגילאים 30-44
157,600	7,600	201,600	125,600	143,200	-	185,500	115,400	רמ"ב בגילאים 45-גיל הפנסיה
155,600	-	185,200	118,500	142,100	-	168,800	107,400	משק בית שבראשו קשיש***
68,100	82,300	262,200	91,600	61,000	83,200	246,100	81,700	קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
55,300	407,200	855,400	197,700	53,300	409,900	863,100	201,600	משק בית שבראשו בגיל הפנסיה לפי חוק***
52,700	325,300	663,000	177,000	52,600	345,400	693,600	178,800	קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
								עד 8 שנות לימוד
								עד 12 שנות לימוד
								בין 9 ל-12 שנות לימוד
								13 ומעלה שנות לימוד

* לפי הגישה הקלאסית: סוג ביח"ס האחרון שבו למד/לומד המרואייין

** לפי הגדרה סובייקטיבית: רמת דתיות לפי דיווח המרואייין: חילוני, מסורתי, דתי, חרדי, מעורב

*** בהתאם להגדרה שהייתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.

**** המהדרה הוטמנה לליל הפרשה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

נספח 3: תחולת העוני של נפשות לפי קבוצות אוכלוסייה, אחוזים, 2016 ו-2017

שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי העברה ומיסים (אחוזים)		הכנסה לאחר תשלומי העברה ומיסים		הכנסה לפני תשלומי העברה ומיסים		
2017	2016	2017	2016	2017	2016	
24.3	24.2	21.2	21.9	28.0	28.9	סך כל האוכלוסייה
						קבוצות אוכלוסייה של ראש משק הבית:
35.8	36.0	13.9	14.3	21.6	22.4	יהודים
19.4	15.9	48.7	52.6	60.4	62.5	חרדים (לפי הגדרה סובייקטיבית)**
43.2	46.2	17.2	16.6	30.3	30.8	עולים
6.1	4.9	50.3	52.0	53.5	54.7	ערבים
13.2	12.9	25.6	27.0	29.5	31.0	משפחות עם ילדים - סך הכול
19.5	17.9	16.5	17.7	20.5	21.6	1-3 ילדים
6.5	7.5	51.9	52.8	55.5	57.1	4 ילדים ויותר
5.7	3.8	62.2	65.7	66.0	68.3	5 ילדים ויותר
31.9	31.8	28.4	29.7	41.8	43.5	משפחות חד הוריות
						מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:
21.4	20.0	17.4	18.6	22.2	23.3	עובד
22.6	22.1	17.5	18.3	22.6	23.5	שכיר
13.5	5.0	17.2	20.6	19.9	21.7	עצמאי
13.8	16.4	82.8	78.3	96.1	93.7	לא עובד בגיל עבודה
21.2	18.1	41.2	43.4	52.3	53.0	מפרנס אחד
21.7	24.1	7.8	7.9	9.9	10.4	שני מפרנסים ויותר
						קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל עבודה:
25.0	23.3	25.9	25.1	34.6	32.8	עד 30
15.0	14.0	23.7	25.5	27.9	29.6	בגילאי 31 – 45
17.0	19.8	14.9	15.5	17.9	19.3	בגילאי 46 עד גיל הפנסיה
						קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל פרישה:
53.7	56.1	20.4	19.4	44.1	44.2	משק בית שבראשו קשיש**
54.3	57.3	21.6	20.4	47.3	47.6	משק בית שראשו בגיל הפנסיה לפי חוק***
						קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
20.6	22.5	53.2	51.4	67.0	66.3	עד 8 שנות לימוד
20.4	22.5	26.1	26.6	32.8	34.3	בין 9 ל-12 שנות לימוד
30.1	26.8	14.3	15.4	20.5	21.0	13 ומעלה שנות לימוד

* לפי הגישה הקלאסית: סוג ביה"ס האחרון שבו למד/ לומד המרואיין

** לפי הגדרה סובייקטיבית: רמת דתיות לפי דיווח המרואיין: חילוני, מסורתי, דתי, חרדי, מעורב

*** בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.

**** ההגדרה הותאמה לגיל הפרישה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

נספח 4: יחס פער ההכנסות בקרב משפחות לפי סוגי משפחה, 2016 ו-2017 (אחוזים)

השפעה על פער ההכנסות בקרב עניים בלבד		הכנסה לאחר תשלומי העברה ומיסים		הכנסה לפני תשלומי העברה ומיסים		
2017	2016	2017	2016	2017	2016	
39.1	39.2	35.2	33.7	55.6	54.0	סך כל האוכלוסייה
						קבוצות אוכלוסייה של ראש משק הבית:
48.6	46.1	31.1	31.6	56.0	55.2	יהודים
41.2	39.8	33.7	33.5	53.9	54.4	חרדים (לפי הגדרה סובייקטיבית)**
56.2	52.0	28.7	31.3	64.0	61.3	עולים
27.6	30.7	39.7	36.0	54.9	52.1	ערבים
31.5	32.2	35.9	34.0	50.7	48.7	משפחות עם ילדים - סך הכול
35.1	33.2	31.5	30.8	47.0	44.4	3-1 ילדים
28.6	31.3	39.8	36.9	54.7	53.2	4 ילדים ויותר
28.4	31.5	42.3	37.9	58.3	55.3	5 ילדים ויותר
46.6	44.3	35.7	35.1	56.8	54.7	משפחות חד הוריות
						מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:
27.4	28.7	31.4	29.9	41.3	40.1	עובד
29.0	30.2	31.2	29.6	41.5	40.1	שכיר
16.3	18.7	32.8	31.0	40.3	40.1	עצמאי
42.6	42.8	56.0	55.8	96.6	95.9	לא עובד בגיל עבודה
28.5	29.3	34.7	32.9	46.2	45.2	מפרנס אחד
23.9	26.6	24.4	22.6	30.9	29.1	שני מפרנסים ויותר
						קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל עבודה:
37.0	38.7	34.8	32.1	49.3	47.8	עד 30
30.5	31.1	36.6	33.9	51.2	48.3	בגילאי 31 - 45
32.3	32.6	36.4	37.4	54.2	53.9	בגילאי 46 עד גיל הפנסיה
						קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל פרישה:
68.8	69.2	29.1	28.6	75.4	75.3	משק בית שבראשו קשיש**
70.7	70.6	27.7	28.0	75.8	76.4	משק בית שראשו בגיל הפנסיה לפי חוק***
						קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
45.1	47.8	41.6	37.0	71.4	68.4	עד 8 שנות לימוד
32.5	33.1	35.2	35.4	50.6	51.1	בין 9 ל-12 שנות לימוד
43.5	42.7	32.7	30.5	55.8	52.6	13 ומעלה שנות לימוד

* השפעה זו מורכבת משתי קבוצות: (א) משפחות שנשארו עניות, (ב) משפחות שיצאו ממעגל העוני. לגבי הקבוצה השנייה השיפור בפער ההכנסות הוא לפחות שווה לפער לפני תשלומי העברה. לכן ההשפעה הכוללת יכולה להיות גבוהה מ-100%.

נספח 5: השפעת תשלומי ההעברה³⁴ והמיסים הישירים על האי-שוויון בהכנסות, 2016 ו-2017

**%(%) חלקו של כל עשירון בכלל ההכנסה						*עשירון
לאחר תשלומי העברה ומיסים		לאחר תשלומי העברה		לפני תשלומי העברה ומיסים		
2017	2016	2017	2016	2017	2016	
2.1	2.2	1.8	1.9	0.3	0.3	תחתון
3.8	3.7	3.3	3.3	2.2	2.2	2
5.2	5.1	4.6	4.5	3.8	3.7	3
6.6	6.4	6.0	5.8	5.4	5.2	4
7.9	7.8	7.3	7.2	7.0	6.9	5
9.4	9.3	8.8	8.7	8.8	8.5	6
11.1	11.0	10.6	10.4	10.8	10.7	7
13.0	13.0	12.9	12.8	13.5	13.4	8
15.8	15.9	16.3	16.5	17.4	17.6	9
25.1	25.6	28.4	29.0	30.9	31.6	עליון
7.0	7.1	8.8	8.8	19.9	19.6	היחס בין הכנסת החמישון העליון לבין הכנסת החמישון התחתון

³⁴ ניתוח זה לוקה בחסר מאחר שחלק מתשלומי ההעברה לא מדווחים ולכן לא נכללו כאן. כך למשל אין דיווח על הטבות מס, בעיקר בתחום החיסכון. כמו כן חסר מידע לגבי מענקים לסקטור העסקי במסגרת חוק עידוד השקעות הון. המידע החסר אילו היה נגיש במסגרת סקר ההכנסות או ההוצאות, היה כנראה משנה את חלקם של העשירונים העליונים בהכנסה הלאומית.

נספח 6: חלקו של כל המישור בסך ההכנסות ותשלומי חובה, 2016-2017

מקור/סוג הכנסה	2017					2016					סך הכל	
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5		
מעבודה											סך הכל	
מפנסיה, קופ"ח ותון	4.6	9.2	16.5	22.9	39.6	4.6	9.2	16.5	22.9	39.6	100.0	
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
מקצבאות ותמכיות	20.9		18.0	18.7	21.3	20.9		18.0	18.7	21.3	100.0	
תשלומים מביטוח לאומי בלבד	22.6	22.6	19.1	18.7	17.8	22.6	22.6	19.1	18.7	17.8	100.0	
תשלומים ממוסדות ממשלתיים בלבד	19.4	19.4	14.3	18.9	28.0	19.4	19.4	14.3	18.9	28.0	100.0	
תשלומים ממשקי בית ופרטים בלבד	12.4	12.4	16.7	19.6	31.5	12.4	12.4	16.7	19.6	31.5	100.0	
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
תשלומי חובה	2.4		11.1	22.7	58.1	2.4		11.1	22.7	58.1	100.0	
מס הכנסה	0.5	0.5	8.4	21.1	66.9	0.5	0.5	8.4	21.1	66.9	100.0	
ביטוח לאומי	3.2	3.2	13.7	25.4	50.3	3.2	3.2	13.7	25.4	50.3	100.0	
ביטוח בריאות	7.5	7.5	16.9	25.2	38.8	7.5	7.5	16.9	25.2	38.8	100.0	
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
נטו למשפחה	6.9		18.0	24.8	37.8	6.9		18.0	24.8	37.8	100.0	
ברוטו למשפחה	6.1	6.1	16.8	24.4	41.4	6.1	6.1	16.8	24.4	41.4	100.0	
כלכלית למשפחה	4.2	4.2	16.6	25.2	44.0	4.2	4.2	16.6	25.2	44.0	100.0	
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
	3.9	10.4	16.8	11.7	24.9	3.9	10.4	16.8	11.7	24.9	43.9	
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
	6.7	13.0	18.2	24.3	37.9	6.7	13.0	18.2	24.3	37.9	100.0	
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
	5.9	11.7	17.1	24.0	41.3	5.9	11.7	17.1	24.0	41.3	100.0	
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
	3.9	10.4	16.8	24.9	43.9	3.9	10.4	16.8	24.9	43.9	100.0	
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	

* החמישונים מונו לפי ההכנסה הפניה לפני תיקינת; כל המישור מונה 20% מהמשפחה.

נספח 7 : מקור וסוג הכנסה ותשלומי חובה לפי חמיישונים*, 2017 והשנייה הריאלי לעומת 2016

השנייה הריאלי לעומת 2016, אחוזים										ההכנסה (להלן להודיע)							מקור/ סוג הכנסה ותשלומי חובה
5	4	3	2	1	ממוצע	היחס בין הכנסת החמישון העליון לתחתון	5	4	3	2	1	ממוצע					
													מעברדה				
5.1	4.1	6.3	8.7	-3	5.1	9.8	33,290	20,080	13,760	8,760	3,380	15,860	מופנסית, קופו"ג והון				
2.6	-0.8	4.5	2.0	28.1	2.3	39.0	5,850	2,190	1,280	600	150	2,010					
-5.6	-8	6.4	4.5	6.3	0.7	0.9	2,170	1,860	2,070	2,380	2,400	2,180	מסד תמיכות וקצבאות				
8.0	-10.2	5.6	5.4	4.6	2.8	0.8	1,550	1,350	1,620	1,850	1,910	1,660	תשלומים מביטוח לאומי בלבד				
-33.1	-9.7	12.4	17.9	4.7	-4.9	0.9	270	240	230	320	290	270	תשלומים ממוסדות ממשלתיים בלבד				
-19.8	6.8	7.1	-15.6	28.0	-3.2	1.6	320	270	230	210	200	250	תשלומים ממשקי בית ופרטים בלבד				
3.2	3.6	8.8	5.9	-1	4.0	25.3	10,110	3,980	2,040	1,010	400	3,510	סד תשלומי חובה				
3.1	3.7	11.2	5.7	14.3	4.0	117.5	7,050	2,240	950	340	60	2,130	מס הכנסה				
3.2	4.1	6.3	2.4	-13.5	3.4	18.9	1,700	860	480	250	90	680	ביטוח לאומי				
3.7	3.1	7.2	8.1	0.8	4.4	5.2	1,360	880	610	430	260	710	ביטוח בריאות				
4.6	2.5	5.9	7.8	1.5	4.5	5.7	31,260	20,100	15,020	10,700	5,510	16,520	נטו למשפחה				
4.3	2.7	6.2	7.7	1.2	4.4	7.0	41,370	24,080	17,070	11,720	5,910	20,030	ברוטו למשפחה				
4.8	3.7	6.2	8.9	-2.3	4.8	11.2	39,040	22,130	14,910	9,290	3,480	17,770	כלכלית למשפחה				
1.1	4.5	5.3	6.3	4.6	3.4	6.9	13,160	7,580	5,500	3,790	1,900	6,390	נטו לנפש תקינת				
0.6	4.5	5.6	6.1	4.3	3.0	8.5	17,220	8,920	6,180	4,100	2,030	7,690	ברוטו לנפש תקינת				
0.9	5.8	5.2	8.4	-1.2	3.3	16.5	16,130	8,050	5,230	3,010	980	6,680	כלכלית לנפש תקינת				

נספח 8: הוצאות לפי המיושנים, שיעורי שינוי ריאליים והתפלגות ההוצאות, 2016-2017

5	4	3	2	1	ממוצע	
						ההוצאה בש"ח לחודש, 2017
9,960	7,130	6,040	4,740	3,770	6,330	הוצאה לצריכה לנפש תקנית
8,050	5,670	4,830	3,750	2,890	5,040	הוצאה כספית לנפש תקנית
23,200	18,420	15,930	12,990	10,250	16,160	הוצאה לצריכה משפחתית
18,800	14,760	12,850	10,520	8,100	13,010	הוצאה כספית משפחתית
						השינוי הריאלי לעומת 2016
0.0	1.5	4.8	3.4	3.0	2.1	הוצאה לצריכה לנפש תקנית
-0.8	0.7	4.0	3.0	3.4	1.5	הוצאה כספית לנפש תקנית
1.3	0.1	5.3	4.0	1.5	2.2	הוצאה לצריכה משפחתית
0.3	-0.9	4.8	3.9	2.2	1.7	הוצאה כספית משפחתית
						2016
29.0	23.3	19.2	15.8	12.8	100.0	הוצאה לצריכה משפחתית
29.3	23.3	19.2	15.8	12.4	100.0	הוצאה כספית משפחתית
						2017
28.7	22.8	19.7	16.1	12.7	100.0	הוצאה לצריכה משפחתית
28.9	22.7	19.8	16.2	12.5	100.0	הוצאה כספית משפחתית

נספח מתודולוגי: הבדלים בחישוב מדדי העוני בין ישראל לבין ארגון ה-OECD

בישראל ההכנסה החציונית מחושבת על בסיס הכנסות משקי הבית. ב-OECD ההכנסה החציונית מחושבת על בסיס נפשות, כאשר לכל נפש במשפחה מופיעה ההכנסה המשפחתית הממוצעת. הבדל נוסף נעוץ בחישוב היתרונות לגודל משק הבית. המשמעות של מושג זה היא כדלקמן: ההוצאה המשפחתית עולה עם מספר הנפשות, אך הקשר אינו פרופורציונלי אלא ככל שהמשפחה גדולה יותר כך התוספת הדרושה לנפש נוספת הולכת וקטנה. שיטת התרגום של מספר הנפשות במשפחה למספר נפשות תקינות ("סולם השקילות") שונה. הביטוח הלאומי משתמש זה שנים רבות בסולם שקילות המבוסס על שיטת אנגל הותיקה אשר לפיה משפחות שגודלן שונה אך שיעור הוצאת המזון בסך ההוצאה לתצרוכת זהה - הן שקולות מבחינת רווחת המשפחה, ואילו סולם השקילות של ה-OECD מבוסס על השורש של גודל המשפחה³⁵ כאומדן למספר הנפשות התקינות שלה. הבדל נוסף נעוץ בכך שה-OECD מחשב את ההכנסה החציונית לפי נפשות ולא לפי משפחות, דבר שמוריד את קו העוני במקצת בהשוואה לחישוב של הביטוח הלאומי. כל אלה גורמים לכך שקווי העוני של ה-OECD אמנם גבוהים יותר, אך תחולת העוני הנגזרת מהם נמוכה מזו שלפי ההגדרה הישראלית באוכלוסייה הכללית.³⁶

יצוין שהחל משנת 2012 התווסף להכנסה הפנויה מרכיב של הערך הכספי של מוצרים בייצור עצמי של משק הבית – מרכיב אשר עשוי להיות בעל משקל בארצות שבהן הכנסה בינונית ומטה. בישראל היקף המוצרים הללו הוא מזערי ולכן השינוי לא משפיע על החישוב לגביה.³⁷

³⁵ כך למשל מספר הנפשות התקינות של משפחה בת 4 נפשות הוא 2, ושל משפחה בת 9 נפשות הוא 3 וכן הלאה. משמעות הדבר שהעוני בקרב משפחות גדולות, שכידוע נפוצות בישראל, נמוך יותר לפי שיטת חישוב ה-OECD ולהיפך לגבי משפחות קטנות, כגון קשישים ובודדים. תוצאות ראשוניות של מחקר בתהליך בנושא זה מצביע על כך שגישה שמניחה שוויון ברמת החיים של משפחות לפי סל צריכה שכולל מוצרים חיוניים נוספים למזון כגון דיור, ביגוד והנעלה מביא לסולם שקילות דומה מאוד לזה המתקבל לפי שיטת ה-OECD.

³⁶ ה-OECD מחשב את ממדי העוני בשתי צורות נוספות: גם עבור 60% ו-40% מההכנסה הכספית החציונית – ראו נספח 11, נספח 12 ונספח 13.

³⁷ לפיכך בדוח זה יוצגו הממצאים לגבי ההשוואות למדינות ה-OECD לפי ההגדרה החדשה בלבד.

נספח 11: תחולות עונני לפי קו עונני של 50% מתציון ההכנסה לפי המזרות ה-OECD, 2016 ו-2017

קשישים	2017			2016			משפחות	נפשות	ילדים	קשישים	ילדים	קשישים	נפשות	ילדים	משפחות
	קשישים	ילדים	נפשות	משפחות	קשישים	ילדים									
18.7	23.8	17.9	17.4	19.0	23.3	17.8	17.4								
15.6	15.1	11.9	13.4	15.8	14.9	11.8	13.3								
23.9	44.0	39.0	36.2	21.4	23.3	20.3	17.8								
24.1	16.5	15.2	19.4	53.5	49.4	41.7	41.6								
49.5	50.9	42.0	40.8	-	42.5	39.0	36.1								
15.1	23.8	20.2	17.3	-	14.4	13.6	13.6								
-	13.8	12.7	12.6	-	39.7	38.9	37.6								
-	42.6	42.1	39.9	-	47.5	47.0	46.9								
-	51.5	50.7	49.9	-	27.9	24.1	22.1								
-	28.5	24.3	20.8	5.9	19.7	14.0	11.4								
4.3	20.0	13.8	10.9	6.1	19.2	13.6	11.0								
4.0	20.1	13.8	10.9	-	22.8	16.7	14.0								
-	19.7	13.8	11.4	-	82.5	75.1	68.0								
-	84.8	78.2	72.3	8.5	49.2	35.9	24.5								
6.2	50.1	35.5	23.4	-	5.9	4.5	3.3								
-	6.7	5.0	3.7	-	27.1	17.8	18.5								
-	32.1	20.8	21.8	10.3	24.4	20.1	16.4								
-	24.3	19.0	14.3	6.2	17.8	12.9	12.6								
6.7	17.7	13.0	12.8	22.2	-	21.4	24.3								
22.1	42.5	22.1	24.6	26.1	18.6	15.5	18.8								
22.7	-	23.3	25.6	22.7	-	22.8	25.5								
44.0	63.4	50.2	49.0	42.4	62.7	45.9	44.5								
16.6	33.2	21.3	19.0	16.3	32.4	21.9	19.9								
12.3	15.3	12.1	12.2	13.5	15.0	12.0	12.2								

* לפי הגדרה סובייקטיבית: רמת דתיות לפי דיווח המרואיין: חילוני, מסורתי, דתי, חרדי, מעורב
 ** בהתאם להגדרה שהייתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.
 *** הגדרה הוותיקה לגיל הפרישה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

נספח 12: תחולות עונני לפי קו עונני של 40% מהציון ההכנסה לפי הגדרת ה-OECD, 2016 ו-2017

קטגוריה	2017				2016				הערות
	קשישים	ילדים	נפשות	משפחות	קשישים	ילדים	נפשות	משפחות	
סך כל האופולסייה	10.8	15.4	11.6	11.3	11.9	14.8	11.2	11.5	
קבוצות אופולסייה של ראש משק הבית:									
יחודים	8.3	8.6	6.9	8.2	10.1	9.0	7.4	8.8	
חרדים (לפי הגדרה סובייקטיבית)**	-	25.6	22.9	22.1	-	25.6	23.9	22.9	
עולים	11.1	10.0	8.4	10.9	13.4	12.6	9.4	11.2	
ערבים	36.2	36.5	30.1	29.6	31.5	32.6	26.6	27.4	
משפחות עם ילדים - סך הכול	-	15.4	13.0	11.0	-	14.8	12.6	11.1	
3-1 ילדים	-	8.6	8.0	7.9	-	8.5	7.9	8.1	
4 ילדים ויותר	-	28.2	27.6	25.9	-	26.2	25.6	25.0	
5 ילדים ויותר	-	35.7	35.3	34.2	-	30.7	30.0	30.4	
משפחות חד הוריות	-	17.6	14.2	12.5	-	18.6	15.3	14.4	
מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:									
עובד	-	11.5	7.9	6.2	2.0	11.1	7.6	6.3	
שכיר	-	11.2	7.7	6.0	2.0	10.8	7.4	6.1	
עצמאי	-	13.0	9.3	7.5	-	12.5	9.2	7.8	
לא עובד בגיל עבודה	-	78.1	70.6	64.1	-	73.7	67.5	62.7	
מפרנס אחד	-	31.2	21.9	14.3	2.9	30.5	21.4	14.4	
שני מפרנסים ויותר	-	2.8	2.2	1.5	-	2.0	1.6	1.3	
קבוצות גיל של ראש משק בית בעבודה:									
רמ"ב עד גיל 29	-	17.1	12.4	14.8	-	17.4	11.5	13.0	
רמב בגילאים 30-44	-	16.2	12.5	9.1	-	14.5	11.6	9.5	
רמב בגילאים 45-60	-	11.7	8.8	8.9	-	13.2	9.2	9.4	
קבוצות גיל של ראש משק בית פרילנסר:									
משק בית שבראשו קשיש**	13.2	-	14.1	15.2	14.7	-	14.6	16.3	
משק בית שראשו בגיל הפנסיה לפי חוק***	13.5	-	14.5	15.7	15.0	-	15.5	16.9	
קבוצות השכלה של ראש משק הבית:									
עד 8 שנות לימוד	29.9	46.4	35.8	34.8	30.0	46.8	33.5	32.6	
בין 9 ל-12 שנות לימוד	8.4	23.1	14.2	12.1	10.2	21.0	13.8	12.9	
13 ומעלה שנות לימוד	6.7	8.5	7.1	7.7	7.5	8.6	7.1	7.8	

* לפי הגדרה סובייקטיבית: רמת דתיות לפי דיווח המרואיי: חילוני, מסורתי, דתי, חרדי, מעורב
 ** בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.
 *** גיל 62 לנשים ו-67 לגברים

נספח 13: תחולות עונני לפי קו עונני של 60% מהציון ההכנסה לפי הגדרת ה-OECD, 2016 ו-2017

	2017			2016		
	קשישים	ילדים	נפשות	קשישים	ילדים	נפשות
סך כל האוכלוסייה	24.8	30.8	23.9	26.0	31.3	24.3
קבוצות אוכלוסייה של ראש משק הבית:						
קהלים	21.7	21.3	16.9	22.7	21.8	17.3
חרדים (לפי הגדרה סובייקטיבית)**	28.1	57.7	51.8	26.5	55.7	51.5
עולים	36.9	25.8	23.1	28.7	24.6	22.3
ערבים	55.0	60.8	51.5	50.0	62.1	52.3
משפחות עם ילדים - סך הכול	19.9	30.8	26.8	23.3	31.3	27.7
3-1 ילדים	15.1	19.5	18.1	18.0	20.8	19.7
4 ילדים ויותר	-	52.3	51.9	-	50.5	50.0
5 ילדים ויותר	-	62.8	62.3	-	61.1	61.5
משפחות חד הוריות	-	38.2	33.0	-	36.9	32.2
מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:						
עובד	7.5	27.1	19.5	10.8	27.9	20.3
שכיר	7.6	27.5	19.7	11.5	27.2	19.8
עצמאי	-	25.1	18.0	-	32.1	23.4
לא עובד בגיל עבודה	-	91.2	85.0	-	87.1	81.4
מפרנס אחד	11.5	62.4	46.1	15.0	62.9	47.3
שני מפרנסים ויותר	-	11.5	8.6	4.7	11.5	8.6
קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל עבודה:						
עד 30	-	41.7	28.3	-	40.1	26.3
31 - 45	9.8	31.8	25.5	14.5	31.8	26.9
בגילאי 46 ועד גיל הפנסיה	8.9	22.4	16.9	8.4	24.8	17.4
קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל פרישה:						
משק בית שבראשו קשיש***	29.1	46.8	28.5	30.1	-	28.7
משק בית שראשו בגיל הפנסיה לפי חוק***	29.9	-	30.3	30.8	-	30.7
קבוצות השכלה של ראש משק הבית:						
עד 8 שנות לימוד	52.8	69.3	57.0	52.6	71.9	55.8
בין 9 ל-12 שנות לימוד	21.7	42.5	28.5	22.3	43.0	29.7
13 ומעלה שנות לימוד	18.3	21.2	17.0	20.3	21.2	17.1

* לפי הגדרה סובייקטיבית: רמת דתניות לפי דיווח המרואיי: חילוני, מסורתי, דתי, חרדי, מעורב
 ** במתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.
 *** גיל 62 לנשים ו-67 לגברים

נספח 14: תחולות העוני נפשות לפי הכנסה כלכלית והכנסה נטו והשפעת תשלומי העבודה ומיסים ישירים, לפי גישת ה-OECD (תצי תציון), 2016 ו-2017

שנת העבודה (אחוזים)	שיעור הייחודה בתחולת העוני לאחר תשלומי העבודה ומיסים		הכנסה לאחר תשלומי העבודה ומיסים		הכנסה לפני תשלומי העבודה ומיסים		השפעת תשלומי העבודה ומיסים
	2017	2016	2017	2016	2017	2016	
22.2	21.9	17.90	17.8	23.0	22.8	22.8	סך כל האוכלוסייה
30.0	31.8	11.9	11.8	17.0	17.3	17.3	קבוצות אוכלוסייה של ראש משק הבית:
10.1	12.0	39.0	39.0	43.4	44.3	44.3	יהודים
40.9	39.2	15.2	15.5	25.7	25.5	25.5	חרדים (לפי הגדרה סובייקטיבית)**
9.9	6.3	42.0	41.7	46.6	44.5	44.5	ערבים
11.4	9.8	20.2	20.3	22.8	22.5	22.5	משפחות עם ילדים - סך המכל
16.4	10.5	12.7	13.6	15.2	15.2	15.2	1-3 ילדים
5.8	9.5	42.1	38.9	44.7	43.0	43.0	4 ילדים ויותר
6.8	10.6	50.7	47.0	54.4	52.6	52.6	5 ילדים ויותר
24.5	24.0	24.3	24.1	32.2	31.7	31.7	משפחות חד הוריות
							מצב תעסוקתו של ראש משק הבית:
17.9	16.7	13.8	14.0	16.8	16.8	16.8	עובד
19.8	20.0	13.8	13.6	17.2	17.0	17.0	שכיר
2.8	9.2-	13.8	16.7	14.2	15.3	15.3	עצמאי
14.6	14.9	78.2	75.1	91.6	88.3	88.3	לא עובד בגיל עבודה
19.3	15.5	35.5	35.9	44.0	42.5	42.5	מפרנס אחד
12.3	19.6	5.0	4.5	5.7	5.6	5.6	שני מפרנסים ויותר
							קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל עבודה:
21.5	26.1	20.8	17.8	26.5	24.1	24.1	עד 30
11.6	9.0	19.0	20.1	21.5	22.1	22.1	בגילאי 31 - 45
13.9	13.4	13.0	12.9	15.1	14.9	14.9	בגילאי 46 עד גיל הפנסיה
							קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל פרישה:
49.2	50.1	22.1	21.4	43.5	42.9	42.9	משק בית שבראשו קשיש***
50.0	51.3	23.3	22.8	46.6	46.8	46.8	משק בית שבראשו בגיל הפנסיה לפי חוק***
							קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
20.8	23.8	50.2	45.9	63.4	60.2	60.2	עד 8 שנות לימוד
22.3	21.2	21.3	21.9	27.4	27.8	27.8	בין 9 ל-12 שנות לימוד
22.4	21.1	12.1	12.0	15.6	15.2	15.2	13 ומעלה שנות לימוד

* לפי הגדרה סובייקטיבית: רמת דתיות לפי דיווח המרואייני: חילוני, מסורתית, דתי, חרדי, מעורב
 ** בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשרה 1-65 לגבר.
 *** גיל 62 לעשים 1-67 לגברים

נספח 16 : השכר כאחוז מהשכר הממוצע והשינויים בו לפי ענפי תעסוקה (אחוזים) 2016-2017

ענף כלכלי	שכר כאחוז מהשכר הממוצע של העובדים* :	סה"כ	העניים	הלא-עניים	העניים	הלא-עניים	העניים	הלא-עניים
סד הכל	100.0	42.3	105.6	3.9	1.0	3.8		
הקלאות	102.8	--	117.7	34.6	--	46.9		
תעשייה (כרייה וחרושת)	125.9	58.1	130.8	3.3	7.2	2.9		
חשמל ומים	169.7	--	176.6	-6.1	--	-4.3		
בינוי ובנייה	88.9	50.6	100.0	-1.9	-10.5	0.8		
מסחר סיטוני וקמעוני	83.5	43.4	87.4	4.2	5.3	3.6		
שירותי אירוח ואוכל	56.8	37.3	59.1	4.7	-1.7	4.8		
תחבורה, אחסנה ותקשורת	143.2	64.1	148.6	3.0	23.5	1.9		
שירותים עסקיים, בנקאות וביטוח	120.0	39.0	125.1	1.6	6.8	0.9		
מינהל ציבורי	82.8	--	85.6	4.5	--	4.8		
חינוך	87.4	40.4	94.3	2.5	-8.2	3.2		
שירותי בריאות רווחה וסעד	87.5	34.3	93.6	2.4	13.1	2.5		
שירותים קהילתיים חברתיים ואחרים	71.0	36.4	74.1	17.5	-8.5	16.8		

* שכר ממוצע בחישוב לפי נתוני סקר הכנסות וכולל "ענף לא ידוע" שהושמט מהרשימה ; במקרה של מיעוט תצפיות מסומן --.

נספח 17: התפלגות העובדים ושיעורי גידול בסך התעסוקה לפי משלחי יד (אחוזים), 2017-2016

שיעור המועסקים במשלח היד						משלח יד
2017			2016			
הלא-עניים	העניים	סה"כ	הלא-עניים	העניים	סה"כ	
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכל*
25.1	14.0	24.1	25.1	17.1	24.3	בעלי משלח יד אקדמי ומנהלים
10.3	2.8	9.6	10.0	1.9	9.3	בעלי מקצועות חופשיים וטכניים
12.4	7.5	11.9	12.5	5.8	11.9	עובדי פקידות
7.4	6.6	7.3	8.0	6.4	7.8	עובדי מכירות ועובדי שירותים
29.6	49.7	31.4	30.0	49.3	31.8	עובדים מקצועיים
5.8	12.5	6.4	5.1	13.6	5.9	עובדים בלתי-מקצועיים

* כולל גם בעלי משלח יד "לא ידוע"

נספח 18: שיעורי השכר והשינויים בו לפי משלחי יד (אחוזים), 2017-2016

שיעור השינוי הריאלי בשכר העובדים בין ל-			שכר כאחוז מהשכר הממוצע של העובדים*			משלח יד
הלא-עניים	העניים	סה"כ	הלא-עניים	העניים	סה"כ	
3.8	1.0	3.9	105.6	42.3	100.0	סך הכל*
0.9	-5	1.7	145.2	44.6	140.1	בעלי משלח יד אקדמי ומנהלים
1.3	-0.5	0.9	178.0	60.8	175.0	בעלי מקצועות חופשיים וטכניים
5.9	22.3	5.4	108.6	42.0	104.9	עובדי פקידות
9.8	14.8	9.7	81.4	40.4	78.2	עובדי מכירות ועובדי שירותים
1.5	-0.6	1.4	72.5	45.0	68.6	עובדים מקצועיים
9.7	3.2	9.6	47.7	35.9	45.6	עובדים בלתי-מקצועיים

* כולל גם בעלי משלח יד "לא ידוע"

נספח 19: טווח הכנסות לפי עשירונים וגודל משפחה – 2017, לפי סולם שקילות ישראלי

עשירון	יחיד (19%)**	שתי נפשות (25%)	שלוש נפשות (15%)	ארבע נפשות (16%)	חמש נפשות (14%)
1	2,525	4,040	5,353	6,706	7,575
2	3,645	5,832	7,727	9,681	10,935
3	4,775	7,641	10,124	12,684	14,326
4	5,741	9,186	12,171	15,249	17,224
5	6,846	10,954	14,514	18,184	20,539
6	8,090	12,943	17,150	21,486	24,269
7	9,384	15,014	19,894	24,924	28,152
8	11,196	17,913	23,735	29,736	33,587
9	14,475	23,159	30,686	38,445	43,424
10	167,196	267,514	354,456	444,074	501,589

* ערכים המרביים שדווחו בסקר
** שיעור של גודל המשפחה בכלל האוכלוסייה

נספח 20: מומדי העוני לפי מדדיים נבחרים, 1998-2017

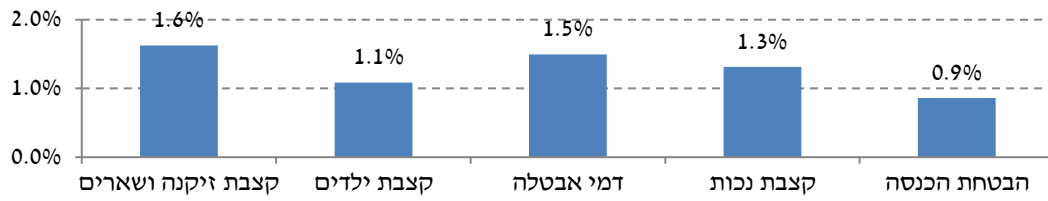
המדד	1998	1999	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
תחולת העוני של משפחות	16.6%	18.0%	18.1%	19.3%	20.3%	20.6%	20.0%	19.9%	19.9%	20.5%	19.8%	19.9%	19.9%	19.4%	18.6%	18.8%	19.1%	18.5%	18.4%
תחולת העוני של נפשות	18.0%	19.5%	21.0%	22.4%	23.6%	24.7%	24.5%	23.8%	23.7%	25.0%	24.4%	24.8%	24.8%	23.5%	22.0%	21.7%	21.9%	21.2%	21.2%
תחולת העוני של ילדים	22.9%	26.0%	29.6%	30.8%	33.2%	35.2%	35.8%	34.2%	34.0%	36.3%	35.3%	35.6%	33.7%	30.8%	31.0%	30.0%	31.0%	29.6%	29.6%
תחולת עוני של נפשות קשישים	16.1%	19.6%	15.5%	17.9%	20.2%	20.1%	17.9%	18.6%	18.5%	16.7%	16.5%	16.3%	17.1%	17.8%	17.8%	17.5%	16.3%	16.8%	16.8%
תחולת העוני של משפחות שבראשן קשיש	18.7%	25.0%	17.0%	19.2%	25.6%	24.8%	21.7%	23.1%	23.1%	20.7%	19.9%	19.8%	24.1%	23.5%	24.1%	23.5%	21.6%	22.8%	22.8%
יחס פער ההכנסות	26.1%	25.8%	29.7%	30.5%	33.3%	33.1%	33.8%	34.3%	34.2%	35.5%	35.9%	34.7%	34.4%	32.8%	34.6%	35.7%	33.7%	35.2%	35.2%
עומק העוני בש"ח*	407	435	500	517	579	597	637	675	671	702	734	711	782	779	842	897	881	962	962
מדד FGT לעומת העוני	13.1	12.1	16.9	17.2	19.9	19.7	20.6	21.0	20.9	22.8	23.0	22.0	20.9	18.5	20.1	20.3	19.1	17.8	17.8
מדד ג'יני בקרב העניים	0.164	0.153	0.184	0.186	0.205	0.195	0.195	0.205	0.205	0.213	0.211	0.203	0.200	0.189	0.197	0.198	0.186	0.202	0.202
מדד SEN	0.069	0.072	0.090	0.097	0.111	0.114	0.115	0.114	0.113	0.123	0.120	0.119	0.111	0.099	0.105	0.105	0.101	0.103	0.103

* מרחק בין קו העוני והכנסה ממוצעת של עניים לפיש תקינה במחזור 2015

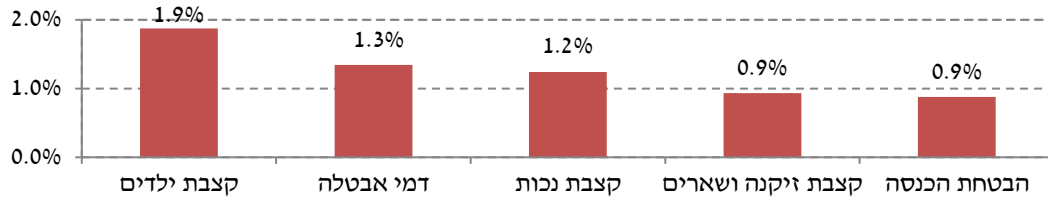
** החל משנה זו מחושב מדד FGT לחומרת העוני עבור משפחות עניות בלבד ולא כעבור כלל המשפחות כפי שהוצג בדוחות עד כה. כך המדד משקף את חומרת העוני של העניים, בדומה למדד עומק העוני, בשקלול לפי עומק העוני.

נספח 21: השפעה על תחולת העוני של הוספת כל 100 מיליון ש"ח לקצבה המסוימת

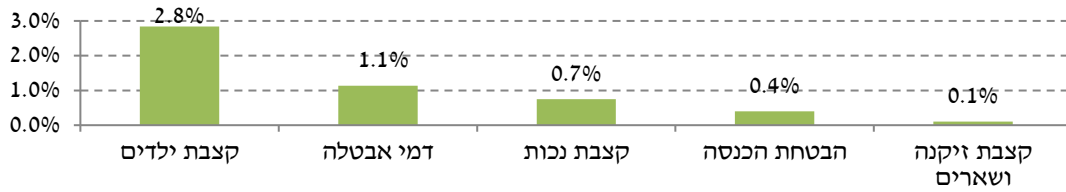
השפעה על עוני משפחות

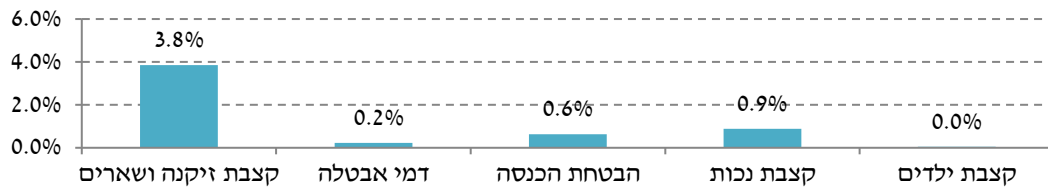
השפעה על עוני נפשות

השפעה על עוני ילדים

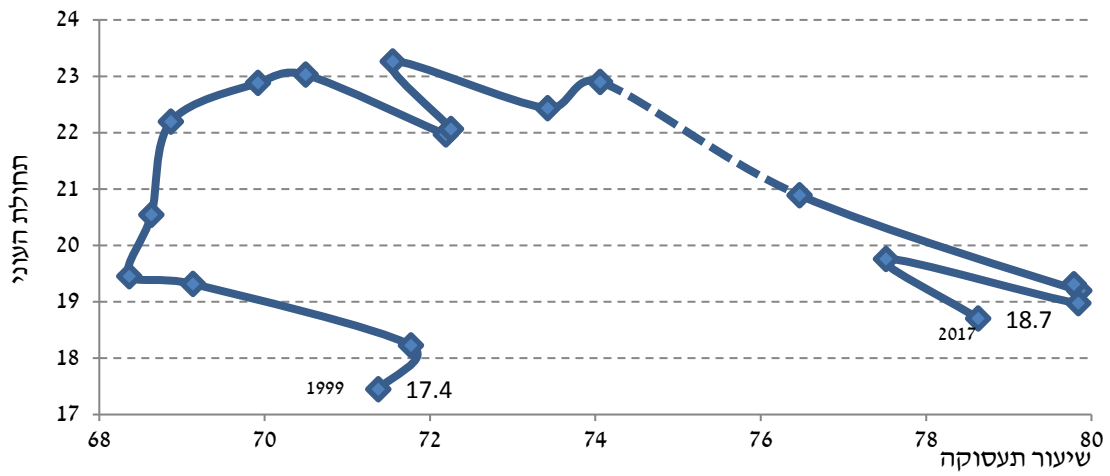

השפעה על עוני קשישים

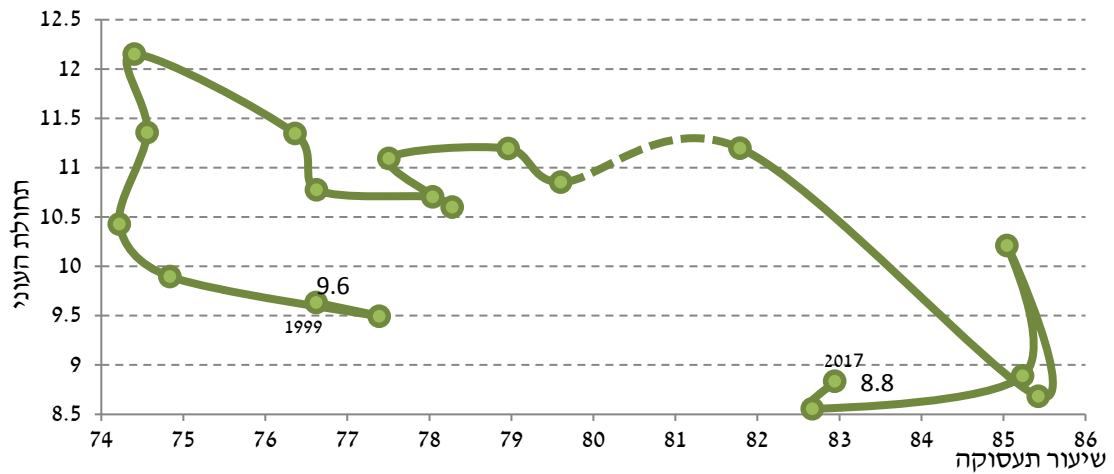

נספח 22: תעסוקה ומדדי עוני, 1999-2017

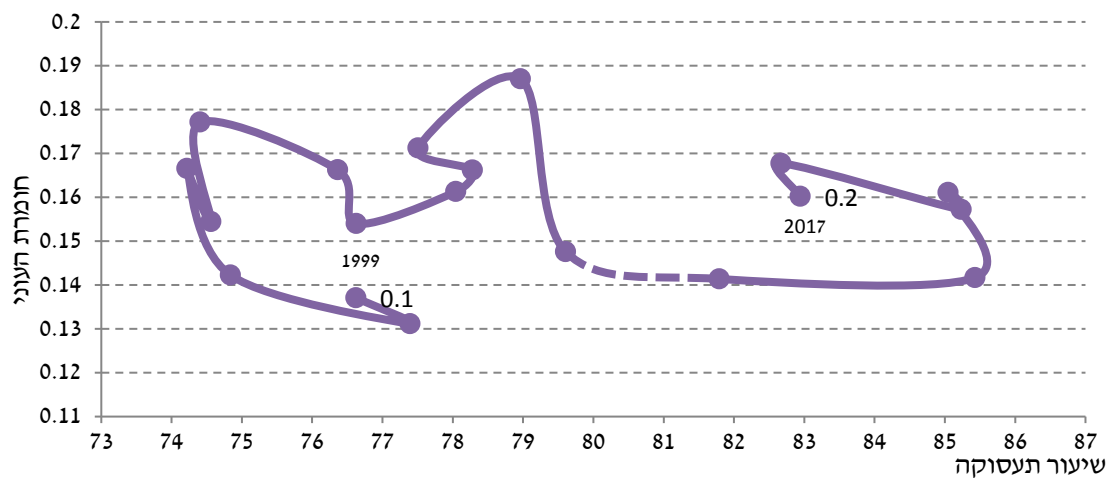
תעסוקה ותחולת עוני - כלל האוכלוסייה

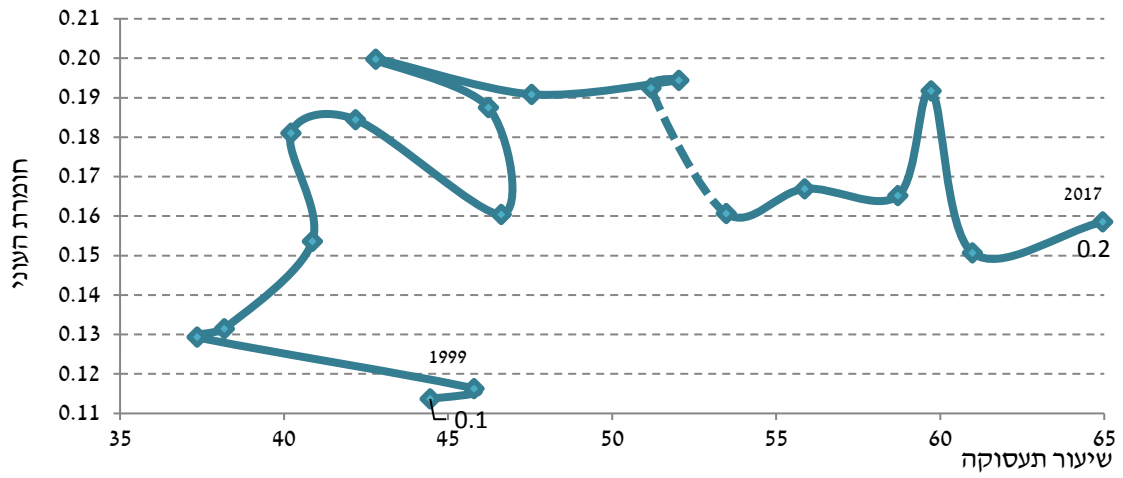
תעסוקה ותחולת עוני - יהודים לא חרדים

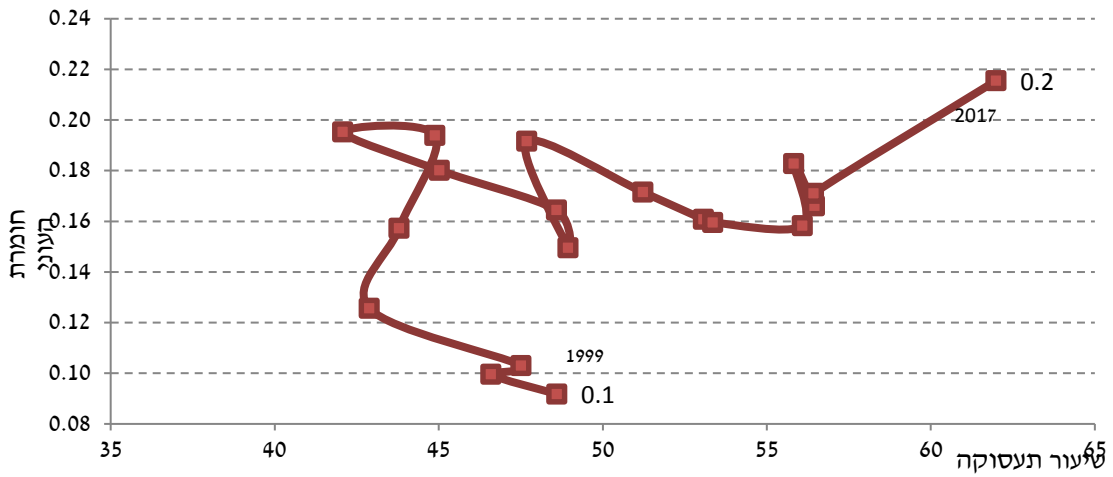
תעסוקה וחומרת עוני - יהודים לא חרדים

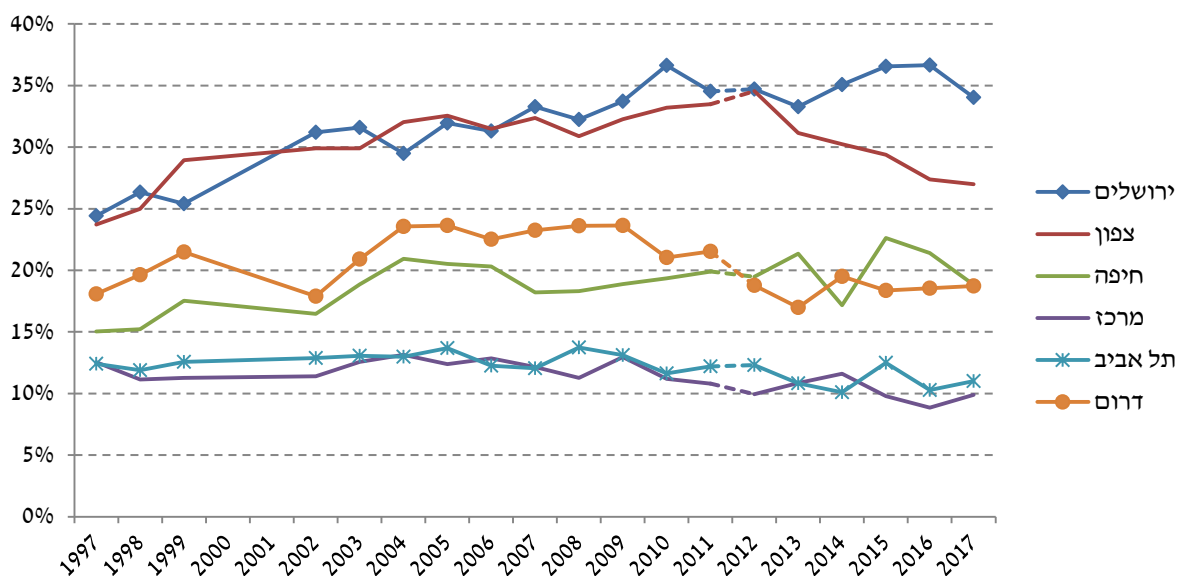
תעסוקה וחומרת עוני – חרדים

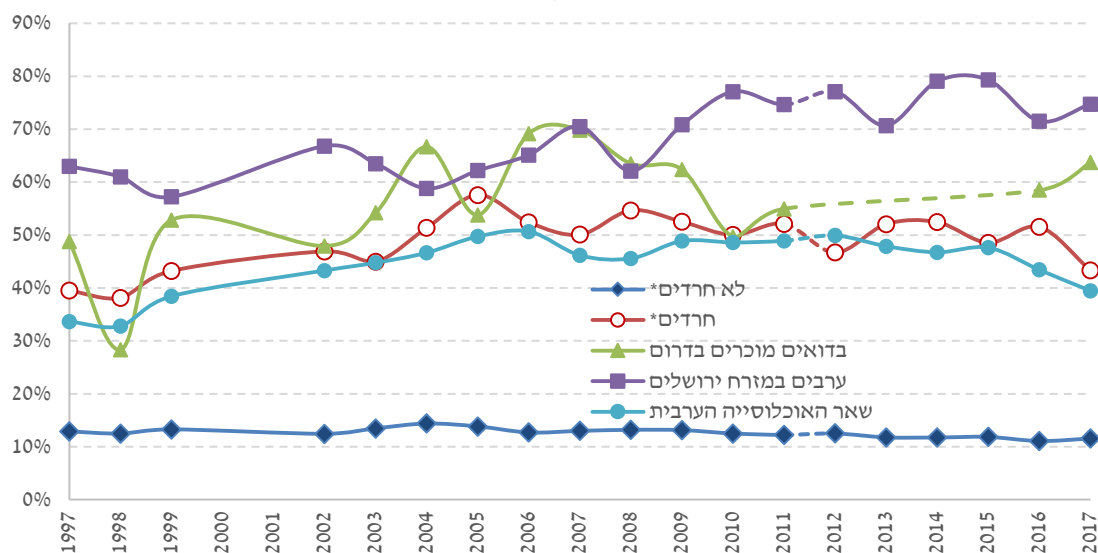
תעסוקה וחומרת עוני – ערבים

נספח 23: תחולת העוני לפי מחוזות, 1997-2017

נספח 24: תחולת העוני לפי קבוצות אוכלוסייה, 1997-2017

* האוכלוסייה החרדית, ובהתאם לכך האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית, מוגדרות בשנים השונות בכמה אופנים: עד 2011 לפי גישת גוטליב-קושניר; בשנים 2012-2013 לפי בית הספר האחרון (גישה קלאסית); ומשנת 2014 ואילך לפי הגדרה סובייקטיבית.

נספח 25: שיעורים והיקפם של משקי בית המקבלים מענק עבודה (י"מס הכנסה שלילי), לפי קבוצות אוכלוסייה, 2017

שנה	שיעורים באוכלוסייה (אחוזים)	משקי בית שקיבלו מענק עבודה			גובה ממוצע של מענק ההכנסה	תחלת עונת משפחות	עומק העוני (בקרב משפחות עניות) העבודה	FGT (בקרב משפחות עניות)
		שיעורים באתרי (אחוזים)	שיעורים בקרב המשפחות העובדות (אחוזים)	מספר מוחלט				
2014	2.61	2.61	1.90	37,537	827	0.20	0.70	0.80
	1.70	1.70	2.00	34,363	827	0.30	1.20	1.60
	1.00	1.00	1.30	3,174	818	0.00	0.10	0.10
	2.50	2.50	2.60	26,970	945	0.20	0.80	1.00
	2.10	2.10	2.10	33,924	740	0.40	1.10	1.30
2015	1.70	1.70	2.10	41,781	858	0.30	0.60	0.60
	1.80	1.80	2.20	37,244	862	0.50	0.90	1.00
	1.40	1.40	1.70	4,537	833	0.00	0.20	0.40
	2.80	2.80	3.00	30,335	897	0.50	0.60	0.70
	2.20	2.20	2.20	36,415	792	0.50	0.80	1.00
2016	1.90	1.90	2.30	48,208	1,199	0.70	0.80	0.90
	1.90	1.90	2.30	41,023	1,022	0.90	1.40	1.60
	2.00	2.00	2.30	7,185	2,209	0.40	0.30	0.20
	3.30	3.30	3.40	36,971	1,194	1.10	1.00	1.10
	2.20	2.20	2.20	38,093	961	0.60	1.10	1.30
2017	2.10	2.10	2.60	53,638	1,105	1.00	0.80	1.00
	2.10	2.10	2.60	45,396	1,152	1.30	1.50	1.90
	2.20	2.20	2.80	8,241	849	0.40	0.20	0.30
	3.70	3.70	3.80	42,413	1,229	1.70	1.00	1.20
	2.70	2.70	2.70	47,168	1,103	1.90	1.40	1.80

נספח 26: הכנסות משפחתיות כשיעור מקווי העוני בקרב משפחות הממצות את זכותן למענק עבודה, 2017

הרכב משק הבית	ההכנסה הפנויה משכר מינימום לחודש* למשרה אחת כאחוז מקו העוני	ההכנסה הפנויה משכר מינימום לחודש* למשרה אחת כאחוז מקו העוני	ההכנסה הפנויה משכר מינימום לחודש* למשרה אחת כאחוז מקו העוני
יחיד (+55)	-	-	151
יחיד (+23) עם ילד	-	-	100
יחיד (+23) עם 2 ילדים	-	-	78
יחיד (+23) עם 3 ילדים	-	-	70
זוג (+55)	189	141	94
זוג (+23) עם ילד	142	109	73
זוג (+23) עם 2 ילדים	120	92	63
זוג (+23) עם 3 ילדים	106	83	57
זוג (+23) עם 4 ילדים	95	75	52
זוג (+23) עם 5 ילדים	86	68	47

נספח 27: שיעורי תעסוקה בקרב משקי בית לפי סוג המשפחה, 2016-2017 (אחוזים)

2017	2016	סוגי אוכלוסייה שונים
80.3	80.3	סך כל האוכלוסייה
		קבוצות אוכלוסייה של ראש משק הבית:
80.4	80.0	יהודים
84.7	83.3	חרדים לפי הגדרה סובייקטיבית
79.2	79.4	עולים מ-1990
80.1	81.8	ערבים
95.4	95.2	משפחות עם ילדים - סך הכול
96.2	96.1	מספר הילדים 1-3
91.6	91.0	מספר הילדים 4+
88.5	89.0	מספר הילדים 5+
89.7	86.6	חד-הוריות
		קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל העבודה:
93.5	95.1	רמ"ב עד גיל 29
95.7	95.1	רמב בגילאים 30-44
91.2	90.5	רמב בגילאים 45-גיל הפנסיה
		קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל פרישה:
33.5	32.9	קשישים לפי הגדרה ישנה
28.5	27.3	בגיל פנסיוני לפי חוק
		קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
38.1	40.6	השכלה עד 8
82.5	81.5	השכלה 9-12
84.4	84.7	השכלה 13 ומעלה

המקור: סקר הוצאות משק הבית

* לפי הגדרה סובייקטיבית: רמת דתיות לפי דיווח המרואייין: חילוני, מסורתי, דתי, חרדי, מעורב

** בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.

*** גיל 62 לנשים ו-67 לגברים.

נספח 28: חישובי תחולת העוני של ערבים עם וללא האוכלוסייה הבדואית, 2002-2017

עם בדואים			ללא בדואים			שנה
עוני ילדים	עוני נפשות	עוני משפחות	עוני ילדים	עוני נפשות	עוני משפחות	
56.8%	49.5%	47.6%	57.2%	49.5%	47.6%	2002
57.5%	50.9%	48.3%	57.4%	50.4%	48.1%	2003
59.2%	51.6%	49.9%	57.9%	50.2%	48.9%	2004
64.2%	55.4%	52.1%	64.0%	55.0%	52.0%	2005
66.8%	57.6%	54.0%	65.1%	56.2%	53.2%	2006
62.5%	54.5%	51.4%	60.7%	53.0%	50.5%	2007
62.1%	53.1%	49.4%	61.2%	51.9%	48.6%	2008
66.8%	57.4%	53.5%	65.3%	56.2%	52.9%	2009
65.8%	56.6%	53.2%	66.1%	56.1%	53.5%	2010
66.5%	58.0%	53.5%	65.9%	57.4%	53.3%	2011
67.9%	58.0%	54.4%	67.9%	58.2%	54.7%	2012
66.4%	55.7%	51.7%	66.5%	55.8%	52.0%	2013
63.5%	54.0%	52.6%	63.6%	54.1%	52.6%	2014
65.6%	54.8%	53.3%	66.2%	55.3%	53.7%	2015
61.7%	52.0%	49.2%	60.5%	50.5%	48.4%	2016
60.7%	50.3%	47.1%	59.0%	48.2%	45.6%	2017

נספח 29: מובהקות סטטיסטית של שינויים במדדי עוני נבחרים בקבוצות אוכלוסייה, 2017
מול 2016

FGT	יחס פער ההכנסות	תחולת העוני ילדים	תחולת העוני נפשות	תחולת העוני משפחות	קבוצות אוכלוסייה
כן	לא*	לא	לא	לא	סך כל האוכלוסייה
					קבוצות אוכלוסייה של ראש משק הבית:
לא	לא	לא	לא	לא	יהודים
לא	לא	לא	לא	לא	חרדים (לפי הגדרה סובייקטיבית)**
לא	לא	לא	לא	לא	עולים
כן	כן	לא	לא	לא	ערבים
כן	לא*	לא	לא	לא	משפחות עם ילדים - סך הכול
לא	לא	לא	לא	לא*	3-1 ילדים
לא*	לא*	לא	לא	לא	4 ילדים ויותר
כן	כן	לא	לא	לא	5 ילדים ויותר
לא	לא	לא	לא	לא	משפחות חד הוריות
					מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:
כן	לא*	לא*	לא*	לא*	עובד
כן	לא	לא	לא	לא	שכיר
לא	לא	כן	לא*	לא	עצמאי
לא	לא	לא	לא*	כן	לא עובד בגיל עבודה
לא*	לא	לא	לא	לא*	מפרנס אחד
לא	לא	לא	לא	לא	שני מפרנסים ויותר
					קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל עבודה:
לא*	לא	לא	לא	לא	עד 29
כן	כן	לא	לא	כן	בגילאי 30 - 44
לא	לא	לא*	לא	לא	בגילאי 45 עד גיל הפנסיה
					קבוצות גיל של ראש משק בית בגיל פרישה:
לא	לא	לא	לא	לא	קשישים**
לא	לא	לא	לא	לא	בגיל הפנסיה לפי חוק***
					קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
כן	כן	לא	לא	לא*	עד 8 שנות לימוד
לא	לא	לא	לא	לא	בין 9 ל-12 שנות לימוד
לא	לא*	לא*	לא	לא	13 ומעלה שנות לימוד

* הנתונים נבדקו ברמת מובהקות של 5%. הסימון "לא*" משמעו שהנתון אינו מובהק ברמה של 5% אך מובהק ברמת מובהקות של 10%

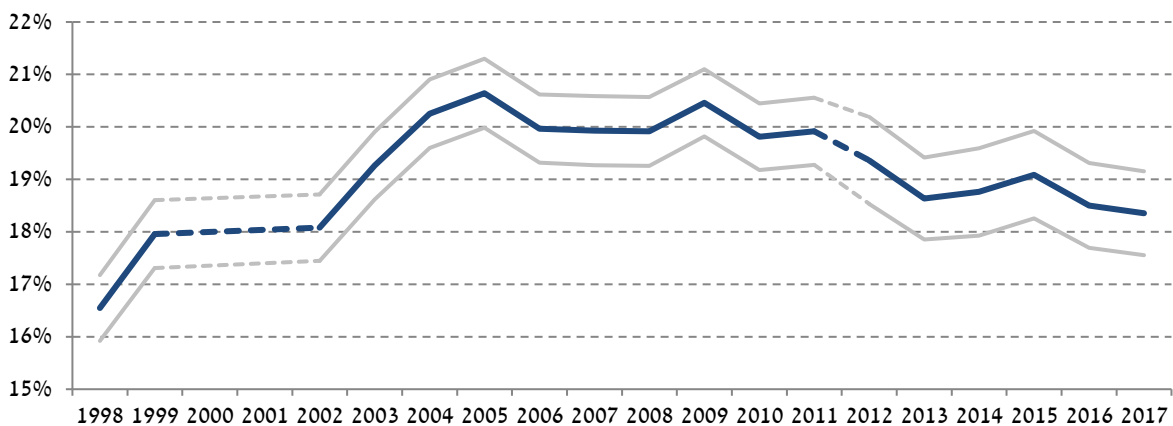
** בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.

*** עקב תנודתיות מוצג ממוצע נע של שנתיים. הגדרה חרדים לפי עבודה גוטליב-קושניר (2009).

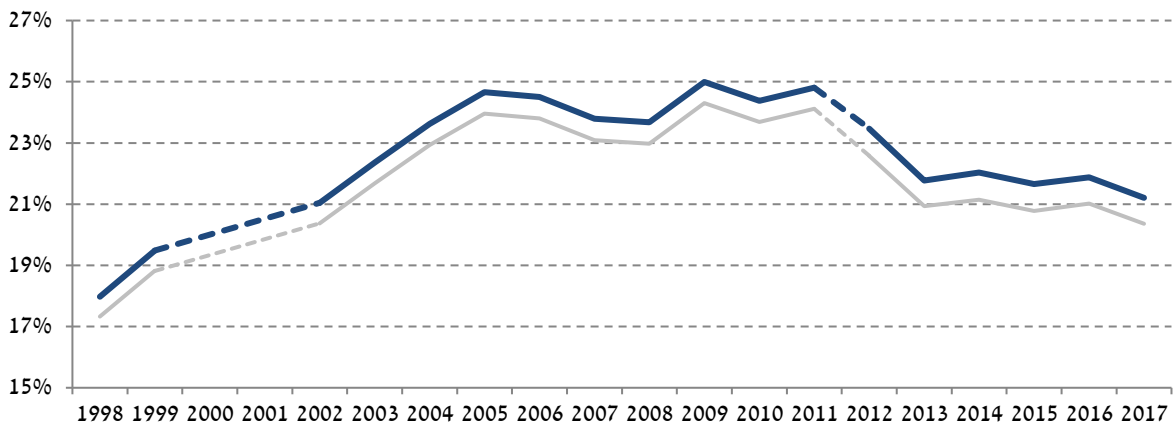
**** ההגדרה הותאמה לגיל הפרישה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

נספח 30: תחולת העוני לאורך השנים ורווחי סמך שלהם ברמת מובהקות של 5% תחולת עוני

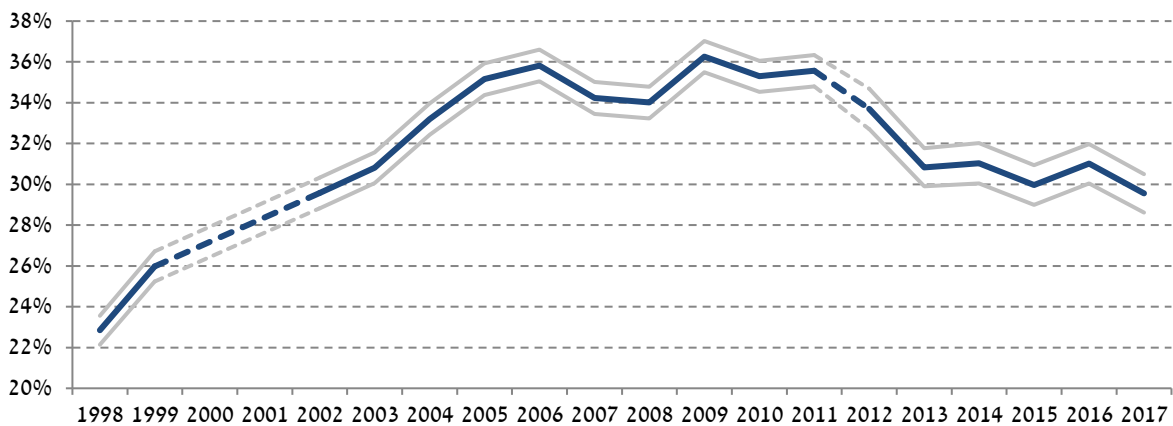
משפחות:

תחולת עוני נפשות

תחולת עוני ילדים:

מחברי הדוח (בסדר א"ב):

מירי אנדבלד

דניאל גוטליב

אורן הלר

להב כראדי

www.btl.gov.it